

פרשה שבועית: נמצא הפן האובד

אלכה ואראנו

כך שמעה אפוא הפרה הסוררת את קול בנה, העגל, אשר רבו הערום הביאו אל השדה שביקש לחורשו, בשביל שתצא גם היא לאותו שדה; ואז נתנה הפרה את צווארה בעול והלכה. קשה למדי היתה הליכתה, שכן למורת-רוחה הוא השדה, אשר חשוב היה בעיניה כשדה-מתים. החלטתו המפורשת של יעקוב היתה עדיין טעונה חששות כבדים, והוא שמח, שנשאר לו זמן להרהר בה; כי הביצוע, הפרידה מעל אורח החיים הנהוג מקדם, העתקתה השלימה של המשפחה אל ארץ-תחתיות, הצריכו זמן והניחו לו פנאי. בני ישראל לא היו נוטים לקבל את הוראת פרעה, "ועינכם אל תחוס על כליכם, כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא בארץ גושן" פשוטו כמשמעו, ולהניח את הכול במקומו ולנטוש את קניינם. "לא לחוס", פירושו הוא, לכל היותר: לא לקחת את הכול, שהרי דבר זה לא ייתכן; לא לקחת את כל כלי-השימוש, ולא את כל הבהמה המקרינה והבהמה הדקה; אבל אין פירושו להניח את כל המכביד על המסע ולהפקירו למי שירצה לקחתו לעצמו. ממכר רב היה עליהם לבצע, ולא בחיפזון, כי-אם בנחת, בדעתנות, כמשפט כל גינוני המשא-ומתן. אולם העובדה, שיעקוב ערך את ההכנות הללו, הוכיחה, שהוא מתכוון לקיים את החלטתו בשלימותה, אם-כי נוסח דיבורו הניח מקום לפירושים מרובים.

"אלכה ואראנו" — עשוי היה, מכל-מקום למשמע-אוזן, להודיע: תפץ אני לבקר אותך, לראות את פניו בטרם אמות, ואחרי-כן אשוב אל מקומי. ושוב גם היפוכו — כשם שברור היה לכול, וגם ליעקוב עצמו —: כלומר, שלא היה כלל מקום לפירוש כזה. לוא היה מדובר אך בביקור לשם ההתראות, כי-אז היה הוד תפארתו יוסף רב-חסד, במחילה מכבודו, מחוייב לבקר אצל אבא רחימא. למען יפטור אותו מן הטורח העצום שבמסע לארץ מצרים. אולם דבר זה היה מתנגד לרעיון "ההורדה אליו", שנגזרה על-פי מזל-המועדים, כפי שהבין גם יעקוב עצמו. לא על כך הופרד וסולק יוסף ולא על כך חמרמרו פני יעקוב מני בכי על-אודותיו, בשביל שיבקרו לבסוף זה את זה פעם אחת, אלא בשביל שיירד אליו יעקוב; ויעקוב היה בקי למדי בדרכי אל, כדי שיבין, כי חטיפת יפה-התואר ועלייתו לגדולה שם למטה וכן הרעב הכבד שאילץ את האחים לרדת מצרימה, — כל אלה לא היו, כי-אם מעשים של הכנה המשתייכים לעצת-אל מקיפה, אשר רק סיכלות גסה עלולה להמרות את פיה.

אפשר סבור אדם, כי מידות של רהב ואנוכיות הן ביעקוב, שאין הוא רואה בבצורת ממושכת זו השוררת בעולם, באסון כללי זה, המעיך על עמים רבים וגורם להפיכות כלכליות שלמות, אלא אמצעי להדרכת ביתו ולעילוי משפחתו: מתוך הדיעה, ככל-הנראה, כי כלאימת שהוא וביתו מוטלים על כף המאזניים, חייב כל שאר העולם לקבל על עצמו את הדין בפרט זה או זה. אולם הרהב והאנוכיות אינם אלא שמות-על-דרך-השלילה להתנהגות חיובית ופוריה במידה מופלגת, אשר שמה הנאה יותר הוא: מידת החסידות. כלום נמצאת מידה טובה אחת באדם, שאינה עלולה למשוך עליה תוארי גנאי, ושאינו בה יסוד של סתירות כעין זו שבין הענווה וההירות? חסידות משמעה הפנמת העולם על-דרך הפיכתו לקורות האני וישעו, ובלי ההכרה בדבר השגחתו הפרטית ואף הייחודית של אלהים, — הכרה המגיעה עד לדרגת הנאצה, — בלי הצגת האני וישעו במרכז כל הדברים, אין בנמצא חסידות כלל; אדרבה, זהו עיקר יעודה של אותה מידה חזקה מאוד. היפוכה היא ההתבטלות, ביטול עצמו של אדם דחייתו אל פאת האופק האדיש, שממנו לא תצמח טובה גם לשאר העולם. מי שאינו נוטל חשיבות לעצמו, יתנוון עד מהרה, ואלו אדם המתנהג כאברם בשעת שגמר-אומר, כי הוא, והאדם באמצעותו, אינו רשאי לעבוד, אלא לעלוין בלבד, מופיע אמנם כמתגדר, אך בהתגדרותו זו יהיה לברכה לרבים. ובכך נגלה הקשר שבין חין-ערכו של האני לבין חין-ערכה של האנושות. תביעתו של האני האנושי לחשיבות מרכזית, היא שהיתה לתנאי קודם לגילוי האלוהים, ורק יחדיו, עקב ניוונה-עד-היסוד של אנושות שאינה נוטלת חשיבות לעצמה, עלולים שני הגילויים להיבטל מן העולם. אולם מכאן עלינו להסיק מסקנות: ההפנמה אין פירושה צימצום, ונתינת הערך לאני אין במשמעותה בידוד, פרישה ויחס של דחייה נוקשה כלפי היסוד הכללי, כנגד כל-אשר מחוץ ליסוד האישי וממעל לו, בקיצור, כנגד כל התחום המתפשט מעבר לאני, אלא שהוא משתקף ומכיר בו את עצמו בהדרת-קודש. שהרי אם מידת-החסידות פירושה: להיות חדור חשיבותו של האני, כי אז הדרת-קודש היא התרחבותו של האני והתמזגותו בהוויה הקיימת, החוזרת בקרבנו, ובה הוא חוזר ומכיר את עצמו, — בחינת פסידת הסתגרותו ולבדיותו, אשר לא זו בלבד שאינה פוגמת בחין-ערכו ולא זו בלבד שהיא תואמת עם חין-ערכו, אלא אף מעלה אותו למדרגת ההתקדשות.

זו רוחו של יעקוב בזמן ההוא, ימי יציאתם לדרך, בעוד בניו מתעסקים בהכנות הנדרשות לה — ואין שיעור לרום מעלת התקדשותו. הוא התכוון לבצע בפועל ממש את הווייתו בימי אסונו הקשים ביותר, אשר עליה דיבר באוזני אליעזר דברים של חזון קודח: לרדת אל בנו המת, שאולה. היה זה תהליך כמסילת המזלות; ובמקום שפורץ האני את גדרו לעומת היקום, על-מנת שיטמע בו וימיר את עצמו בו, האפשר לדבר שם על התבודדות והסתייגות? רעיון הנסיעה עצמו היה מלא יסודות של הרחבה וחשיבות, יסודות ההווייה הנצחית ותשובת-העבר, שהגביהו את הרגע ממעל למידות הפרוריות והחד-פעמיות היבשה. יעקוב הישיש חזר והיה יעקוב עול-הימים, שיצא לדרך מבאר-שבע

לנהריים לאחר מעשה־התרמית המחזיר את המצב לתיקונו. הוא יעקוב, האישי, שנפרד מעל חרן, עם נשיו ועדריו, לאחר שחנה שם עשרים־וחמש שנים. אולם הוא לא היה רק הוא עצמו, אשר אותו מאורע — היציאה לדרך — חונן אליו בדרגות־חיים אחרות. הוא היה גם יצחק, שהלך אל אבימלך מלך פלשתים, גררה. ויתר־על־כן, בעומק הימים: הוא ראה את הצורה הקדמונית של היציאה לדרך, חוזרת ובאה: את יציאת אברם הנודד מאור כשדים, — שהיא עצמה לא היתה הצורה הקדמונית ממש, כי־אם רק חיקויים ושיקופם הארצי של גודדי־מעלה, נדודי הירח הנוסע במסילתו, הנוסע וניתק מתחנה אל תחנה: בל־חרן, אדוני־הדרך. ומאחר שאברם, הנודד הקדמון הארצי, נטה אוהלו וחנו בחרן, מיד הסתבר, שבמקום זה תעמוד באר־שבע, ושם יקבע יעקוב את תחנת־הירח הראשונה בדרכו זו.

הוא זכר, כי גם אברם נסע בגלל רעב שהיה בארץ, וירד מצרימה לגור שם בחזקת גר, ומחשבה זו ניחמה אותו; ועד מה הוא נצרך לתנחומים! אמנם תוחלת רמזה לו בדאבון של אושר, תוחלת ההתראות שלאחריה יוכל למות בשלוות־רות, מאחר שלא היתה צפויה לו לאחר־מכן שום שמחה; ואמנם חשובה היתה הזכות להגר למצרים ולרעות בשדות־המרעית של פריעה, כחסד רב, אשר רבים שאפו אליו ובגללו רבים היו המתקנאים במשפחתו. ובכל־זאת קשה היתה ההכרעה, להיכנע לפני עצת אלוהים, לנטוש את ארץ אבותיו ולהמירה בארץ תועבותיהם של אֶל־החיות, בארץ טיט היוון, שהיא ארצם של בני חם.

ברפיון בלבד ובנכונות לביטול, כגון האבות, ותמיד כנוכרי למחצה, כמוהם, התיישב על האדמה שהתנחל עליה אברהם בנדודיו; אבל הוא אמר למות פה כמוהם, כאבותיו; והאמן האמין, כי דבר־אדוניי אשר שמע אברם במחזה: „כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם“, מוסב על הארץ הזאת, בה נולד ובה הובאו מתיו למנוחות. והנה מתברר, כי המשא, אשר לא לשווא הושמע מקרב אימה חשיכה גדולה, הורה אל מרחק רב יותר, וכיוון ככל־הנראה אל־פני הארץ שאליה הם נודדים עתה: אל מצרים, בית־העבדים. כך קרא יעקוב תמיד לאותה ארץ־תחתיות, שממשל של יד חזקה קובע משטרו, כך קרא לה על־דרך הגנאי, אבל לא עלה על דעתו, שעתידה ארץ זו להיות בית־עבדים לזרעו — כפי שהתברר לו עתה בחרדת־לב. על נסיעתו הכבידה ההכרה, כי המשכו האיום של דבר־אדוניי: „...נעבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה“ — מוסב על הארץ שאליה הוא יורד; אל שיעבודם של דורות רבים הוא מוליך ככל־הנראה את ביתו, ולוא אף ייתכן, כי כל זה אינו אלא חלק מעצת־הישע; ואס־אף יתבטל כל הנקרא בשם הצלחה ומתלאה וייעלם ברעיונם הגדול של הגזירה והעתיד: על־כל־פנים מסע עמוס גזירה גורלית היה זה, שיעקוב קיבלו על עצמו ברוח־אֶל.

אל ארץ הקברות מוליכה דרכו, לדאגת לבו; אך גם פה שוב קברים הם, שמהם הוא נפרד בלב כבד: קבר רחל בפאת הדרך ומערת המכפלה, שקנה אברם עם השדה מאת עפרון החיתי לאחוזת־קבר בארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר. ישראל היה נוח למסעות ככל מגדלי הצאן; אך נכסים אלה, השדה והמערה

אשר בו, יישארו קנייננו. כמה וכמה קניינים מיטלטלים מכרו המהגרים, אבל קנייני הקרקע, השדה והמערה, לא ניתנו למכירה. הם היו בעיני יעקוב הערובה לתשובתו. יהיה מספר בני ביתו המתרבים והולכים, אשר באדמת מצרים ישובו אל עפר, ככל אשר יהיה — הוא עצמו גמראומר בתוקף רצון, להטיל חובה על אלוהים ואנשים, שמקץ שארית חייו הוא יובא אל בית משכנר־קבע לאחר שעשה כל חייו במגורי־עראי, למען ישכב עם אבותיו ועם האימהות שילדו את בניו — לבד האהובה, הפרושה, השוככת בפאת דרך, אמו של האהוב, האובד, הקורא לו עתה.

האם לא טוב הדבר, שהיה לו ליעקוב פנאי להרהר במסעו אל בנו החטוף? מה קשה המשימה שהטיל ייחוד תפקידו של האהוב המסולק על איש מבין דרכי־אל! הכרעות דעתו של יעקוב בעניין זה עוד תיודענה לנו מפיו. עתה, כשהיה מדבר על־אודות יוסף, לא הזכיר אותו אלא בלשון „בני הדגול“, „מתכונן אני“, היה אומר, „לרדת מצרימה אל בני הדגול. כהונה רמה נתונה שם על שכמור“. אנשים, שאליהם היה מדבר כך, מחייכים היו על־פי הרוב מאחורי גבו, והתלוצצו על גאותו, גאוות־אב. הם לא ידעו, מה רצינית היתה שימת־רווח זו, מה רב היה הוויתרון ומה חמורה ההחלטה המתבטאים באורח־דיבור זה.

שבעים נפש

חלפו הימים, נעלמה פריחת האביב והגיע סופו של קיץ, עד שביצע ישראל את עסקי החיסול, ואפשר היה להתחיל ביציאה מאֶל־וּנִי ממרא אשר לפני חברון: המטרה הקרובה היתה באר־שבע, ושהות של ימים מספר, לשם חשבון־הנפש, נקבעה שם, במקום גבול זה, מקום הולדת יעקוב והולדת אביו, המקום שרבקה אמו ציידה את גונב־הברכה ושלחה אותו לארס־נה־ריים.

יעקוב נפרד ממקום מגוריו ויצא למסעו עם כל מקנהו ורכושו, עם בניו ובני בניו, עם בנותיו ובנות־בניו, או, כפי שנאמר עוד במקום אחר: וישאו בני־ישראל את יעקוב אביהם ואת טפם ואת נשיהם — אורח־מניין משונה, שהרי „נשיהם“ פירושו נשי־בניו, ו„בנותיו“ כמֶרְכֵן נשי־בניו הן, ועוד אולי גם בנות בניו, כשרח בעלת־הזמירות.

כל הנוסעים, שבעים נפש היו יחדיו, — משמע: חשובים היו בעיני עצמם כשבעים; אולם זה לא היה סך מנוי, אלא תחושת־מספר והסכס־של־טעם, ובמספר הזה שורר היה אותו דיקדוק־אור־זרח, אשר היטיב ידענו בו, כי אס־אמנם לא יאה הוא לעידננו, מכל־מקום מוצדק היה בעידן ההוא ומקובל כנכון. שבעים הוא מספר אומות־העולם הכתובות על לוחות אלוהים, לפיכך אין מספר הנפשות יוצאות ירך יעקוב צריך בדיקה כלל. אולם אם ביוצאי ירך יעקוב מדובר, האם לא היה מקום לצרף ולמנות גם את נשי בניו? אכן, הללו לא נמנו. במקום שאין מונים כלל, אין מצרפים, ונוכח מספר שנחרץ מראש בקדושה, מספר שנוסד על יסויו של משפט קדום — אין בשאלה, מי מצטרף ומי אינו מצטרף, אלא דברים בטלים.

אף לא ידוע בבטחה, האם צירף יעקוב גם את עצמו, או אם צירפו האחרים גם אותו אל מניינם, לאמור אל השבעים, או שדלגו עליו מהיותו השבעים־ואחד. עלינו לקבל על עצמנו את דינו של העידן, שהניח מקום לשתי האפשרויות כאחת. למשל, ימים רבים לאחר־מכן היה אדם אחד מבני־בניו של יהודה, ביתר דיוק: מבני־בניו של פרץ בנו, שילדה לו תמר במחשבה תחילה, — היה איפוא איש ושמו ישי והוא אב לשבעה בנים ועוד לבן קטן, שהיה רועה בצאן, הוא הבן אשר קרן־השמן הורמה עליו. מה פירוש „עוד?“ האם נכלל גם הוא, קטן הבנים, בשבעה, או אם שמונה בנים היו לישי? המספר הראשון מתקבל יותר על הדעת, כי נאה ויאה יותר, שיהיה אדם אב לשבעה משהיה אב לשמונה בנים. ומסתבר ביותר, משמע, ודאי הוא, שמניין השבעה אשר לבני ישי לא נשתנה גם אם הצטרף אליו עוד הקטן; לאמור, הצליח הקטן להיכלל במספר, גם אם היה הוא העודף. — מעשה באדם אחר, שהיו לו שבעים בנים, כי נשים רבות לקח לו. בן אחד, בנה של אחת האימהות הללו, הרג את כל אחיו, את שבעים בניו של האיש ההוא, על אבן אחת. לפי מושגינו היבשים לא יכול בן זה, שהיה אחיהם של המומתים, להרוג, אלא שישיס־ותשעה, ביתר דיוק, רק שישיס־ושמונה, הואיל ואח אחר, שנזכר בשמו המפורש, יותם, נותר בחיים, כי נחבא. אכן, קשה לקבל את הדבר; אך הן כה נאמר, שאחד משבעים הרג את השבעים כולם, ויותר הוא ועוד אחד, — וזהו משל חריף ורב־לקח להכללה־במניין ולהשמטה־מן־המניין בה־בשעה.

יעקוב איפוא, ראוי לזכור, היה השבעים־ואחד בקרב שבעים יורדי מצרים. — במידה שמספר זה יעמד מעיקרו במבחן מדויקדק. לאמיתו המפוכחה היה המספר גם גבה וגם נמוך יותר; — סתירה חדשה היא, אך אין לראות ואין לבטא את הדבר בלשון אחרת. יעקוב, האב, היה השבעים במספר ולא השבעים־ואחד, כיוון שחלקו הגברי של השבט כולו כלל שישיס־ותשע נפשות. ואולם במניין זה כולל יוסף שהיה במצרים, וכלולים גם שני בניו שנולדו לו שם. מאחר ששלושת אלה לא השתייכו אל השיירה, מסתבר, שיש לנפות את מספרם, אף שכלולים הם בכלל השבט. אולם בכך לכאורה לא יצאנו עוד ידי הצורך להקטין את המספר, שהרי אין ספק, כי נמנו גם נפשות שלא נולדו עדיין בזמן היציאה לדרך. על נכונותה של דיעה זו ניתן לדון במקרה של יוכבד בת לוי, שאמה מעוברת היתה בעת ההיא, וילדה ממש ברגע כניסתם למצרים, „בין החומות“; ככל־הנראה: בין חומות מצודות הגבול. אבל ברור כמרכן, כי בסכום הנוסעים נכללו בני־בנים ושילשים, אשר לא נולדו עדיין ואף לא חיבלתם הורתם, ועל־כן היו רק צפויים מראש, אבל בלתי־נמצאים. הללו באו למצרים, כלשון חסידי החכמים, „בחלצי הוריהם“ והשתתפו במסע רק באורח רוחני ביותר.

עד כאן על־דבר החיסורים הנדרשים. אבל אין מחסור בטעמים ונימוקים גם להגדלת המספר שישיס־ותשעה. הן מספר זה כולל רק את זרע־הזכרים אשר לבית יעקוב; ואולם, אם עלינו להביא בחשבון, או, ביתר דיוק: הוֹאֵל ויש להביא בחשבון את כל צאצאיו, הן חייבים להוסיף, אם לא את נשי בני ישראל, לפחות

את בנותיהם, למשל את שרה, אם נזכיר את זו בלבד, אך כמסתבר — בהדגשה רבה. לא למנות את הנערה הקטנה שהביאה אל האב הזקן בראשונה את בשורת יוסף החי, היה מעשה אשר לא ייתכן לחלוטים. כבודה גדול בישראל, ומעולם לא הטיל איש ספק בהתקיימות הברכה שבירך אותה יעקוב ברחשי תודתו, לאמור, שלא תטעם טעם מיתה ותיכנס חיים לגן־עדן. אכן, אין איש יודע, אימתי מתה; דומים חיים כנמשכים והולכים, ואיש לא ראה קצם. עליה מסופר, שלימים רבים, כשהיה משה מתייגע למצוא ארונו של יוסף, הוליכה אותו שרה אל הניל, מקום שהטילוהו חרטומי מצרים; וכעבור זמן רב מאוד, נאמר עליה, סובבת היתה בקרב עם אברהם בחזקת „אשה חכמה“. אולם כך או כך, בין שהיתה אותה שרה באמת חיה בדורות שונים ובין שהיו נערות קטנות אחרות מסגלות לעצמן את סגולתה של המודיעה והמבשרת הקטנה, — מכל־מקום לא יוכל איש להכחיש, שיש להכלילה במניין שבעים יורדי מצרים, ולא חשוב, מה משמעותו של המספר „שבעים“ בעניין שלפנינו.

אפילו לגבי נשי הבנים, לאמור, אימותיהם של נכדי יעקוב, אין שום ביטחון שיימצא טעם סביר לאי־הכללה. מדברים אנו על „אימהות“ ולא רק על „נשים“, הואיל ולנגד עינינו מרחפת דמותה של תמר, שקיימה את נדרה: „אל אשר תלך, אלך“. והלכה בשיירה עם שני בניה, בני־יהודה החסונים. על־פי הרוב הולכת היתה ברגל, אוחות במטה ארוך, צועדת צעדים ארוכים שלא כהרגלה של אשה, רמת־קומה וקודרת, בנחיריים עגולים־מרווחים ובפה גאה, ובמבטה האופייני המיוחד, המכוון תדיר למרחק, — ואותה אשה תקיפה־בדעתה, שלא הסכימה להשתלף, האם לא תהיה מצטרפת אל המניין? — שונה היה המצב ביחס לשני אישיה, ער ואונן: אותם אי־אפשר היה למנות עם ההולכים, לא לאור הלבנה ולא לאור החמה, שכן מתים היו; את העתידיים להיוולד מונה היה ישראל, אך לא את המתים. אבל הולך היה שלה, לעומת־זה, האיש, אשר לא ניתן לה, ואשר גם לא היתה עוד זקוקה לו, מאחר שהעניקה לו שני אחים מצויינים; והוא אחד מבני־בני לאה, שמספרם שלושים־ושניים.

ש א ו ה ו !

במנורוגמרו איפוא בני ישראל, כי שבעים הוא מספרם, וכן יצאו מאלונני ממרא האמורי. אם נצרף את כל מי שלא צורף, גם את הרועים, התמרים, העבדים, נושאי הסבל ומובילי המשא, ודאי שהשיירה מנתה יותר ממאה נפש — שבת־גוודים רב־גווני, שואן, כבד־תנועה מחמת העדרים, שלשלת־מסע שענני־אבק חופפים עליה. אורח התקדמותו של המסע שונה היה בכל קטע וקטע, — ויֵאמר ביננו לבין עצמנו, כלי־הרכב המצריים שנשלחו על־ידי יוסף הועילו להם מעט מאוד. דבר זה אינו מכוון דווקא אל כלי־המשא, הנקראים עגלות, והם קרונות בעלי שני אופנים הרתומים על־פי הרוב לשוורים, אשר ראוי להכיר בתודה את ערכם בהובלת כלי־בית, נאדות־מיים ומספוא, וגם בהסעת נשים וטף, אולם כלי־

המסע האמיתיים, לאמור, המרכבות הקלות, שמקצתן היו מצויידות בהידור רב ורתומות לפרדות או לסוסים, עם ארגון הנאה, הפתוח מאחור, והמצופה עור ארגון לבד, העשוי לפעמים רק כמין משען מוזהב, דמויקשת — תועלתם של אותם רכבי־שעשועים היתה מועטת מאוד והם חזרו על־פיהרוב ריקים כלעומת־שבאו, על אף כוונתם הטובה של יוסף ורבו המלכותי. יתדות הסרן במרכבות אלה עשויים היו צלמי ראשי־כושים מלאכת־אומן נאה ביותר, ואחדות מהן היו מצופות בד או מעשה־תבליט מצויינים, המתארים מחזות מחיי החצר או מחיי האיכרים. רק שני אנשים, או שלושה בדוחק, יכלו לעמוד בהן, ועמידה כזו היתה לבסוף מייגעת עד־מאוד, בייחוד בדרכים עקלקלות; או שאנוסים היו הנוסעים לשבת, גבם כלפי הרתמה, כשרגליהם משתלשלות לחוץ, במצב בלתי נוח. אחדים — כגון תמר — ביכרו את צורתה הקדומה של הנדידה, את צורת־המופת, שהיא החליכה ברגל עם המטה ביד, אולם מרביתם, אנשים ונשים, היו רוכבים: גמלים רחבי פרסות, פרדות גרמיות, חמורים צתורים ואפורים, מקושטים פניני־זכוכית גדולות וריפודי־אופך מרוקמים ופרחי־צמר מתנודדים, הללו היו בהמות־הרכובה, שהעלו אבק־הדרכים; וכך נסע עם יעקוב, שיוסף הורידו אחריו, קהל עוטה שלל־צבעים, הגברים בעלי־הזקן לבושים לרוב אדרות־מדבר מצוייצות ומטפחות־ראש אשר מעגל־לבד מהדקן אל גולגולתם, הנשים עם מחלפות־שער שחורות על שכמן, וצמידי כסף ונחושת המצטלצלים בפרקי ידיהן, מצחן מעוטר מטבעות, ציפורניהן אדומות מכופר, עולליהן על זרוען מחותלים במטפחות גדולות ורכות, שפאתיהן רקמת־משי, — כך נסעו, ומזונם בצלים מטוגנים, לחם חמץ חיתים, ועברו על־פי הרוב על־גפי ההרים, בדרך המוליכה מן אורזשלים אל הרי חברון ואל ארץ הנגב, פירוש, ארץ החורב, עד קרית־ספר ועד באר־שבע.

עיקר דאגתנו נתונה כמובן לנוחיותו של יעקוב, האב. איך נערך מסעו? האם סבור היה יוסף, בשעה ששלח את עגלותיו, כי הישיש יעשה את ימי נסיעתו בעמידה, בתוך ארגז־מעשה־תבליט או מאחורי משען־זהב? לא כן חשב. אף על דעת רבו, פרעה, לא עלתה מחשבה כזאת. הפקודה אשר הוציא ילדו היפה של אתון מארמונו הנודף ריח החידוש, נאמרה בלשון זו: „קחו את אביכם ושאוהו.“ מצוותו היתה לשאת את האב הקדמון, כגון בתהלכות ניצחון, — זה היה הרעיון; ובין שאר העגלות, שנשלחו מטעם יוסף, אשר רובן ככולן היו בלתי־יעילות, נמצא כלי־מסע אחד ממין מיוחד, שנועד לאותה מטרה חגיגית עצמה: לשאת בו את יעקוב: אפיריון מצרי, מן האפיריונים שנועדו לנשואי־הפנים בכמת בצאתם אל רחובות העיר או במסעותיהם; והיה זה כס־מסע מהודר למופת עשוי במשען־גב מלאכת־קנים דקה, קירות עטורים כתב־של־נוי בצדדים, וילונות משופעים ובדים מאורדים לשאתו בהם, מצוייד אף בארגז עץ קל, שלל־צבעים, מאחורי הגב, שימש מחסה כנגד הרוח והאבק. כס־המסע היה נוח לשאתו בידי שני נערים, אבל באמצעות שני בדי ערב, שנועדו לכך, אפשר היה להעמיסו גם על גבי שני פרדים או חמורים, ויעקוב חש רווחה רבה לאחר שהחליט להשתמש בו. אולם הוא ישב בו רק מבאר־שבע ואילך, כי לפי דעתו היתה זו נקודת הגבול

בין המכורה ובין הנכר. עד באר־שבע נשא אותו גמל פיקה, שמבטיו מתונים;
על אוכפו הוצמד סוכך למחסה משמש.

מראוהו של הישיש נאה היה, הדור־בכבוד היה, והוא ידע כי כן הוא,
כשהתנודד עם תנודת פסיעותיה של הבהמה הנבונה, ברום גבה, ובניו סביב לו.
מטפחת־הראש, העשויה מלמלת־צמר עדינה, הורידה גדיליה על מצחו, נכרכה
בקפלים על צווארו ועל כתפו, והשתלשלה קלילות על כסותו החומה־האדמדמת,
שבמיפתח בית־צווארה נראתה רקמת כותונתו. בזקן שיבתו שיחק הרוח. מבטן
המהורהר של עיניו — עיני־הרועה הענוגות, העידו, שמעלה הוא בלבבו את זכר
קורותיו, קורות העבר והעתיד, ואיש לא העיז להפריע אותו מהרהוריו, לבד
כשביקשו לשאול אותו ביראת־הכבוד, השלום לו. בראש־לכול היתה ציפיתו מכוונת
אל ההתראות עם העץ הקדוש, שניטע על־ידי אברהם בבאר־שבע, כי תחתיו ביקש
להקריב קורבן, להורות וללון.

יעקוב מורה וחולם

האָשֶׁל האדיר עמד שם, מטיל את צלו על מזבח־אבן קדמון ועל מצבת־אבן
זקופה, לא הרחק ממקום יישובה של באר־שבע, אשר הנודדים שלנו אף לא באו
בתחומה, על גבעה לא גבוהה; אם יפה נתבונן אליו, יסתבר, כי לא אבי־אביו
של יעקוב נטע אותה, אלא מידי בני הארץ קיבלו כעץ אלוהי וכאָלון־מורה,
לאמור: אילן־תומים*. וכן המיר את משמעותו של מקדש־הבעל ועשאו למקום
פולחן אלוהו, העלין והיחיד. עלול דבר זה להיות ידוע ליעקוב, מבלי שיפיר
את אמונתו, כי מטעו של אברהם הוא העץ. מן הבחינה הרוחנית כן היה על־כל־
פנים, ואורח מחשבתו של האב הזקן היה נוח ונרחב יותר משל בן דורנו, שאינו
מכיר, אלא: או זה או זה, וממהר לערער בקול גדול: „אם כבר היה זה אילנו
של בעל, לא אברהם נטעו!“ יותר משתעיד על חוכמה, מעידה קנאת־אמת כזאת
על ריתחה ועל עיקשות, ומידה יתירה של הדרת־כבוד חופפת לעומת־זאת על
איחודן השקט של שתי ההשקפות, כשם שנדרשו על־ידי יעקוב.

אמנם, אין הבדל כמעט בין הצורות, שבהן ערך ישראל תחת העץ את עבודתו
לפני אֵל עולמים, ובין מנהגי הפולחן של בני כנען, — חוץ למעשים נלוזים,
כמובן, ולשעשועים המעוררים סלידה, שבהם מסתיימת עבודת אליליהם של אותם
ילדים, בלא מעצור. לרגלי הגבעה הקדושה, סביב סביב נטו אוהליהם לתחנונתם
ומיד החלו ההכנות לשחיטת בהמות־הקורבן על שולחן־האבן הקדמון, לזבחים,
שבשרם ייאכל אחרי־כן במסיבת המשפחה. האם ילדי־הבעלים לא כן נהגו? האם
לא הגירו את דם הכבשים והתיישים על־פני המזבח ולא היוו אותו אחר־כך על
האבן הזקורה הניצבת לידו? אמנם כן; אבל בני ישראל עשו את הדבר ברוח
אחרת ובמורא־שמיים מעודן, שהתבטא בייחוד בכך, שלא היו מצחקים זוגות־
זוגות אחרי משתה הזבת, לפחות לא לעיני עם ועדה.

* ע"י ספר ראשון, ע' 41. —

יעקוב היה מרביץ תורת אלוהים תחת העץ, ודבריו לא הלאו אותם כלל, היפוכו: גם עולי-ימים תאבו תורתו ובה השתעשעו, כי כולם היו פחות או יותר נוטים לאורח מחשבתו, ותפשו בחשק אף את העניין המפולפל. הוא הדריך אותם בהבנת החילוק בין ריבוי-השמות אשר לבעל ובין השמות שהתייחדו לאלוהי אבותיהם, העליון והיחיד. ריבוי-השמות ההוא — ריבוי ממש הוא, הואיל ואין בנמצא בעל, כִּי-אם בעלים, שהם בעליהם, אדוניהם ומגיניהם של מקומות פולחן, חורשות, במות, מעיינות, אילנות, המון גדי בית ואלי אדמה, הנמצאים אחד-אחד, מרותקים אל מקומם, נעדרי פרצוף, אישיות, או שם בכללותם, הנושאים לכל-היותר את השם „מלקרת“, פירוש, מלך-קרת, כגון אלוהי העיר צור. אחד שמו בעל-פעור, על-פי מקומו, או בעל-חרמון או בעל-מעון; ויש אחד הנקרא בעל-ברית, שאברהם, בעמלו על אלוהיו, הפיק ממנו לקח מועיל; ונמצא אחד כה מגוחך בשמו: בעל-מחול. הדרת-כבוד מועטת מאוד מתייחדת לכל אלה, ואף לא שמץ תפארת-מלכות כללית.

לא כן הדבר בריבוי-שמותיו של אלוהי-האבות, שאינו פוגע פגיעה כל-שהיא באחדותו הפרטית. אל עליון הוא נקרא, לאמור, גבוה מעל כל גבוה, אל-רואי, פירוש, האל הרואה אותי, אל-עולם, שהוא אל העידנים, או מימי חזונו הגדול של יעקוב מתוך השפלתו: אֱלֹהֵי-בֵית-אֵל, אלוהי לוו. אבל כל אלה משמשים רק תוארים שונים ומתחלפים לאותו אֵל ביחידותו, ההוה על-כל-הוה, לאֵל שאינו מרותק אל מקום כבעלי האדמה ובעלי הקריות בריבוי-שמותם, כי הוא הקיים בכל התופעות המיוחסות לאלה בבחינת בעלי קניין פרטיים. הפירון שהם משפיעים, המעיינות, שהם שומריהם, העצים, שבהם הם שוכנים ורוחשים, הסערות שבהן הם נוהמים בזעף, האביב המלבלב, רוח-הקדים המלהטת, — הוא הוא כל אלה, שבהם הם נמצאים מפורדים אחד אחד, קנייניו הם כל אלה, אֵל היקום הוא על כל אלה, כי ממנו יצא הכול, וביחידותו הוא כולל את הכול באומרו „אנוכי“, הוא הוויית כל ההוים, אלוהים, הריבוי בחזקת ייחוד.

על שם זה, האלוהים, הרחיב יעקוב את הדיבור באורח מרתק מאוד, שנתן ריגוש בשבעים הנודדים; ודיבורו לא יחסר פילפול. כאן אפשר היה להכיר, מאין שאב בנו החמישי, דן, מידה זו: חריפותו לא היתה, אלא תולדה דלה יותר מחריפותו הנעלה של אביו, השאלה, שהביא לידי בירור היתה זו: האם יש לחשוב על השם „אלוהים“ כצורת ריבוי או אם צורת ייחוד היא, לשון אחר: האם „אלהים רוצה“ ייאמר, או „אלוהים רוצים“. אם נשווה חשיבות לדיבור המדוקדק, ברור, שיש כאן צורך בהכרעה, ויעקוב הכריע באשר ממליץ היה על שימושה של לשון יחיד. אחד הוא האלוהים וכל מי שיחשוב, שהוא ריבוי השם „אֵל“ או „אלה“ — טעות בידו. ריבוי השם „אֵל“ הוא „אֵלִים“. השם „אלוהים“ שונה הוא לחלוטין. כמוהו כשם אברהם, שאין ריבוי במשמעותו. האיש מאור-כשדים נקרא בתחילה אברם, אחר-כך נוספה על שמו הרחבה זו לכבודו, וכן השם אלוהים, שלשון כבוד הוא ותו לא, — ורחוקה היא התוספת מהיותה ריבוי, משמע ריבוי-אֵלִים. ודבר זה שינן הוקן לבניו, אלוהים, אחד הוא. אולם לאחרא-מכן טוב נדמה, כאילו

הוא — יותר; כערך שלושה. כי שלושה אנשים נראו אל אברהם באֶלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום. ואותם שלושת האנשים, מיד הכיר בהם אברהם שאינם אלא ריבון העולם. וירץ לקראתם, וישתחו ארצה ויאמר: „אדוני, וְאִם נָא מִצְאֵתִי חַן בְּעֵינֶיךָ — אֲבָל בֵּין כֹּה וְכֹה קָרָא אֵלֵיהֶם גַּם בַּלְשׁוֹן רַבִּים: „רַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִישַׁעֲנוּ תַחַת הָעֵץ, וְאָקַחָה פֶת לֶחֶם וְסַעְדוּ לְבַכְּכֶם. וְנָתַן לָהֶם חֲמָאָה וְחֵלֶב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עֲשִׂה, וְיֹאכְלוּ. אַחֲרֵי־כֵן אָמְרוּ הֵם: „שׁוֹב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כֵּעֵת חַיָּה. וְהוּא הָאֱלֹהִים. הוּא הִיא אַחַד, אֲבָל בְּפִירוּשׁ נֹאמַר, כִּי הִיא שְׁלוֹשָׁה. הוּא עֲצֻמוֹ, אֶף־כִּי הוֹפִיעַ בְּרִיבוּי, נִגְלָה תְּמִיד וּבְאוֹרַח עֲקְרוּנִי בְּ„אֲנוּכִי, וְאֵלֹו אֲבֵרָהֶם פּוֹנֵה אֵלָיו בְּשֵׁם „אַתָּה וְ„אַתָּם“ חֲלִיפוֹת. וּבִכֵּן, יֵשׁ טַעַם כְּלִשְׁהוּא בְּשִׁימוֹשׁ־הַרִיבוּי בְּשֵׁם הָאֱלֹהִים, עַל־אֶף לְקַח־הַדַּעַת הַמְּנוּגָד אֲשֶׁר שׁוֹנֵן לָהֶם קוֹדֵם לָכֵן, — כִּךְ הִסְתַּבֵּר מִפִּי יַעֲקֹב בְּהַמְשַׁךְ דְּבָרָיו. וּכְכֹל־אֲשֶׁר הוֹסִיף לְדַבֵּר, הַתְּחוּרָה הַעוֹבְדָה, כִּי גַם נִסְיוֹנוֹ שְׁלוֹ בָאֱלֹהִים, כְּנִסְיוֹנוֹ שֶׁל אֲבֵרָהֶם, מְשׁוֹלֵשׁ הִיָּה, לֵאמֹר, שְׁמוּרֵכֶם הִיָּה שְׁלוֹשָׁה אֲנָשִׁים, שְׁלוֹשָׁה פְּרָטִים, עֲצֻמָּאִים אֲמֵנִם, הַנִּגְלִים בְּ„אֲנוּכִי, וְאֶף־עַל־פִּי־כֵן מְזַדְּהִים. מִשְׁמַע, בַּתְּחִלָּה דִּיבַר עַל אֱלֹהֵי־הָאֵב, אוֹ עַל הָאֱלֹהִים שֶׁהוּא הָאֵב, אַחֲרֵי־כֵן עַל הַרְעָה הַטוֹב הַרְעָה אוֹתָנִי, אֵת צֹאנִי, וּלְבִסּוֹף עַל עוֹד אַחַד, שְׁקָרָא לוֹ „מְלֹאךְ“, וּבְדַבְּרוֹ עַל זֶה, דוֹמָה הִיָּה הַמְּלֹאךְ בְּעֵינֵי הַשְּׂבָעִים, כְּפֹרֵשׁ עֲלֵינוּ כִּנְפֵי יוֹנָה. וַיַּחֲדִינוּ הַיּוֹז אֶת הָאֱלֹהִים, הַיַּחֲדִיד הַמְּשׁוֹלֵשׁ.

אינני יודע, האם קרוב הדבר אל לבבכם, אבל בעיני שומעי־לקחו של יעקב תחת העץ היה כל זה תכלית השעשוע והריגוש; כי כך היתה נטיית רוחם. משנפרדו, וגם בעלותם על משכבם, לפני שנרדמו, משיחים היו שעה ארוכה ובהתלהבות רבה על הדברים ששמעו, על הרחבת השם דרך־כבוד ועל אֲוֶרְחַת הכבוד המשולש שנראה לאברהם, על מצוות ההתרחקות מריבוי־הָאֵלִים נוכח פניה של אלוהות, שקיומה מרובה־הדמויות הביא מכל־מקום לידי ניסיון מסויים. ניסיון שהיה אמנם רק בבחינת ניסוי, אשר גם עולי־הימים שבקרב אנשי־יעקב ראו את עצמם מסוגלים לעמוד בו בעליצות־רוח.

אֶלוֹף־שְׂבָטִים צִוּוּהָ לְהַצִּיעַ לוֹ מִשְׁכַּב תַּחַת הָעֵץ הַקָּדוֹשׁ כֹּל שְׁלוֹשַׁת הַלֵּילוֹת שְׁבִילָה בְּבֹאֲר־שָׁבַע. בְּשֵׁנֵי הַלֵּילוֹת הָרִאשׁוֹנִים לֹא חָלַם; אֲבָל הַשְּׁלִישִׁי הֵבִיא לוֹ לְבִסּוֹף אֶת הַחֲלוֹם שֶׁבְּעוֹרוֹ הָיָה יֵשׁן שֵׁם, וְאֲשֶׁר לוֹ הַזְּדַקָּה לְנִיחּוּמוֹ וּלְיַחְזוּזוֹ. הוּא הַתִּיירָא מִפְּנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם וְזָקוֹק הִיָּה בְּיֹתֵר לְהַבְטָחָה, כִּי אֵינּוּ צָרִיךְ לִירוֹא מִרְדַּת שָׁמָי, הוֹאִיל וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו אֵינּוּ מְרוֹתֵק לְמִקּוֹם מְסוּיִים, וְכִי אֱלֹהִים יִהְיֶה עִמּוֹ גַּם בְּאֶרֶץ־תַּחְתִּיּוֹת זֶה, כִּשֶׁם שֶׁהִיָּה עִמּוֹ בְּמַמְלַכַת לְבֵן. בְּנַחֲצוֹת רַבָּה וּמַעֲזוּמָק הַלֵּב הִיָּה זָקוֹק לְאִישׁוֹר הַתּוֹחֲלַת, שֶׁאֱלֹהִים לֹא רָק יִירֵד עִמּוֹ, כִּי־גַם יַעֲלֶה אוֹתוֹ, אוֹ עַל־כֹּל־פְּנִים אֵת שְׂבָטוֹ, לְאַחַר שִׁיעֲשׂוֹנוֹ לְגוֹי גְּדוֹל, וְיִשִּׁיבֵנו אֶל אֶרֶץ־הָאֲבוֹת, אֵל הָאֶרֶץ שֶׁבֵּין מַמְלַכּוֹת נִמְרֹד, אֲשֶׁר אֲמֵנִם אֶרֶץ נִסְכַּלַת הִיא, שִׁיּוֹשִׁיבָהּ הַקְּדַמוֹנִים עַרְלִי־לֵב הַמָּה, אֶךְ בְּכֹל־זֹאת אֵינָה מַמְלַכַת־נִמְרֹד, וְלִכֵּן טוֹבָה הִיא מְכַל אֶרֶץ אַחֲרַת, לְעַבֹּד בָּהּ לְאֵל אֱלֹהֵי הַרוּחוֹת.

הַקִּיצוֹר, צִמָּאָה נִפְשׁוֹ לְדַבֵּר אַחַד בְּלִבְדּוֹ: לְהַתְּנַחֵם בִּידְעָה, כִּי עַל־יְדֵי פְּרִידַתּוֹ זֶה לֹא יִתְבַטְּלוּ הַהַבְטָחוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ בְּחֲלוֹם־הַסּוֹלֵם הַגְּדוֹל בְּגִילְגַל שֶׁל בֵּית־אֵל, וְכִי

אלוהים המלך עומד בדיבורו ויקיים את אשר השמיע או מתוך צלילה הכינורות. למען יודע לו כל זה, שכב לישון פה, ובשנתו אכן נודע לו הדבר. בקול קודשו דיבר אליו אלוהים והבטיח לו את אשר תאבה נפשו, ונחמד מכול היה מאמרו: „ויוסף ישית ידו על עיניך“ — מאמר־חלום נלבב־רב־משמעויות, שניתן לפרשו כך, שהבן האדיר־בעולם יגן עליו וידאג לשיבתו בקרב עובדי־האלילים, וגם כך, שבנריקרו יעמץ עיניו בקץ ימיו, — אשר לא קיווה התולם מכבר, אף בחלומו. והנה, עתה הוגד לו בחלום־לילה גם זה וגם זה, ועיניו הרדומות התלחלו תחת שמורותיהן. אולם משניעור, היה שוב מחוזק ומובטח, והיה מסוגל לנתק את עצמו ממקום תחנונו, למען יסע הלאה יחד עם השבעים. הוא עלה על כס־המסע המצרי המשוכלל עם המחסה המגונן עליו מפני הרוח, ונישא על גבי שני חמורים לבנים, מקושטים פיפי־צמר, ושם היה מראהו אף נאה והדור יותר מאשר על גבי הגמל.

על האהבה המתאפקת

דרך שיירות־מסחר הוליכה מצפונית־מזרחית הדלתא על־פני נגב־כנען הצחיח אל באר־שבע ומשם עד חברון. בה עברו בני־ישראל, ובכו, נוסעים היו בדרך אחרת, לא בנתיב האחים ברדתם מצרימה לשבור אוכל. המחוז אשר בו הוליכה, היה בחלקו הראשון מאוכלס יפה, ומרובים היו שם היישובים הקטנים והגדולים. אחרי־כן, כרבות ימי המסע, הגיעו אל שטחים שוממים לגמרי, אשר לא יצמח בהם עשב, ורק נודדי־מדבר הנכונים למעשי חמס נראו, חולפים במרחקים, ועל־כן לא ברצון הניחו אנשי החיל שבתוך השיירה את קשתם מידם. אבל גם בצייה הגרועה ביותר לא נעדרו לגמרי סימני תרבות־אדם; הללו נתלוו עליהם כשם שהלך עמם אלוהים, אף־כי מקומות הזוועה חזרו והופיעו לסירוגים, ולא נותרה נחמה, כי־אם באלוהים בלבדו, — נתלוו עליהם מפעלי תרבות בדמות בארות־מדבר מוגנות, אותות דרך, מגדלות־בחן ומקומות־תחנה שנוסדו ונשמרו ברוחם של סוללי מסילות, עד בואם אל מחוז חפצם, משמע, בתחילה אל תחום הסביבה אשר בה העמידה כבר מצרים יקרת־התהילה את נוטריה וחיליה בקרב ארץ התלאובה, בטרם יגיעו אל גבול חוסנה המבוצר, מקום המעבר המבוקר אצל חומות מצודת צל. כתום מסע שבעה־עשר יום הגיעו שמה — או אולי עוד כמה ימים נוספים? בעיניהם היה מספר הימים שבעה־עשר, ולא היו מוכנים לריב על דיוקו עם שום בעל־מניין או בעל־חשבון. מכל מקום היה זה מניין־ימים בדמותו של המספר שבעה־עשר, בין שהיה לכאורה גבוה יותר או נמוך יותר, — על־נקלה נוכל להוסיף עליו, בייתוד אם נחשב את ימי שהותם בבאר־שבע; כי הקיץ עמד עוד בעוצם־חומו, ועל־כן ניצלו רק את שעות־היום המוקדמות או המאוחרות לשם המסע, כדי לחוס על יעקוב. כן, שבעה־עשר ימים גדושים עברו מאז צאתם לדרך מאלוגי ממרא, מאז קיבלו על עצמם באורח עראי חיי־נודדים וחי אוהלים, חליפות. והנה הביאום הימים עד לפני מצודת צל, עד מקום המעבר אל ממלכת יוסף.

האם יש בלב אדם דאגה קלה שבקלות, בזוכרו את מצודת-הרישיון ועומת-הפנים ואת הנודדים שלנו, אשר ייתכן וייתקלו שם בקשיים כל-שהם? לוא ניעזר באיש חשש כזה, כי אז השים את עצמו לצחוק. כי בידי אלה נמצאו תעודות ופקודות ואישורים — אלוהים אדירים! כגון תעודות אלה לא נמצאו מעולם בידי שום אנשי תלאובה שהידפקו אי-פעם על שערי ארץ-מצרים, — לא שער ולא חומות ולא גדרות לפני אלה, מפעלי-המגן ומגדלות-הנוטרים התנדפו כהבל וכרוח לפני אלה, ויצר-הפקרה של אנשי הביקורת נהפך כולו וריוזות-שמיים מחייכת. קציני-הגבול של פרעה הן קיבלו הוראות מתאימות על-דבר האנשים הללו; הוראות שעשו אותם נוחים לבריות! כי הן מזומנים וקרואים אל הארץ הזאת היו בני יעקוב, לא על-ידי איש נחות-דרגא, כי-אם על-ידי אדוני-הלחם במוף, נודב-הצל אשר למלך, צפנת-פענה, ריעו האחד-יחיד של פרעה, קרואים היו לרעות צאנם ולהתישב! דאגות? קשיים? האפיריון אשר בו נשאו את אלוף-השבט הזקן, מדבר בעד עצמו ובעד בעליו, כי נחשי-שלטון היו קבועים בו, מבית-אוצרו של פרעה הוצא. וזה היושב בו, היגע והרך בהדרת-קודשו, הן נישא הוא אל פגישת-ראיון שתיערך לא הרחק מכאן, אל הפגישה עם בנו, איש רם-ונישא למדי, שיש בידו להלבין-עדות את פני האדם שירצה להטריד את האנשים הללו ולוא רק בשאלות העלולות למהמה אותם.

הקיצור, רוחם הנוחה של קציני-הביקורת היתה כולה מחמדים; עשויה במתק אדיבות מתרפסת, — בתנופה אחת נפתחו גדרות הארד, עמי-יעקוב עבר בין טורי ידיים מורמות, ועל גשר-הספינות התגלגלה העבודה כולה עם העדרים הטופפים אל-עומת שדות פרעה וכן נכנסו ובאו אל ארץ בצעי-מיים ואחו, עם חורשות, סכרים, תעלות וחוות מפורזות בדרך; וזוהי ארץ גושן, או פוסן, המכונה גם קסם, גשם וגושם.

כה שונים היו השמות במבטאם של בני-אדם, שהיו עובדים לצדי הדרך, אצל נתיב-הסכר, בשדה מוקף אמת-מיים עם קני-סוף על שפתה, בעת ששאלו אותם הנוסעים, לדעת, האם דרך נכוחה דרכם.

מקץ מסע-יום קצר, לפנות ערב, כן אמרו עובדי-האדמה, עתידים אנשי השיירה להגיע אל זרוע-הניל לפני פר-בשתית, ואל אותו מקום עצמו, שהוא בית החתולה. אך קרובה עוד יותר היא העיירה הפוריה פא-פוס, המשמשת כמקום המרכז ומקום השוק לנפה כולה, הנקראת גם היא על שמה: אם ישקיף הנוסע אל מרחבי הארץ הזאת, עם שדות-המרעה ושפעת אגמון הביצות ובצעי-המיים המזהירים והאיים המכוסים סבכי-שיח והשטחים העסיסיים, יראה מרחוק את שער מקדשה של פא-פוס המצטייר על האופק בדימוי-השחר, כי בהשכמת הבוקר נכנס כאן מסע בני ישראל, לאחר שהיו לנים בלילה נוכח מצודת הגבול; ועוד כמה שעות נסעו לאור היום אל פני הבניין המתנוסס באופק, ואז עמדו מלכת, וכס-המסע של יעקוב הורד מעל גבי החמורים והוצב על הארץ למען ינוח שם; כי אי-שם, לא הרחק מן העיירה פא-פוס, היה המקום שקבעו יוסף לראיון-הפגישה, אשר הודיע, כי שמה יסע לקראת בני-משפחתו.

בטוחים אנו, כי כן נקבע מראש וכן נערכה הפגישה, ואם אמנם נאמר, בהתאם לעובדות, כי „את יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גושנה“, הן נטעה בפירוש הפסוק, אם נחשוב, שיהודה נסע לפני אביו עד קריית המחולל וכי רק פה ציווה יוסף לאסור את מרכבתו ומפה עלה לקראת אביו אל ארץ גושן. לא כן, אלא המורם-מעם נמצא כבר בקרבת מקום מתמול שלשום, ויהודה נשלח אל הסביבה לבקשו ולהראות לו את מקום חנות אביו, למען ימצאו זה את זה. „פה הפץ ישראל לחכות לבנו הדגול“, אמר יעקוב. „הציגוני על הארץ! ואתה, יהודה בני, קח שלושה עבדים, עלה ורכב, ומצא את אחיך, בכור רחל, והודעת לו את מקומנו!“ — וכן עשה יהודה.

סמוך ובטוח לבנו, שיהודה לא נעדר זמן רב, כי-אם שעה או שעתיים בלבד, ולאחר שעשה את שליחותו בהצלחה, חזר מיד; הוא לא בא עם יוסף, אלא הופיע לפני אביו בטרם בוא אחיו אל אביהם — דבר זה מסתבר על-פי השאלה שהפנה אליו יעקוב עת התקרב יוסף, כפי שנשמע עוד מעט.

בפינת חמד חנה יעקוב ושם היה מחכה: שלושה תמרים, שכאילו משורש אחד יצאו, הטילו צל על מקום מושבו, וצנינות נעימה נשבה מפאת בריכה קטנה, אשר אגמון הפפייר צמח בו לרום, ופרח הללוטוס פרח, כחול ונרוד. שם ישב, ומסביבו עשרת בניו, שנעשו עד מהרה אחד-עשר לאחר שתזר יהודה; ולפניו היה פתוח גוף השדות ומקומות המרעה, שציפורים התעופפו ממעל להם, כך, שעיניו הישיות יכלו להביט למרחוק אל עבר הופעתו של הבן השנים-עשר.

הנה כך התרחשו הדברים: הם ראו את יהודה, והנה חוזר הוא עם שלושת העבדים, מתקרב, מרמז בתנועת ראשו אל עבר המרחב, בלי להוציא הגה מפיו. ואז נשמעה המולה, המולה קלה עדיין ממרחק, ובהמולה ניצנוץ בזק מסנוור ופירפור גווני המתגלגל במהירות, והנה מרכבות רתומות אל סוסים, שרתמתם מבריק בשלל-צבעים, והרצים רצים לפנין וביניהן ומאתוריהן ובצידיהן, — והללו פניהם מוסבות ומבטיהם מכוונים אל המרכבה הראשונה, שממעל לה התרומו מוטות המניפות. כך התקרבה והופיעה המרכבה, ולעיניהם של אלה שהיו מחזו חפצה, התפרדו הדמויות אחת אחת. ויעקוב, שמביט היה ויד-הישישים שלו ממעל לעיניו, קרא אל אחד הבנים שעמד שוב לידו, וכה אמר:

„יהודה!“

„הנני, אבי“, ענה הבן.

„מי הוא האיש בעל חוסן-הגוף הממוצע“, שאל יעקוב, „העוטה כבודו של עולם, היורד עתה ממרכבתו וממושבי-הזהב שלמרכבתו, ורבידו בצווארו דומה לקשת בענן וכסותו כעצם השמיים לטוהר?“

„בנך יוסף הוא, אבי“, ענה יהודה.

„אם יוסף הוא“, אמר יעקוב, „אקומה-נא ואלך לקראתו.“

ואף-על-פי שבנימין ושאר בניו ביקשו לעכבו, בטרם סייעו בידו, עזב את כס-המסע בעמל של הדרת-כבוד, והלך לבדו, צולע על ירכו יותר מן הרגיל, כי בכוננה הטעים את כבוד צליעתו, והתקרב אל הבא, שהפריז להרחיב את צעדיו

כדי לקצר את דרכו של הזקן. שפתותיו המחייכות של האיש עיצבו את דמות התיבה „אבא” וזרועותיו פרושות; אך יעקוב הושיט את זרועותיו במישרים לפניו כדרך שעושה העיור המגושש, והיה מניע את ידיו כגון מתוך רמיזה של השתוקקות ושוב גם כמתגונן; כי בהיפגשם לא הניח לו ליוסף שיפול על צווארו ויכבוש את פניו בכתף אביו, אלא החזיק אותו בכתפיו בריחוק, ועיניו היגיעות חקרו את פני המצרי בצער ובחיבה, וביקרו אותן במבט נוקב כשראשו מוטה לאחור; ולא הכירו. אולם עיניו של האיש הלז התקשרו לאט בדמעות והתמלאו על גדותן תוך־כדי הבטה; ומשהתלחלח השחור שבהן, והנה, עיני רחל הן, שמתחת להן מחה יעקוב את הדמעות בנשיקת פיו לפני ימים רבים, במרחקי חלום־החיים, ואז הפירו, הפיל את ראשו על צוואריו של המנופר, וימרר בבכי. הם עמדו לבדם במישור, מופרשים־לעצמם, כי האחים נרתעו ונסוגו מפני פגישתם, וגם בני לווייתו של יוסף, השליש, הרפבים על המרכבות, הרצים ונושאי המניפה, וכל שאר מיני הסקרנים מאנשי העיירה הסמוכה השוטפים אחריהם, נעצרו והניחו רווח.

„אבא, התסלח לי?” שאל הבן, ומה־רבות העלילות שנכללו בשאלה זו — שהיה מסתולל בו, והקדיח את תבשילו; שהתנהג במשובת ילדי־שעשועים וכמזיק ללא תקנה, באימון נפשע וביוהרה עיוורת, מאה מעשי כסל, שכיפר עליהם בשתיקת המתים, בעת שהיה חי מאחורי גבו של הזקן הנושא עוֹנוֹ עמו. „אבא, התסלח לי?”

יעקוב הזדקף מעל כתפו, חזר והתאושש.

„אלוהים סלח לנו”, ענה ואמר. „הלא תראה, הוא השיב אותך לי. אמותה הפעם, אחרי ראותי את פניך, כי עודך חי.”

„ואני את פניך”, אמר יוסף, „אבא רחימי — הרשאי אני לשוב ולקרוא לך כך?” „אם טוב בעיניך, בני”, השיב יעקוב בנימוס, ואף החווה קידה קטנה כלפי האיש הצעיר, „רצוי לי יותר, שתקרא לי „אבי”. מוטב שנתנהג ככובד־ראש ולא נשתעשע בפינוקים.”

יוסף הבין כוונתו.

„כדבר־יך”, אמר, החווה קידה גם הוא. — „אך בל ייזכר המוות!” הוסיף בעליצות רוח. „לחיות נרצה יחדיו, אבי, עתה, לאחר שפופר העוֹן ותמה השמיטה הארוכה.”

„ארוכה ומרה כלענה”, אמר הזקן והניע ראשו, „כי חרֹנוֹ חרוֹן־אף וזעם ועברתו עברת אל פפיר. הנה כה גדול וכביר הוא, ולא יוכל לזעום, כי־אם בזעם אדיר כזה ולא נקלה; ואותנו, שברפינו כושלות, הוא מכה, עד שתישפך תאנייתנו, כמיים הניגרים ארצה.”

„מתקבל על הדעת”, הביע יוסף דרך שיחה קלה, „כי לא יכול הוא בגדולתו למדוד במידה הנכונה, ולא יכול הוא, שאין דומה לו, לדמות את עצמו כעומד במקומו. ייתכן, שידו יד קשה היא במקצת, עד שנגיעתו מוחצת גם כשאין זו כוונתה, וכשלא רצה, אלא להדוף ולמרוט אותנו מעט.”

יעקוב אנוס היה לגחך.

„רואה אני“, השיב, „כי שמר בני על שגינותו החיננית בחקרי־אל, וכאז בצורה היא עמו גם בקרב אלוהי הנכר. אשר הואלת להביע, אפשר ויש בו מעט אמת. אברהם כבר הוכיח אותו כמה פעמים על שאינו כובש את רוחו, וגם אני דיברתי אליו על־דרך האזהרה: „לאט לך, אדוני, אל באפך! אבל הוא הוא, כפי שהנהו, ואינו יכול לעשות את עצמו מתון יותר בעבור מורך לבנו.“

„אף־על־פי־כן“, ענה יוסף, „לא יוכל להיות נזק במעצור ידידותי, אשר ישימו לו אהוביו. אולם עתה נהלל־נא את חסדו ואת רוח מחילתו, אם כי ארכו הימים עד שנגלו לנו! כי אל גדולתו לא תשווה כל מידה לבד חוכמתו, לאמור, שפע מחשבתו ועתרת הטעם אשר בכל מעשיו. תמיד מתייחסים מפעלות מרובים אל גזירותיו, ובוה הוא מפליא פלא. אם יעניש, אמנם לעונש הוא מתכוון, והיא תכליתו בכובד־ראש, ובכל־זאת יש בו גם אמצעי לקידום מאורעות גדולים יותר. אותך, אבי, ואותי, החזיק ביד קשה, והפריד ביננו עד אשר מתי בשבילך. כן חשב וכן עשה. אבל בו במעשה הוא אמר לשלחני לפניכם לפליטה גדולה, להחיות אתכם, אותך ואת אחיי ואת כל ביתך, ברעב, אשר כונן באורח רב־משמעויות, ובראש־לכול למען נשוב וניקבץ יחדיו. כל זה נפלא להפליא בחוכמת שילובו. אנחנו רוחשים צינה או להט, אבל הוא בלהט־יצרו הנהו ההשגחה, וחרינו — חסד הצופה למרחוק. האם השפיל בנך לבטא בקירוב כיאות את מידותיו של אלהי־אבותיו?“

„בקירוב“, אישר יעקוב, „אלוהינו אלוהי החיים הוא, ואת החיים אנו מבטאים, כפי המובן, רק בקירוב. זה ייאמר לשבחך ולמחילתך. אולם תהילתי אינה נדרשת לך, כי בפי מלכים אתה מהולל. ומי יתן, וחיך בשנות סילוקך לא יהיו נצרכים למחילה מרובה ביותר.“

כח דיבר, והשיט מבטו בדאגה על מראהו של יוסף המצרי, מן הצניף שבראשו, המפוספס בגוני ירוק וצהוב, אל תכשיטיו המתנוצצים ובגדו היקר בגזרתו המוזרה, כלי־המותרות המשובצים באבנטו הנתונים בידו ועד פריפות הזהב שבסנדליו.

„ילדי“, אמר בכובד־ראש, „האם שמרת על טהרתך בקרב עם נוכרי אשר תאנתו תאנת חמורים וסוסים היא?“

„הה, אבא רחימי — רוצה לומר: אבי“, ענה יוסף במבוכה כל־שהיא, „על מה ידאג לב אדוני אבי היקר! הנח להם לילדי מצרים, שכמהם כשאר ילדים, לא טובים ולא רעים מהם בעיקרם. האמן לי, רק סדום בשעתה הצטיינה בייחוד במידת רעתה. מאז שוחתה זו בגופרית ובאש, נמצאות המידות שוות־בקירוב בכל מקום, לאמור, כך כך, מבחינת הטוב והרע. אתה הזהרת פעם את האללהים ואמרת לו: „אל באפך, אדוני, על־כן לא ייחשב לי כחטא, אם אזהיר אותך אני, בנך, ואבקש ממך באהבה — מאחר שכבר באת הנה: אל־נא תגלה באוזני הבריות, מה דעתך עליהם, ואל תצייר לפניהם בתוכחת־מוסר את מנהגיהם, כפי שהם נראים לך לפי רוחך, ואל־נא תשכה, כי גרים אנחנו פה וכי פרעה גידל אותי בקרב ילדים אלה, ובמצוות אלוהים נתונה המשרה על שכמי בקרבם.“

"ידעתי, בני, ידעתי", ענה יעקוב והחווה שוב קידה קטנה. "כבוד של דרך־ארץ אני נוהג בעולם, אל יהיה ספק בלבבך! — אומרים הם, כי יש לך בנים?" הוסיף על־דרך השאלה.

"אמנם כן, אבי, אשר ילדה לי העלמה, בת השמש, אשה נשואת־פנים. והם נקראים..."

"עלמה? בת־השמש? אין הדבר מבלבל את דעתי. נכדים נולדו לי משכם, ונכדים מן מואב ויש לי נכדים גם ממדן. ומדוע לא יהיו לי נכדים גם מאת בת און? הן צאצאיי הם. מה שמם?"

"מנשה, אבי, ואפרים."

"אפרים ומנשה. יפה, בני, יפה הוא מאוד, טליא, שיש לך בנים שניים, ויפה עשית שכינית אותם בשמות אלה, דרך אמונים. רוצה אני לראותם. עד מהרה תציג אותם לפני, אם טוב בעיניך."
"כמצותך", אמר יוסף.

"והגם ידעת ידוע, בן יקיר", הוסיף ואמר יעקוב בלחש, ועיניו התקשרו בדמעות, "מדוע הוא יפה ומדוע ימצא הדבר חן בעיני אלוהים?" הוא הניח את זרועו על צווארי יוסף ושח לתוך אוזנו, שיוסף קירבה אל פיו כשפניו מוסבות:
"יהוסיף, באחד הימים נתתי לך את כתונת־הפסים וציוויתיה לך, מאחר שפשטת ידך והתחננת עליה. ידוע אתה, שאין היא אות הבכורה ואיננה אות הירושה?"
"ידעתי", השיב יוסף בלחש כמורכן.

"ואולם אני כן חשבתו בלבי, אמנם כן, אף־כי אפשר שהיה לבי חלוק עלי מעט", חזר ואמר יעקוב; "כי לבי היה אוהבך, ויאהבך תמיד, יותר משאהב את אחיך, בין ששוכב אתה עם המתים ובין שחי אתה, אבל אלוהים קרע את כתונתך והוכיח אותי על אהבתי בורוע נטויה, שכנגדה לא תועיל כתף סוררת. הוא הבדיל והפריד אותך מעל ביתי; את החוטר כרת מעל הגזע וייטענו בעולם — ולא נותרה דרך לבד אחת: לסור אל משמעת. לסור אל משמעת בפעולה ובהכרעות, כי הלב אינו כפוף לציות. אין הוא יכול ליטול ממני את לבי ואת ית־אהבתו, לבד אם יטול את חיי. אך אם לא יפעל ויכריע לב זה על־פי אהבתו, הרי זה בגלל קבלת המשמעת. המבין אתה?"

יוסף הסב את פניו אליו והרכין את ראשו. הוא ראה דמעות בעיניו הזקנות החומות הניבטות אליו, וגם עיניו חזרו והתמלאו.

"שומע אני וידוע", הוא לחש והיטה שוב את אוזנו אל פיו.

"אלוהים נתן ואלוהים לקח אותך", רחשו שפתי יעקוב, "ושוב נתן אותך, אבל לא בשלימות; כי בה־בשעה אף שמרך לעצמו. אמנם קיבל את דם הבהמה כדם הבן; ובכל־זאת אינך כיצחק, הקורבן הנחשך. אתה דיברת אלי על־אודות שפע מחשבתו ועל כפל־המשמעות הנעלה שבעצתו — בפיקחות דיברת. כי לאלוהים החוכמה, אך לאדם הפיקחות, למען יחדור בהגיגיו אל חוכמתו. אותך רומם ואף דחה, רומם דחה כאחד; לתוך אוזניך אני מגיד לך זאת, בני האהוב, ואתה פיקח ויכול תוכל להבין. הוא רומם אותך מעל אחיך, ככל־אשר חלמת לעצמך — תמיד

נצרתית את חלומותיך בלבבי, ילד־ששועי. אבל הוא רומם אותך מעל להם באורח־העולם. ולא במובן הישע וירושת־הברכה — את הישע אינך נושא, הירושה נטולה ממך. אתה יודע זאת?"

"שמעתי וידעתי", חזר ואמר יוסף, משהסב לרגע את אוזנו והפנה במקומה את פיו אל אביו.

"ברוך אתה, אהובי", הוסיף ואמר יעקוב, "ברכות שמיים מעל וברכות תהום רובצת תחת, ברכות עליצות הרוח וגורל יפה, ברכות תבונה וחלומות. אבל הברכה, ברכת העולם היא ולא ברכת הרוח. האם שמעת מעולם את קול האהבה המתאפקת? בכך אתה שומע את קולה הפעם, מלחשת היא באוזנך, מטעם הציות. גם אלוהים אוהבך, ילדי, אם גם מניא הוא את הירושה ממך והעניש אותי על אשר זמתי בסתר־לבי לתתה לך. בכור אתה בענייני העולם ועושה־חסד לבני נכר וכן לאביך ולאחריך. אבל הישע לא עלייך יגיע אל העמים וההנהגה נטולה ממך. הידע אתה?"

"ידעתי", ענה יוסף.

"טוב הדבר", אמר יעקוב. "טוב לאדם, כי יתבונן אל הגזירה בשלוות־נפש המתפעלת בעליצות, גם אל גזירת עצמו. אולם אנוכי, אעשה־נא כמעשה אלוהים, שחמלך באשר הניאך. אתה המובדל. מופרד אתה מן השבט ולא תהיה שבט. אולם אני מבקש לרוממך למעלת־אבות על־ידי בניך, בניך־בכוריך, שיהיו לי כבני. הבנים אשר יוולדו לך מעתה, לך יהיו, אך אלה — לי הם, כי אאמצם לי כבנים. אינך דומה, ילדי, לאבות, כי לא נשיא־ברוח אתה, כי־אם נשיא־בעולם. וככל־זאת תשב לימיני, לימין אבי השבטים, בחזקת אב לשבטים. האם רצוי לך הדבר?"

"אודך ואשתחוה אפיים לפניך", ענה יוסף בלחש, בהסיבו אליו שוב את פיו תחת אוזנו. אז התיר יעקוב את זרועו מעל צווארי בנו.

הקבלת־פנים

העומדים מרחוק, אנשי יוסף מכאן ועם־יעקוב מכאן, התבוננו ביראת־כבוד אל מחזה סוד־שיחם של האב והבן. עתה ראו, כי השיחה הגיעה לקצה, ורעה־פרעה הזמין את אביו לצאת לדרך. הוא פנה אל אחיו, התקרב אליהם לברכם; אולם הם אצו לקראתו, החוו קידה לפניו כולם, והוא חיבק את בנימין, בן אמו.

"עתה חפצתי לראות את נשיך וילדיך, זעורעורא", אמר אל האיש הקטן. "את נשי כולכם ואת ילדיכם מבקש אני לראות, למען אתודע אליהם. הציגו אותם לפניי ולפני אבינו, שלצדו חפצתו לשבת לשם כך. במרחק־מה מפה ציוויתי להקים אוהל, להקביל בו את פניכם; שם מצא אותי אחי יהודה ומשם באתי הנה. שובו ושאו את אבינו, את אלופנו היקר, ועלו כולכם וסעו אחריי! אני אסע לפניכם במרכבת. אך אם יש את נפשו של אחד מכם לנסוע עמי, למשל יהודה, שגילה לי את חיבתו באשר קרא לי, הן יש מקום במרכבתי גם לו וגם לי וגם לרפכ. יהודה, אותך אני מזמין. התיסע עמי?"

ויהודה הודה לו ועלה אל מרכבתו, שהתקרבה אליו על-פי רמזו של יוסף; במרכבת המורם נסע, ועמד אצלו בתיבת-הזהב של המרכבה עם הסוסים הרוגשים כעיסור נוצות-הצבעונין וברתמת-העור הארגונית. אנשי יוסף נסעו אחריהם, ואחריהם בני ישראל שבראשם נסע יעקוב בכסה-המסע המתנודד. אך לצדדין רצו האנשים שביקשו לחזות כל-זאת, והם תושבי העיירה פא-כוס.

כך הגיעו אל אוהל צבוע בשלל-צבעים ורבוד במרבדים, שיפה היה ומרווח מאוד, ומשרתים המתינו בו, מכינים כדי-יין מעוטרים על פני-קנים עדינים לאורך קירות האוהל, וכן כרים וספלים זאגני רחצה, ועוגות ופירות מכל המינים.

שמה זימן יוסף את אביו ואת אחיו, חזר והקביל פניהם בברכה ובמשקה לרוות את נפשם בעורת בן-משק ביתו, שאחד-עשר האחים כולם כבר הכירוהו. בעליצות-רוח שתה עמהם בגביעי הזהב, שהמלצרים מזגו בהם יין דרך מטפחות מסננות. אחר-כך הסב עם יעקוב אביו; הם ישבו על שני כסאות-שדה בפתח האוהל ונוכח פניהם עברו „בנותיו ובניו ונשי בניו” של יעקוב, רוצה לומר: נשי אחי יוסף וצאצאיהן, בקיצור: ישראל — למען יראה אותם ויתודע אליהם, ראובן, בכור הבנים, קרא אותם בשם אחד אחד, והוא דיבר אל כולם בחיבה. אולם בלב יעקוב עלה זכר התודעות אחרת, שהתרחשה בעומק-הזמנים: כתום ליל היאבקותו אצל פני-אל, כשהציג את משפחתו לפני עשו השעיר-הפרוע — בתחילה את השפחות ואת ארבעת בניהן, אחריהן את לאה עם ששת בניה, ואחריה את רחל עם זה היושב עתה לידו, אשר ראשו כה הורם אל על בעולם.

„שבעים הם”, אמר לו בהדרת-כבוד, ברומזו אל עמו, ויוסף לא שאל, האם יעקוב בכלל השבעים הוא, או מחוץ למניין, והאם הוא הוא עצמו נמנה עם השבעים או לא; הוא לא שאל ולא מנה, אלא רק הניח לעם כולו שיעבור לעיניו, לפני מבטו הנעלץ, משך את בניו הקטנים של בנימין, את מופים ואת ראש, אל ברפיו, למען יעמדו אצלו, והיה מלא עניין ושמחה משהוצגה לפניו שרח בת אשר, ונדע לו, כי היא שרה בראשונה באוזני יעקוב את הבשורה על בנו החי. הוא הודה לנערה הקטנה ואמר לה, כי במהרה, בקרוב ככל-האפשר, תתבקש לשיר גם באוזניו את שירה על השמינית. בקרב נשי אחיו עברה גם תמר עם זרע-יהודה שלה; וראובן, קורא-השמות, לא ידע להסביר על רגל אחת מעשה-שהיה, ואיך התגלגלו הדברים; ההסברה נדחתה לשעה יותר כשרה. רמת-קומה ושחרחרת צעדה תמר על פניו, מוליכה את בניה בימינה ובשמאלה, וקדה בגאווה נוכח נודב-הצל, כי אמרה בלבבה: „אני עולה במסילה, אך לא אתה, אף כי כה תתנוצץ.”

לאחר שהוצגו כולם, הנשים ובני-הבנות ובנות הנשים, סעדו גם אלה מכל-אשר הגישו המשרתים, בתוך האוהל. ויוסף הקהיל את ראשי הבתים מסביבו ומסביב-אביו, הדרך אותם והודיע להם את הוראותיו, בדיקדוק ובתוקף, כבקי ורגיל בהוויות העולם.

„הנה הגעתם אל ארץ גושן, ארץ שדות-המרעה היפים של פרעה”, אמר,

„וחפץ אני לכונן את הדברים כך, שתורשו להישאר במקום הזה, אשר אין תכונתו מצריית ביותר, ופה תשבו בחזקת גרים, קלי-תנועה ובני-חורין, ישיבת עראי, כפי שישבתם עדי-הנה בארץ כנען. רעו את בהמתכם בשדות הללו, הקימו אוהלים וחיו. אבי, לך הכנתי כבר בית לשבתך, בנוי כמתכונת ביתך אשר באילוני ממרא, למען תמצא בתוכו כל אשר הורגלת בו, — לא הרחק מפה הוא עומד, קרוב יותר אל העיר פאפוס; כי טובה מכול היא הישיבה בנאות דשא, אך לא הרחק מן העיר: כן דעת האבות, תחת עצים שכנו ולא בין החומות, אבל קרובים אל באר-שבע ואל חברון. בערי פאפוס, פריספדא ופרי-בשתית הסמוכות אל זרוע היאור, שם תוכלו לסחור בתוצרותיכם, — יפה יהיה בעיני פרעה אדוני, שתהיו רועים וסוחרים ומהלכים בארץ. כי ראיון אבקש מלפני הוד מלכותו, ואדבר באוזניו בעבורכם. מבקש אני להגיד לו, כי נמצאים אתם בגושן, וכי שבתכם פה רצויה מכול-יכול, כי רועי צאן הייתם כל ימיכם, אתם ואבותיכם. וכן אודיעכם בזאת: תועבת מצרים רועי-צאן, — לא כרועי-חזירים, לא עד-כדי כך, אבל בכל-זאת תועבה קלה להם כל רועה, ואל ייחר בעיניכם כי כן הוא, היפוכו, את הדבר הזה ננצל לתועלתכם, לאמור, שתוכלו לשבת פה, מובדלים מן המצריים, כי רועי-הצאן — בארץ גושן שבתם. הן גם עדריו של פרעה עצמו רועים בסביבה זו, כל הבהמה הדקה אשר לאל. על-כן אחיי, מהיותכם רועים ומגדלי צאן מנוסים, קרובה המחשבה, ויש ברצוני לקרב אותה גם אל דעתו של הוד מלכותו, כך, שימצאנה כמו מעצמו, כי ימנה אתכם, או אחדים מכם, שרי מקנה על-אשר-לו. אדם חביב הוא ונוח לבריות עד-מאוד, והנכם יודעים: הוא כבר ציווה, שאציג לפניו אחדים מכם — כי את כולכם יחד לא יוכל לקבל לראיון, כי רב מדי הוא בשבילו, — למען ישאל אתכם, ואתם תענו על שאלותיו, וכי ישאל אתכם לכלכלתכם ולמעשיכם, הן יודעים אתם, אנשים, כי רק שגרת-לשון היא, וכי מכבר הוא יודע, מה פועלכם, וכן, שכבר קירבתי אליו את המחשבה: להפקיד אתכם על מקנהו. זאת תהיה מחשבת-הסתר בלבו, בעת אשר ישאלכם על דרך השגרה. לכן עליכם אך לאשר בתוקף את הודעתי, ואמרתם: אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד-עתה, גם אנחנו גם אבותינו, או יצוה בראש-לכול, שמקום ישובכם יהיה בארץ גושן, ארץ שפלה, ושנית יגלה את רעיונו, כי מוטב אם אפקיד אתכם על מקנהו, לאמור, את אנשי החזל שבכם. מי ומי הם אנשי-החזל הללו, תוכלו להחליט ביניכם לבין עצמכם, או שיכריע אבינו, אלופנו היקר. לאחר שכל זה יבוא על מקומו בשלום, יש בדעתי, אבי, להכין לך ראיון עם בן-האל; כי כך יאה, שיראה אותך בהדרת-פבוד משא-קורותיך, וגם אתה תראה אותו, המצוי בלי ספק בנתיב הכשר, אם-כי לא הוא המוכשר לנתיב. אכן, כבר גילה הוא עצמו באיגרתו את רצונו לראות ולחקור אותך בשאלות. אין מלים בפי לומר לך, עד מה אני שמח להציגך לפניו, למען יראה אותך, את נכד אברהם, המבורך, בהדרת-קודשך. אמנם, כבר יודע הוא על-אודותיך מעשים אלה ואלה, מעללים ידועים, כמו המעשה במקלות עם הפצלות הלבנות. ואתה בעומדך לפניו, האם תעשה עמי חסד ותזכור, כי משרה נתונה על שכמי בקרב בני מצרים, ולא תתאר את מנהגייהם הנפסדים

בארוני פרעה, מלכם של בני־הארץ, כפי שאתה רואה אותם ברוחך; דבר זה עלול להיות משגה.”

„חלילה, אל תדאג, בני הדגול, ילדי החביב, ענה יעקוב, כי יודע אביך הזקן לחוס ולהדר פניהם של גדולי העולם, שאלוהים נתן להם מכבודו. שא תודה על הבית ועל המשכן, שהכנת לי בתבונה בארץ גושן. שמה מבקש עתה ישראל לנסוע ולהרהר בכל אלה, למען ישימם באוצר קורותיו.”

יעקוב עומד לפני פרעה

בהשתוממות אנו רואים, כי סיפור זה נוטה ומתקרב אל סופו, — מי היה מעלה על דעתו, שייתכן ויידל אי־פעם ויגיע אל סופו! אבל בעיקרו הן לא יחול בו הקץ כשם שלא התחוללה בו מעולם גם הראשית, אך, מאחר שבלתי־אפשרי הוא שיתמשך כך הלאה ותמיד, אנוס הוא פעם לעמוד ולקחת ברכת פרידה, ושפתיו תיאלמנה. בצו התבונה הוא אנוס לקבוע לעצמו נעילה, מאחר שאין לו קץ; כי מעשה־הנעילה מעשה־של־תבונה הוא נוכח האי־סוף, לקיים מה שנאמר: „אוטם שפתיו — נבון.”

ובכן, הסיפור, המוכיח בכל־זאת — לאחר גילוי תכונות של הפרזה מסויימת — חוש בריא למידה ולתכלית, מתחיל להתבונן אל גוויעתו ואל פקודת כל־הארץ אשר נפקדה עליו, כשם שעשה יעקוב בהתקרב קצו של שבע־עשרה השנים שנגזרו לו, עת ציווה לביתו. שבע־עשרה שנה, זוהי הקיצבה שנחתכה גם לסיפורנו עד סיומו, או הקיצבה שהוא חותך לעצמו על־פי חוש המידה והתבונה. מעולם לא התכוון, על־אף כל תוקף הרוח המפעמת אותו, מעולם לא התכוון להאריך ימים אחרי יעקוב — או אולי רק במידה שתינתן לו היכולת לספר את מותו. מידותיו במקום ובזמן הולמות את צביונו הקדמוני. זקן ושבע־ימים, ושבע־רצון על החוק־הגבול שהושמו לכל דבר, הוא יאסוף את רגליו ויאלם.

אבל כל ימי קיומו לא תקצר נפשו למלא את צבאו עלי ארץ, ובלשון חרוצה הוא מספר מיד את הידוע כבר לכול, לאמור, שיוסף שמר את מוצא פיו, והציג בתחילה מבחר אנשי חיל מקרב אָחיו, חמישה מהם, לפני פרעה, ואחרי־כן הכניס גם את יעקוב אביו בדרך־ארץ אל ילדו היפה של אָתון, ולעת הראיון היה האב הקדמון מתנהג בהדרת־כבוד מופלגת, אס־כי, לפי מושגי העולם הגדול, גילה שמינית־שבשמינית זחיות־הדעת. פרטי העניין יבואו מיד.

בעריכת הראיונות האלה לפני אדוני הרוח הנעימה התעסק יוסף בעצמו; ופה ראוי להסב את תשומת־הלב אל סימני בקיאותה הרבה של המסורת בניסבות המצרות, המובלטת בשימוש הלשון לציון הכיוון: „למטה” ו„למעלה”. אל ארץ מצרים היו „יורדים”; בני ישראל יורדים היו אל שדות גושן. אולם, הנוסע משם והלאה באותו כיוון, „עולה” הוא, משמע במעלה היאור, לעומת מצרים העליונה: וכן נאמר בדיוק: „ויאמר יוסף: אעלה ואגידה לפרעה” — הוא „עלה” אל אח־ת־אתון, עיר האופק במחוז הארנבות, עיר בירתן היחידה של הארצות, כדי

להודיע לחור בארמונו, כי אָחיו ובית אביו באו אליו, למען יטה את לבו למחשבה, כי אך בחוכמה יעשה אם יפקיד את הרועים המנוסים הללו שרי מקנה על כל-אשר לפרעה בארץ גושן. ומשעלתה המחשבה בלבו, מיד מצאה חן בעיני פרעה וכשעמדו חמשת האחים לפניו, אף ביטא אותה, וציווה אותם לרועים על עדריו.

דבר זה התרחש ימים לא רבים לאחר בוא ישראל מצרימה, משביקר פרעה שוב בקריית און האהובה עליו והגיה באופק ארמונו, כשם שעשה בשעה שהריצו אליו את יוסף בראשונה למען יפתור את חלומותיו. עד עת הופעת פרעה שם דחו את הראיון, לחוס על יעקוב הזקן, כדי שלא יהיה אנוס לנסוע למרחקים, להתייצב לפני כיסא פרעה. בעת ההיא נמצא יעקוב בבית יוסף במוף יחד עם חמשת הבנים שנבחרו להתייצב, הלא הם שני בני לאה: ראובן ויהודה; אחד מבני בילה: נפתלי; אחד מבני זילפה: גדיאל; ובנה השני של רחל: בנאוני-בנימין. כל אלה ליוו את הזקן אל קריית האל החנוט בגדה המערבית ואל בית המורם: פה בירכה העלמה אסנת את אבי הגולן, והנכדים המצריים הוצגו לפניו למען ישים עינו עליהם ויברכם. הזקן היה נרגש עד עומק לבו. "חסד אדוניי רב להפליא!" אמר. "ראות פניך לא פיללתי, והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך." ואת הגדול בבנים שאל לשמו.

"מנשה", אמר הנער.

"ומה שמך אתה?" שאל אחרי-כן את הקטן.

"אפרים", ענה זה.

"אפרים ומנשה", חזר ואמר הזקן, וישם את השם האחרון לפני הראשון. אחר-כך הציג את אפרים אל ברכו הימנית ואת מנשה ממולו, חיבב אותם ותיקן את מבטא לשונם העברית.

"כמה פעמים הגדתי לכם, מנשה ואפרים", הוכיח אותם יוסף, "כי כה תדברו ולא כה."

"אפרים ומנשה אינם אשמים", אמר הזקן. "שפתך, בני דגולי, גם היא משובשת מעט. — החפצים אתם להיות מלוא-הגויים בשם אבותיכם?" שאל את הילדים.

"ברצון רב", ענה אפרים, שנתן את דעתו על כך, שאותו מבכר הזקן, ויעקוב בירך אז את שניהם לפי-שעה.

מיד אחרי זה הגיעה השמועה, שפרעה בא לאון ונמצא בבית רצח-אח'תי; אז נסע יוסף וירד אליו שמה עם חמשת הנבחרים. אולם יעקוב נישא באפיריון. ואם ישאל השואל, מדוע לא התקבל בראשונה הוא, הנכבד בהדרת-זקנתו, אלא, כנודע, תור האחים הגיע בראשונה, הנה התשובה: מפני שמעלין בכבוד ולא מורידין. הן רק לעיתים רחוקות מופיע המשובת בראש, בסדר התגיגי, אלא הנקלה בא תחילה, ואחריו המשובת ממנו, ולבסוף פוסע בנחת נשוא-הפנים, וכך עולה וגואה קול התשואות והגיל. עתיקה היא המחלוקת על משפט הבכורה, אך דווקא מבחינת הטכסים היה הסדר תמיד חדל-היגיון. ההופעה הראשונה ניתנת לנחות-הדרגה; את התביעה לראשונות מתוך רדיפת-כבוד אפשר למלא תמיד בבתי-שחוק. ועוד זאת: ראיון-האחים — היתה לו תכלית מעשית, אפשר לומר, עסקית.

שמך־הדין היה לבררה בחילת. לעומת־זאת היתה שיחתו של יעקוב עם האליל צול־הימים רק כעין טכס נאה, ועל־כן היה גם פרעה נבוך במקצת בפנייתו אליה. ולא עלתה על דעתו מחשבה טובה יותר, אלא השאלה על מספר שנותיו. שיחתו עם הבנים היתה ממשית יותר, אולם, ככל שיחותיו של המלך, היתה גם זו קבועה מראש באורח רשמי.

חמשת האחים הובאו בידי משרת־פנים מכשכשים אל אולם המועצה והראיר גות, שם ישב פרעה הצעיר, מוקף פקידי חצר דוממים תחת החופה המצוייצת. מחזיק בידיו את שרביט־הקרב ואת השוט ואת סמל־החיים מעשה־זוהב. אף־על־פי שהכיסא המגולף היה עשוי באי־נוחיות, כפי הצורה המסורתית, כגון רהיט עתיק, מכל־מקום הצליח אֶחֶז־נֶאֱתוֹן לשבת עליו ברישול מופלג. מאחר שמערך־האברים המקודש לא התאים לרעיונו בדבר טבעיותו החביבה של האל. הדובר הראשון אשר לו, אדוני הלחם, צפנת־פענת, המכלכל, עמד סמוך אל העמוד הקדמי לימין החופה והשגיח על סדר השיחה באמצעות המליץ, שתהיה ערוכה כמתוכנן מראש. מאחר שהניחו המהגרים את מצחיהם על רצפת האולם, השמיעו במלמול לשון נאום־הלל לא ארוך ביותר, כפי אשר שינן להם אחיהם, שידע לחבר אותו כך, שיספיק מבחינת נימוסי החצר מבלי שיהיה בו משום פגיעה באמונתם. אגב, בחזקת סילסולי לשון אף לא הגיעו לידי תרגום, כי פרעה הודה להם מיד בקול־נער צרים, והוסיף, שהוד מלכותו שמח באמת בראותו את משפתתו המכובדת של דהו, נדב־הצל האמיתי, עומדת לפני כסאו.

„מה פרנסתכם?“ שאל אז.

יהודה היה המשיב; הוא הגיד לו, כי רועים הם מאז, ככל־אשר היו אבותיהם, ועל־כן מבינים הם בכל דרכי גידול הבהמה. אל הארץ הזאת באו לגור, כי אין מרעה לצאן במקום מושבם, כי כבד הרעב בארץ כנען, ואם ימצאו חן בעיני פרעה, יואל־נא לשמוע אל בקשתם וייתנו להם לגור בארץ־גושן, כי שם נטו אהליהם. אֶחֶז־נֶאֱתוֹן לא יכול להבליג על עווית קלה שנראתה בתווי פניו הרגישים בשומעו מפי המליץ את המלה „רועים“. הוא פנה אל יוסף כפי נוסח הכתוב:

„אביך ואחיך באו אליך, ארץ מצרים לפניך היא ולפניהם. במיטב הארץ הרשב אותם, יישבו בארץ גושן, כן ינעם להוד מלכותי.“

ומאחר שיוסף קרץ לו בעינו, להזכירו, הוסיף:

„והנה גותן אבי שבשמיים מחשבה בלב הוד מלכותי, אשר יפה היא בעיני הוד מלכותי: אתה מיטיב לדעת את אחיך ואת סגולתם, ואם יש בהם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על־אשר־לי! הוד מלכותי מצווה אותך בחיבה ובריעות שתהיה קובע בכתב את מינויים. שמחתי עד מאוד.“

ואז בא יעקוב.

כניסתו היתה חגיגית וכבדת־עמל. במחשבה תחילה הפריז על מראה ישישותו, כדי לכוון בהדרת־שיבתו הכבדה תשובת־משקל להוד־נמרוד החופף על המלכות, לבל ימעט דמות אלוהיו לפני זה. בה־בשעה ידע יפה, כי בנו איש־החצר חושש מעט מפני התנהגותו, ודואג, פן יקל בכבודו של פרעה, ואולי גם יפתח בשיחה

על־דבר בינדידי התיש; ועל־כך גם הזהיר אותו מראש בחיבת־בן. יעקוב לא אמר כלל לנגוע בנקודה זו; אבל מנוי־וגמור עמו שלא ייסוג מפניו, ועל־כן שם מחסה בעוצם־זקנתו המכריע. אגב, היה הזקן משוחרר מכל צורה של נפילת־אפיים, מאחר שלא הניחו, כי יש בו עוד זריזות של תנועה הדרושה לכך; ואף הוחלט מלכתחילה, שהראיון יהיה קצר ביותר, למען לא יאולץ לעמוד על רגליו שעה ארוכה.

כמה רגעים היו מתבוננים איש בריעהו בשתיקה: עול־הימים המפואר, בעל החלומות האלוהיים, שהתרומם מעט בסקרנות מנוחיותו המופרזת, תחת חופת־הפאר המופזה, — ובן יצחק, אבי שנים־העשר; הם הביטו זה אל זה, עוטים כסות־זמן אחת ומופרדים על־ידי מרחק דורות: הנער המעוטר עטרה עתיקת־ימים, העמל בלהיטות חולנית לזקק עתרת חוכמת־אל בת אלפי שנים ולהפיק ממנה שמן־זרדים של אמונת־אהבה מעודנת, ענוגה, הישיש המנוסה בנסיונות רבים, אשר מעמדו בזמנים נמצא אצל מבוע של התהוויות חובקות מרחקים. פרעה נבוך עד מהרה. הוא לא היה מורגל לפתוח בשיחה עם אדם העומד לפניו, אלא ממתין היה תמיד להימנון התהילה החצרנית, שמשמיעים הבריות כשהם מתקרבים אל כסאו, ואמנם, מובטחים אנחנו, שיעקוב לא התעלם לגמרי ממילוי חובת דרך־ארץ זו; עם כניסתו אל פרעה ועם צאתו, נאמר עליו: „ויברך יעקוב את פרעה“. דבר זה יש להבין — פשוטו כמשמעו; במקום פזמון־הלל המקובל כחובה השמיע האב הזקן דיבור של ברכה. לא את שתי כפיו נשא, כפי שנוהג היה לפני האלוהים, אלא רק את יד ימינו, ופשטה ברטט של הדרת־שיבה לעומת פרעה, כמגביה אותה מרחק־מה בדאגה אבהית מעל לראש הנער.

„אלוהים יברכך, מלך מצרים“, אמר בקול היוצא מעומק זיקנה מופלגת.

הוא עשה רושם עז על פרעה.

„וכי כמה ימי שני חיך, סבא ז“ שאל בהשתוממות.

אז חזר יעקוב והגזים. נאמר לנו, שהוא ציין את מספר שנות חייו כמאה ושלושים, — תשובה מקרית לחלוטין. ראשית, לא ידע כלל בדיוק כזה, בן כמה הוא; בתחום עולמו — עד היום הזה אין הבריות בקיאים לגמרי בענייני גיל, ועוד זאת: יודעים אנחנו, כי עתיד היה להגיע למאה־ושש שנים בסך־הכול, והיא תקופת־חיים הנמצאת בגבול הטבעי, אם גם מופלגת היא למדי. לפיכך לא הגיע עדיין בעת ההיא עד שנתו התשעים, ולגבי גיל גבוה זה היה אף איתן למדי. על־כל־פנים היתה שאלה זו כשרה בידיו להתעטף לפני פרעה בהדרת־קודש רבה. מראה־פניו היה כסג־נהור וכחווה, ניב־דיבורו מתון.

„ימי שני מגוריי שלושים־ומאת שנה“, אמר, ועוד הוסיף: „מעט ורעים היו

ימי שני חיי ולא השיגו אתימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם.“

סמר בשרו של פרעה. עליו נגזר למות בנעוריו, וטבעו הענוג אף הסכין

לכך, ועל־כן הבעיתו אותו מידות חיים כאלה.

„בעל הרחמים ז“ אמר במין יאוש. „האם תמיד היית חי בחברון, סבא רחום,

ברת־נו העלובה ז“

„עלפי הרוב, ילדי“, ענה יעקוב, ודבריו נקבו וירדו כפלצות בעצמותיהם של המגוהצים מעברי החופה ויוסף טילטל את ראשו לעומת אביו על דרך האזהרה. הוא היטיב לראות זאת, אבל העמיד פנים כמי שאינו רואה, ולאחר שחזר והטעים בעקשנות את גילו הכבד להעיק, הוסיף לאמור:

„אלפיים ושלוש-מאות שנה הן שנות חברון לפי המניין אשר מונים החכמים, ושנותיה של מוֹף עיר-הקברים אינן מגיעות למספר זה.“

שוב טילטל יוסף את ראשו כנגדו בטילטול מהיר, אבל הישיש לא נתן את דעתו עליו אף במידה כל-שהיא, וגם פרעה גילה אורך-רוח רב.

„אפשר הדבר, סבא, אפשר“, אמר מהר. „אבל איך תוכל לומר, כי מעט זרעים היו ימי שני חיך לאחר שהולדת בן, אשר פרעה אהבו כאישון עינו, כך, שאין גדול ממנו בשתי הארצות לבד אדוני העטרות?“

„אני שני-עשר בנים הולדתי“, ענה יעקוב, „וזהו אחד ממניינם. הקללה נמצאת בקרבם כמו הברכה, והברכה כמו הקללה. אחדים מהם מודחים, ונשארים בחירים. אולם משנבחר האחד, הוא נדחה באהבה. בעת אשר אבד ממני, נגזר שאמצאנו, ובאשר מצאתיו, והנה הוא אבד ממני. על במה גבוהה הוא נסוג מחוג הבנים אשר הולדתי, אך במקומו נכנסים אלה שהוא הולידם לי. האחר לפני האחד.“

פרעה הקשיב בפה פעור אל נאום סתום זה, שנעשה מעורפל עוד יותר בגלל התרגום. הוא הביט אל יוסף כמבקש ישע, אך הלז השפיל את עיניו.

„אמנם כן“, אמר. „אכן, צדקת סבא רחימי הדבר ברור. בחוכמה ובתבונה ענית, ככל-אשר ישמע פרעה ברצון. ועתה, אל-נא תתייגע עוד בעמידתך לפני הוד מלכותי. לך בשלום וחיה. כל עוד ישמח לבבך על החיים, שנים אין-מספר על מאה-ושלושים שנותיך!“

ויעקוב בירך את פרעה לבסוף שנית, במרעל יד, ויצא מאת פניו בחגיגות ובכל-גודל כובדו, מבלי שהיה נכנע לפניו ולוא במידה כל-שהיא.

עבד רב-תעלולים

פה ראוי להמציא הסבר מוסמך על פרשת פעולתו הממשלתית של יוסף, למען בשמיט את הקרקע, פעם ולתמיד, מתחת לרגליה של הרכילות המיוסדת על ידיעת עובדות-לחצאין, שמהלכת היתה בכל הזמנים, ולפעמים אף השחיתה דרכה בנדיפות ובנאצות. הגורם הראשון לאי-הבנות כאלה, שהעטו על הנהלת משרדו של יוסף לעיתים אף את התואר „מתועבת“, הוא — אי-אפשר להימנע מקביעת האמת — בעיקר אותו סיפור-קורות קדום, אשר בקיצור לשונו כה התרחק מן הסיפור המקורי-העצמי, לאמור, מן המציאות המתרחשת כהווייתה.

על עובדות קשות ויבשות מיוסד איה: נוסח ראשון לסיפור פעולותיו של המשביר הגדול אשר לפרעה, ועובדות אלה רחוקות הן מלספק את תיאורה הנאמן של ההערצה הכללית, שהן עצמן עוררה בשעתן, ואין בכוחן להסביר את נסיבותיה

של הערצה שהגיעה פעמים רבות עד למידת ההאלהה, עד לאמונה עיוורת בתואריה הכבוד שלו פשוטם כמשמעם, כגון התוארים „המכלכל“ ו„אדוני הלחם“, שהביאו המוניעם רבים לידי כך שיהיו מכירים בו מין אלהות, אלהותרשל-הניל, ואף מקבלים אותו כהתגשמותו של חפצי עצמו, הון-ומפרנס והנודב חיים.

חיבת-עם אגדתית זו שקנה לו יוסף, — ושלקיינה שאף לכאורה טבעו מאז ומעולם, — היתה מיוסדת בראש-לכול על אותה תערובת, המתנוצצת בשבעת צבעי הקשת, על אותו כפל-המשמעות עליו-המבט שבגזירותיו, שפועלות היו כביכול בשני כיוונים כאחד, ומחברות, באורח אישי לחלוטין ובשנינות מקסימה, תכליות ומטרות שונות. מדברים אנו על השנינות, הואיל ועיקרון זה תופס מקום נכבד בעולמו הקטן של סיפורנו, ובראשית הדברים כבר נקבע הרעיון, שטבע השנינות הוא לשמש שליח מהכא להתם ומתוון-עסקים זרין בין ספירות והשפעות מנוגדות: למשל, בין שלטון השמש ובין שלטון הירח; בין מורשת-אב לבין מורשת-אם, בין ברכת היום ובין ברכת הלילה, יתר-על-כן, בלשון ישירה ומקיפה יותר: בין החיים ובין המוות. סגולת-ביניים זאת, דקת-הגרוקלת-הרגליים, הפייסנית-הנעלצת, לא מצאה עד עתה ביטוי יאָה בקרב אלוהיה של הארץ המארחת את יוסף, בארץ האדמה השחורה, ולא נמצאה שם שום אישיות אלוהית המסמלת אותה. טחות, הסופר ומדריך-המתים, ממציא מידות-זריות מרובות, קרוב ביותר אל אותה דמות. רק פרעה, אשר כל תופעה אלוהית הובאה לפניו ממרחקים, קיבל ידיעה על דמות מעוצבת ביתר שלימות לביטוי צביון-אלוה זה, והחסד שהפיק ממנו יוסף היה בעיקרו ממקור העובדה, שפרעה גילה והכיר בו את תווי פניו של ילד-המערה הנכלולי, אדוני התעלולים, וכן אמר לנפשו בצדק, כי שום מלך לא יוכל לנחל להצלחה גדולה יותר ממצאית צלם דמותו והתגשמותו של רעיון אלוהי רב-יתרונות כזה, שימש לו כשר*.

ילדי מצרים התוודעו על-ידי יוסף אל הדמות המכוננת, ואם לא קיבלו אותה אל בית-זבול האלים, הרי זה רק משום שמקום זה היה תפוש על-ידי דיחות, הקוף הלבן. נסיונם זה הביא מכל-מקום לידי הרחבת מושגיהם הדתיים ביחוד על-ידי השינוי שחל — באמצעותו — ברעיון הכישוף כפי שהבינוהו; וזה בלבד הספיק לעורר את השתאותם האגדתית של ילדים אלה. עם מעשה-הכישוף היה להם תמיד מגע חיישני-רציני דאגתני, — עיקרו של כל כישוף בעיניהם היה לקדם את פני הרע ולהתגונן מפניו באורח התקיף ביותר, בלא להניח פרצה; ועל-כן ראו גם את אגירת-הדגן העצומה בידי יוסף ואת חרוטי ממגורותיו באור הכישוף, כמעשה-כשפים נראתה בעיניהם ביתר-יחוד פגישתן של האגירה הפורענות, רוצה לומר: הדרך בה הסתולל נודב-הצל בפורענות על-ידי הכנותיה, והיה מפיך ממנה יתרון ורווחים ועושה אותה משרתת למטרות, אשר לעולם לא היו עולות על דעתו הטמומה של אותו שרף מעופף, שכל חפצו אך הרס וחורבן, — כמעשה-כשפים נעלץ, בלתי-רגיל, מבדח.

* צ' 167 (שם) — בהערה).

ואמנם מרבים היו לצחוק בקרב העם — ואף לצחוק בהתפעלות — על כך, כיצד דאג יוסף, במשאומתן עם הגדולים והעשירים, על-ידי ניצולו המחושב של יוקרה-השער, כיצד הוא דאג לאדוניה, לחזר בארמונו, וכיצד הזהיב והכסיף אותו באשר מזרים היה ערכי-קניין עצומים, מחיר הדגן שמכר לבעלי היכולת, אל בתי אוצרו של פרעה. בזה הוכחה נאמנות-עבד זריזה, נאמנותה של אלהות, שהיא סמל מושגה של רוח-עבדות מסורה, המרבה נכסים. אך בד-בבד עם פעולה זו התנהלה חלוקתו החופשית של זרע-הלחם בקרב זעירי האוכלוסין הרעבים בערים, בשם פרעה הצעיר החולם חלומות-אל, ובכך היתה תועלת מרובה עוד יותר מאשר בהזבתו. זה היה שילוב התמחוי-לעם עם מדיניות הכתר, שעשה רושם בחידושו, בכוח המצאתו ובעליצותו; ורק מי שיודע לחדור אל עומק לשונו של סיפור-המעשה הראשון ומבין לקרוא בין השיטין, יוכל לתאר את כל חמדותיה של אותה שיטה. צורתו הקדמוניה של סיפור המעשה. לאמור: הרצאת המעשה העצמית של הקורות המתרחשות, נרמות במליצות מחוספסות אחדות, בעלות מטבע של בדיחות מובהקות, הדומות כשאריות של חזיון-צחוק עממי שנשמרו בכתב, ודרך חודר ומתנוצץ אלינו אופיו של האירוע הקדמון. כך, למשל, כאשר מזיהרעב צועקים באונוי יוסף: „הבה לנו לחם! ולמה נמות נגדך? כי אפס כסף!“ הרי זה סגנון דיבור דל מאוד, שלא נמצא כמוהו בכל חמשת חומשי התורה. והנה יוסף משיב על הקריאה באותו סגנון עצמו, במלים אלה: „הבו מקניכם, ואתנה לכם במקניכם, אם אפס כסף!“ מאליו מובן, כי באופן זה לא התנהל שום משאומתן בין האביונים ובין המשביר הגדול של פרעה. אבל סגנון הדברים מעלה את זכרונה של רוח העם לרגל אותן חוויות — רוח של חזיון-שעשועים, שמשוללת היתה לגמרי לבטי-דווי מוסריים.

אף-על-פי-כן לא יכול אותו דין-חשבון מכובד-במעלתו להסיר מעל התנהגותו של יוסף את דפי האכזריות הנצלנית, אדרבה הוא גרם להרשעתו על-ידי בעלי נפש המחמירים במשפט המוסרי. והדבר מובן. נמצאנו למדים פה, כי בימי הרעב לקח לעצמו יוסף בתחילה את כל הכסף שבמדינה, רוצה לומר: צבר אותו באוצרו של פרעה, אחר-כך עיקל את כל בהמתם של בני העם, ולבסוף הפקיע את אדמתם, גירש אותם מביתם ומחצרם, הושיבם במקומות אחרים כאוות-נפשם והעבידם כפרך על אדמה זרה, בחזקת עבדי המלוכה. הדברים האלה לא-נעימים הם למשמע אוזן; אולם במציאות נראה המעשה בצורה אחרת לגמרי, — כפי העולה שוב בבירור מתוך מליצת-הכתוב המלאה רמזי זכרונות. וכן נאמר: „ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובהמורים, וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא.“ אולם ההבנה תהיה בלתי-מדויקת ועלולה להשמיט רמז ולחש מסויים, אם נפרש את הפסוק כמתכוון לומר, כי „כילכל“ אותם, בעוד שנאמר מפורש „וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא“: „וינהלם“ — ביטוי משונה הוא, שנבחר במחשבה תחילה; שכן הוא לקח מלשון-הרועים, ופירושו: „שמר אותם“, „רעה אותם“, ועיקרו: הטיפוח הענוג והמסור הניתן ליצורים חדלי-ישע, ביחוד לעדר-כבשים אשר על-נקלה אפשר להוליכו שולל; והאזן המורגלת

בהבנת לשון האגדה תשמע מיד במלה בולטת זו, הקבועה כגון נוסח שגור, את תפקידו וסגולתו של בן יעקב בחזקת רועה נאמן, שומר העמים, אשר ירביצם בנאות דשא וינהלם על מי-מנוחות. כאן, כמו גם במליצות ההיתוליות הנזכרות למעלה, מפציעה עין האירוע הקדמון; הפועל המזור, "נהל", שחמק-עבר כביכול מן המציאות אל נוסח הסיפור, מגלה, באיזה אור ראה העם את האובו הגדול של פרעה: משפטו נבדל עד-מאוד מן המשפט שמטיפי-מוסר מדיניים בנימינו רואים את עצמם מחוייבים לחרוץ על יוסף, שכן לשמור, לרעות ולנהל — הן פעולותיו של אל הנודע כ"אדוני דיר-הכבשים של תחתיות-ארץ".

אין לערער על הפרטים העובדתיים הנזכרים בכתוב. יוסף מכר לכל מי שאוצרות היו בידם, לאמור, לרוחי המחוזות ולבעלי האחויות הגדולים, שהתנשאו כמלכים, במחירי שעת-המשבר, במחירים מופקעים, ומשך "כסף", פירוש, ערכי-חליפין, אל קופת המלוכה, אשר עד מהרה חדל להיות "כסף" במובנו המצומצם של מושג זה, לאמור, מתכת עדינה העוברת לסוחר: כי "כסף" כמטבע לא היה בנמצא כלל, ועל ערכי-החליפין שניתנו במחיר הדגן נמנו מלכתחילה כל מיני הבהמה: ולא היה כאן שום סדר ערכין או שלבי דרגה, וכל תיאור המבקש לעורר רושם כאילו היה יוסף מנצל את חסרון "כספם" של הבריות בשביל להוציא מידיהם את סוסייהם, בקרם וצאנם, תיאור פגום הוא עד מאוד. גם הבהמה הוא כסף, ואף במידה מופלגת ומצויינת, כפי שנוכל להבין על-פי הביטוי החדיש "פוקוניאריי"; ובטרם שילמו העשירים בכלי הזהב והכסף שבידיהם, משלמים היו בבקרם ובשאר בהמתם, — ובכך לא נאמר, אגב, כי כל בהמתם ועד הפרה האחרונה יצאה מרשותם ונכנסה אל אורחותיו ומכלאותיו של פרעה. יוסף לא בנה במשך שבע שנים רפתות ומכלאות, אלא חרוטי-ממגורות הוא הקים, ובשביל כל בהמת-הכסף לא היה לו מקום ואף לא שימוש. מי שלא שמע מעולם על התופעה הכלכלית הנקראת "עבוט", לא יוכל, כמובן, לעקוב אחרי פרטי הסיפור שלפנינו. הבהמה ניתנה בערבות למילוה, או בעבוט — רשאי כל קורא לבחור את השם הרצוי לו. היא נשארה על-פי הרוב בחצרות ובאחויות, אבל חדלה להיות קניין בעליה במובנה המקובל של מלה זו. משמע, היא היתה קניינם ושוב גם לא היתה; היא היתה קניינם-על-תנאי, בחזקת נכסים משועבדים, ואם נמצא חסרון בנוסח-הסיפור הראשון, הריהו זה, שמנע מן הקורא את הלקח החשוב, ששיטתו של יוסף היתה מכוונת בהתמדה אל התכלית: להפוך בכישופיו את מושג-הרכוש ולהעמיד אותו ברפיון בין קניין לבין לא-קניין, ובין קניין מוגבל לבין אריסות.

כי כרבות שנות הבצורת ושפל פני המיים זו אחר זו, ושדיה של מלכת-התביאה הצטמקו ודשא לא היה על-פני הארץ והדגן לא צמח ירחם-האם נסגר, ונעצר שיגשוגם של ילדי האדמה, — הגיעו הדברים למעשה לידי המצב המתואר בכתובים, שחלקים גדולים מן האדמה השחורה, שהיו לפני-כן בידיים פרטיות,

* נגור מלשון pecus, פירוש: בקר, בהמה (לטינית). —

עברו לרשות הכתר, כפי שנאמר: „ניקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה, כי מכרו מצרים איש שדהו.“ ובעבור מה? בעבור זרע הדגן. נמנו וגמרו המפרשים, שדבר זה היה ודאי סמוך לקצה שרשרת שנות הרעב, בעת שכבלי הבצורת החלו כבר להתרופף וענייני המיים חזרו בקירוב אל שגרתם, והשדות עלולים היו לשאת יבול, אילו ניתן לזרוע אותם. וכן יובנו דבריהם של המבקשים: „למה נמות לעיניך, גם אנחנו, גם אדמתנו? קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם, ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה, ותן זרע ונחיה ולא נמות, והאדמה לא תשם!“ — מי הדובר פה? דברים ברורים הם, לא זעקת עם. הצעה היא זאת, נסיון הסכם מפי יחידים, מפי קבוצה מתוך מעמד אנשים שלא קיבלו עד הנה מרות, אנשים ממרים ומתמרדים, הלא הם בעלי־האחוזות הגדולים ונסיכי המחוזות אשר פרעה יעזמם, בראשית השושלת, הוכרח לתת להם תוארים רמים כגון „בן המלך, הבכור אשר לאלה נח־ב־ת“, ואחוזות־קרקע גדולות ועצמאיות, — אדונים תקיפים מן הדור הישן, קשי־עורף, אשר קיומם הנחשל, חסר התועלת מבחינת הכלל, היה מכבד כקוץ בעיני המדינה. יוסף המדינאי הרגיש, כי באה שעת־הכושר לאלץ את האדונים הגאים הללו, שיקבלו על עצמם את דין העת החדשה, בהם נגעו בראש־לכול כל אותן הפקעות והעברות, ששומעים אנו עליהן: עיקרו של דבר, שהתרחש תחת ידו של שר נבון ונמרץ זה, היה ביטול האחוזת הגדולה הקיימת עדיין ויישוב שטח־אדמה קטנים יותר על־ידי איכרים חוכרים, שהיו אחראים כלפי המדינה על הנהלת־משקם לפי הישגי הזמן, על תיעול, על השקאת הקרקע; זו היתה איפוא חלוקת־אדמה ביתר־שוויון בקרב העם וחקלאות מתקנת תחת השגחת הכתר. לא אחד בלבד מאותם „בני המלך הראשונים“ נעשה על־ידי זה איכר־חוכר או הלך לגור בעיר; לא איכר אחד בלבד הוכרח לעזוב את השדה שעיבד ע־הנה ולהעתיק אל אחת האחוזות הקטנות שנתחמו מחדש, בעוד שדהו עבר לידיים אחרות; ואם שינויי מגורים אלה בוצעו גם במקרים אחרים, אם שומעים אנחנו שאדוני־הלחם חילק את האנשים לפי עריהם, לאמור, לפי תחומי הקרקע המקיפים את מרכזה של כל עיר ועיר, משמע, העביר אותם מחלקה אל חלקה, מסתבר, שהכריעה פה כוונה חינוכית שקולה יפה: לעצב מחדש את מושג הקניין; ועקרונות השמירה והביטול שימשו כאחד בתקנות אלה.

תנאי עיקרי לכל הקצבה של זרע־דגן היה המשך תרומת החומש הנאה, — אותה מכסת־מס עצמה, שבאמצעותה אגר יוסף בשנות השבע את מלאי הלחם הרב להפליא, אשר ממנו היה עתה שואב, — הכרזת החומש כמס תמיד, קביעתו לדורות עולם. ראוי לשים לב אל העובדה, כי הַטְּלָה זו לבד העברת הישובים הנזכרת, היתה הצורה היחידה, אשר בה עלולה להתבטא „מכירת“ הקרקעות יחד עם בעליהם — כי גם הם עצמם נכללים היו בהצעה. מעולם לא העריכו במידה הראויה את התנהגותו של יוסף נוכח מכירת־עצמם של בעלי־האדמות, שהחליטו על צעד זה למען הציל את עצמם מכיליון, כי יוסף לא עשה שימוש ב„מכירה“ זו אלא להלכה, וכי לעולם לא העלה על דל שפתיו את המלים „עבדות“ או „שיעבוד־הגוף“, שמשעמים מובנים לא היו חביבות עליו כלל; — ואת העובדה, שהאדמה

דעובדיה אינם „חופשיים“ עוד במובן הישן, לא הטעים, אלא על-ידי קביעת מס החמש כחוק ולא יעבור, לאמור, על-ידי כך, שהאנשים אשר זרע'דגן הוענק להם, לא יעבדו עוד לעצמם בלבד, כי חלק מעבודתם שייך מצתה לפרעה, משמע: למדינה, לציבור. חלק זה בעבודתם היה אפוא עבדות משועבדים. — בכינוי זה רשאי לכנותו כל איש חסיד וכל אורח הזמן החדש ההומני, אם מוכן הוא לייחס את הכינוי גם על עצמו באורח הגיוני.

אולם, אם נבדוק את מידת השיעבוד שהטיל יוסף על הנוגעים בדבר, ניווכה, כי לשון גוזמא היא. אילו הטיל עליהם מכסת שלושה רבעים, או אפילו מחצית יכולם, או אז מרגישים היו, שהם גופם ושדותיהם אינם שייכים עוד להם. אבל עשרים למאה, — אפילו אנשי זדון אנוסים להדות, כי פירושו הוא: לשים חוק וגבול לניצול. ארבע חמישיות נותרו בידי האנשים לזריעה חדשה ולכלכלת עצמם וטפם, — כסבורים אנו, שנוכח משטר ומשפט כזה מותר לדבר אך על זכר לעבדות. ממרחק אלפי שנים מצלצלים עוד באוזנינו דברי-התורה של עמוסי העול לפני אדום: „החיינתו, נמצא חן בעיני אדוני, והיינו עבדים לפרעה!“

ומה עוד יידרש? אבל אם תידרש עדות נוספת, הן עלינו לדעת, כי יעקוב עצמו, אשר עמו בירר יוסף את העניינים הללו כמה פעמים, הצדיק את מכסת-המס בפירושו, משמע, מבחינת גובהה, אם-כי לא מבחינתו של מי שמקבל אותה. לעתיד לבוא, אמר, לכשהוא עצמו יהיה מלוא-הגויים, אשר חוקה תינתן לו בהכרח, יהיו עובדי-אדמתו גם הם רק סוכנים נאמנים בשדה-אחוזתם, ויתחייבו להרים את תרומת-החמש, — אך לא לשום חור בארמונו, כי-אם ליהוה המלך האדון בלבד, אשר לו כל הארץ והוא המעניק כל קניין. אולם מבין הוא, כי בנו הדגול, המפורש, השליט על עולמם של עובדי-אלילים, אנוס להתנהג בדברים אלה כפי דרכו ויוסף הצטחק.

אולם מס-עובד זה לא עלה בקנה אחד, מבחינת אורח מחשבתם ותודעתם של החייבים להעלותו, עם הישארותם במקומות יישוביהם ושדותיהם הישנים. דווקא בגלל צורתו הנוחה לא היה בו כדי לנטוע באנשים את ההבנה המלאה והברורה למצבם החדש. וזהו טעמה של ההחלטה להעביר אותם ממקום למקום: העברה זו שימשה השלמה נאותה לחובת-המס, שהיא בלבדה לא היתה מספיקה להמחיש לעיני היוגבים הללו את „מכירת“ קניינם ולקרב אל דעתם את הנסיבות החדשות באורח ממשי. עובדי-האדמה, הממשיך לשבת על החלקה שנחרשה ונזרעה בידי מאו ומכבר, לא על-נקלה ישתחרר מהשקפותיו הישנות, וייתכן, כי מתוך שיכחה גם יתקומם באחד הימים כנגד תביעותיו של הכתר. לעומת-זאת, אם אולץ לעזוב את אחוזתו ואם קיבל במקומה אחוזה אחרת מידי פרעה, יהיה אופיו המשוועבד של אותו קניין מוחשי הרבה יותר.

המופלא שבדבר הוא, שהקניין נשאר קניין, על אף כל-זאת. סגולת-ההיפר של הקניין הפרטי והחופשי היא הזכות למוכרו ולהורישו; ויוסף לא נגע בזכויות אלה. אדמתה של כל ארץ-מצריים היתה מכאן ואילך אדמתו של פרעה, אך עם זאת אפשר היה למוכרה ולהוריש. לא לשווא דיברנו על שינוי-שליכישופים

שחל במושג הקניין עקב פעולותיו של יוסף; דיברנו על מצב של רפיון, אשר בו נמצא מושג זה, עד כדי כך, שכל המבקש לכוון את מבטו אל מחשבת „הקניין“, דעתו מתערבבת עליו, הואיל והיא נתקלת במחשבה כפולת-משמעות. הדבר שביקש אדם כזה לתפוש בדעתו, לא נהרס ולא בוטל, אך הופיע בדימוזים של הן ולא, של התעלמות וקיום, שגרמו למיצמוץ עיניים עד שלא התרגלו אליהם החושים. שיטתו הכלכלית של יוסף הביאה לידי צירוף מפתיע, צירוף של הלאמה וחופש הקניין הפרטי, תערובת, שהתקבלה בדעת הבריות כמוזמה נכלולית וכהתגלותה של אלוהות-תיווך ערמומית.

המסורת מדגישה בפירושו, שהתקנות הקרקעיות לא נגעו באחוזות המקדשים: קנייני ההיכלים הרבים, אדמות אנשי-הכהונה שהוענקו להם מטעם המדינה, ובעיקר אחוזותיו של אמוֹן-רַעַ, לא קופחו, אלא נשאר חופשיים מן המסים. רק אדמת הכהנים לא קנה, נאמר, וגם זאת עשה בחוכמה, — אם-אמנם נכון הוא שחוכמה היא הפיקחות המגיעה לדרגת התחבולה הערמומית, היודעת להסב למתנגד נזק למעשה, בעד שהוא מגלה לו יראת-כבוד להלכה. דאי הוא, שהמתקת דינם של אמוֹן ואלוהות מקומיים קטנים זולתו, לא היתה לפי רוחו של פרעה. ברצון רב היה רואה את אדוני גוא מדולדל ויוצא-נקרמנסיו, והיה רב על כך עם נדב-הצל שלו, אולם זה היה חוסה בצל הסכמתה של אמא, אַם-הָאֵל, בעצה אחת אתה עמד יוסף על דעתו, שיש לחוס על דביקותם של זעירי-העם באֵל־הארץ הקדומים, על הסידות זה שפרעה היה ברצון עוקר אותה מן השורש כדי להאדיר תורת אביו שבשמיים, ואכן ניסה לעוקרה באמצעים אחרים, שיוסף לא יכול למונעם ממנו, — כי מחמת קנאתו נבצר ממנו להבין, שלב העם היה נוח יותר להיפתח ולקבל את החדש-המוזקק, לוא הניחו לו בה־בשעה לקיים את הרגלי האמונה והפולחן שבידיו, מורשת הקדמונים.

לגבי אמוֹן עצמו, היה יוסף רואה משגה כבד בכך, אילו התעורר בבעל ראש-האיל הרושם, שכל התיקון החקלאי מכון כנגדו בלבד ואינו אלא אמצעי להעברתו, והיה אז מתקצף ומססה את העם נגד החידושים. מוטב להניח לו שיישב בשלווה, ולהראות לו פנים של דרך-ארץ. מאורעות כל השנים הללו, השפיע האגירה והצלת-העם, הכריעו בין כה וכה את הכף לטובת פרעה בעוצמה רבה, אף העלו את כבוד תורתו אל מעלה גבוהה, והאוצרות שביצר יוסף לבית הגדול על-ידי ממכרת-התבואה ועדיין מוסיף לבצרם, גרמו על-כל-פנים נזק רב כל-כך לחשיבות משקלו של אֵל הממלכה, עד שנתית-הכבוד לשיחורור-מן-המסים, המובטח לו מקדמות הימים, לא היתה למעשה אלא אירוניה הניכרת באותו מבצ-של-צחוק עצמו שנגלה לעיני העם בכל מעשהו של יוסף, הרועה.

אפילו נוכח רדיפת-השלום בלא תנאי, נוכח סירובו המחלט של פרעה לנהל כל מלחמה, ניטל מידי התקיף מנזא אותו אמצעי-הגיוס שעמד לכאורה לרשותו (או נחלש על-כל-פנים) עקב שיטת הסחר והמשפון שהנהיגה יוסף, ושהיה בה, לפי שעה לפחות, כוח לרסן את חוצפתם של אלה המוכנים להתקומם על המעצמה שריככה את משטרה ומאסה באלומות. גדולות היו הסכנות שהתרגשו על הממלכה

בגלל דרכיו דרכי-הנועם של היורש הצעיר היושב על כיסא תחומתס הכובש, כי עד מהרה נפוצה השמועה בקרב המדינות, שבארץ מצרים לא עוד נשמע צילצול ברזל של אמוֹן־רע, אלא קול אלוהות של פרחי נועם וציפורים מציצות, אשר לא תאבה לדשן את חרבה בשום פנים, ולכן חטא הוא כנגד השכל־הישר שלא לשטות בה. הנטייה לחוצפה, למרידה ולבגידה התפשטה. מחזות המזרח החייבים להעלות מס, מארץ שעיר ועד הכרמל, היו במצב של תסיסה. ניכרת היתה תנועה מסוימת בקרב נסיכי ערי ארם לכונן את עצמאותם ולהסתמך בכך על החיתים המגבירים לחצם דרומה, ובו בזמן בזוז נודדי־המדבר ממזרח ומדרום את ערי פרעה ואף השתלטו עליהן לפרקים, כי שמעו גם הם את השמועה, שמלך חסד מושל בארץ.

קריאתריוֹם־יום של אמוֹן להפגנת כוח נמרצת, אף־כי התכוונה בעיקר כלפי מדיניות הפנים וכנגד ה"תורה", היתה מוצדקת רב־מדי מבחינת מדיניות־החוק, וכך עלה בידי בעלי מסורת־הגבורה לעשות נפשות באורח משכנע נגד החדש־המעודן, וחספו לפרעה עגמת־נפש מרובה בדאגתו לאביו שבשמיים. אולם הרעב ויוסף באו לעזרתו; הם התישו במידה מרובה את כוחה של קריאת־הגיוס שהשמיע אמוֹן, באשר אסרו בכבלים כלכליים את מלכ־אסיה הקטנים, הפוסחים על שתי הסעיפים, ואם אמנם דברים אלה לא התנהלו דווקא ברוח חמלתו של אָמוֹן, כִּי־אם בתכליתיות חדלת־רחמים, על־כל־פנים קלה היא קשיחות זו לעומת העובדה, שפרעה לא הוכרח לדשן את חרבו. זעקת־שברם של אלה, שנכבלו בדרך זו אל כיסא פרעה באזיקי־זהב, היתה צורמת, עד שצוללת היא באוזניו עד עצם היום הזה, אבל מכל־מקום אין בה כדי להמס את לבנו הרחום. ודאי במחיר התבואה הוכרחו לשלוח מצרימה לא רק כסף ועצים, כִּי־אם גם קרובי משפחת המלוכה, כבני תערובות — סימן של יד קשה, בלי ספק, ובכל־זאת לא נקונן עליהם בלב נשבר, בידענו, שבני־הנשיאים האסייתיים מטופחים היו בנוא ובמוף ומשומרים יפה בבתי־אולפן מהודרים, וקיבלו שם חינוך משופח יותר משהיה נופל בחלקם בבית אי־פעם. «אֶבְדוּ», כן נשמעה הקינה ועדיין היא מצלצלת באוזנינו, «אבדו בניהם ובנותיהם וכל כלי העץ אשר בבתיהם». אבל על מי נאמר כך? על מלפילי, למשל, סרן אשדוד; ועל־אודותו יודעים לנו מעשים כאלה וכאלה, המעידים, כי אהבתו אל פרעה לא היתה נאמנה כל־כך, ובלי ספק טעונה היתה חיזוק על־ידי נוכחות אשתו ובניו במצרים.

קיצור הדברים, לא נוכל להבליג על דעתנו, ולא נוכל לראות בכל אלה אותות של אכזריות מופלגת, אשר לא היתה כלל מתכוונתו של יוסף; ונוטים אנו הרבה יותר להכיר בהם, יחד עם העם שהוא «ניהלו», תעלולים הניבטים מתוך עיניים צוחקות, תעלולי אלוהות־שירות זריזה. זו היתה ההשקפה המקובלת על־אודות אורח־העסקים של יוסף, הרחק מעבר לגבולותיה של מצרים. הוא עורר צחוק והערצה, — ומה יבקש לו אדם בקרב בני־האדם, ומה יהיה משובח בעיניו יותר מן ההערצה, המרתקת את הנשמות ובה־בשעה היא נוטעת בהן גם עליצות משחררת.

בפרשה שנותרה עד לספרה, דין הוא שנסתייע בחושי-המציאות ונתבונן אל יחסי-הגיל שבין הנפשות הפועלות, — יחסים, אשר על-אודותם הפיצו דברי השירה והתיאורים השקפות מוטעות בקרב הציבור. מסתבר, שאין הדבר מוסב על יעקוב, המתואר כאדם בא-בימים וכישיש עיוור כמעט סמוך למותו; (אכן, לקו עיניו באחרית ימיו במהירות ניכרת, ויעקוב התגדר בכך במידה מסויימת וניצל את כיהוי רואותיו בשל המבוע החגיגי אשר שיווה לו, ובכך לקח לו למופת את יצחק, בעל הברכה העיוור). אולם לגבי יוסף ואחיו, וגם לגבי בניו, נוטה דעת הכלל להחזיק את כולם על דרגת-גיל מסויימת ולהדביק בהם מידת-עלומים קיימת, העוקרת את הדורות הללו מכל יחס מציאותי אל זיקנתו הכבדה של אבי המשפחה.

חובתנו היא להתערב פה ולתקן את הטעות ולא להניח מקום לשום טישטוש אגדתי, וכן להצביע על העובדה, שרק המוות, משמע, היפוכו של כל אירוע מיסוד הסיפור, מבטיח את השימור ואת שביתת-הגיל, ואיש אינו יכול לשמש נושא סיפור ונפש פועלת בקורות הימים מבלי שיוסיף ימים ויודקן.

הן גם אנחנו עצמנו, המגוללים את פרשיות הקורות הללו, הוספנו שנים לא מעטות תוך-כדי עבודתנו, — וזו סיבה נוספת לבידודה של נקודה זו. מובן מאליו, כי גם אנו סיפרנו בחשק רב יותר על יוסף החינני בן השבע-העשרה או אף על יוסף בן-השלושים, משנספר עליו בהיותו כבן חמישים-וחמש אף אם נקפיד באומדן; ובכל-זאת חובתנו לחיים ולמהלך-הימים היא להזהיר אתכם על ראיית האמת.

עד שהוסיף יעקוב, אשר בניו ובני-בניו כילכלו את שיבתו בכבוד בארץ גושן — שבע-עשרה שנה על שנותיו, כדי להגיע אל הדרת הזיקנה המופלגת, אך טבעית מכל-מקום, והיו ימיו מאה-ושש שנים, יצא בן-שעשועיו המופרש, ריעו האחד-היחיד של פרעה, מגיל הבינה, והגיע עד מחצית גיל העצה, והיה לאיש, אשר לובן רב עלול להתערב בשערו השחור לולא גזו אותו וכיסה את ראשו פיאה נוכרית יקרה ולולא גילח את זקנו כמנהג המדינה. אולם מותר להוסיף פה, כי עיני רחל השחורות שמרו על ברק-החיבה הנודע, אשר תמיד מצא חן בעיני בני-האדם, וכי בדרך כלל נשארה תכונת-התמוז שביופיו נאמנה לו על-אף השינוי הנאות אשר חל בו — בזכות הברכה הכפולה שהתייחדה לו, שלא היתה רק ברכת שמיים מעל ברוח השנינה, כי-אם גם ברכת תהום הרובצת תחת ומעלה חן-חיים אימהי אל תבנית הגוף, בעלי טבע כזה זוכים לעיתים קרובות אף להגיע אל גיל-עלומים שני, המחזיר את צורתם במידה מסויימת אל דרגות חיים קודמות; ואם תיאורי-אמן אחדים מראים את יוסף, בעומדו ליד ערש-מותו של יעקוב, בדמות נעורים, אין הם חוטאים לאמת מכול-וכולו, שכן עובדה היא, כי כשתי שמיטות קודם-לכן היה בכור רחל כבד ומגושם יותר, אך לעת-היא נעשתה גזרתו דקה ודומה היתה לתמונת יוסף בן-העשרים יותר משדמתה למראהו של בן-הארבעים.

אולם חובתנו היא לקבוע, כי חדלי כל אחריות וכל שיקול־דעת הם חזיוני רחם של מושכי מכתול מסויימים, המתארים את בני יוסף, אותם בחורים צעירים, מנשה ואפרים, במחזה קבלת הברכה מידי אבי־אביהם ההולך בדרך־כל־הארץ, כילדים בעלי תלתלים בני שבע או שמונה שנים. הן ברור, כי בעת ההיא היו הללו בתחילת שנות העשרים, דומים לנסיכים הדורים, מלובשים בתלבושת חצר מתגנדרת, עטורת פסים ושנצות, נועלים סנדל־חרטום ומצויידים במניפות כמנהג משרת־פנים; ואת שטחיותם המתמיהה של אותם שעשועי־תיאור אפשר להסביר רק באי־אלה מליצות הזיוניות שבמקרא הקדמון, שלפיהן הושיב יעקוב את נכדיו על ברכיו, או, ביתר דיוק: שיוסף הוציא אותם מעם ברכיו, לאחר שהזקן נשק וחיבק להם. פינוק כזה היה עלול להביא במבוכה רבה את הבחורים הצעירים, ועלינו להצטער על כך, שאותו דין־חשבון ראשון, מתוך נטייתו לעצור את מהלך הזמן לגבי רוב נפשות הסיפור ולהעניק אך ליעקב זיקנה מופלגת — מאה וארבעים־ושבע שנים! — מסייע לדברי־דמיון חסרי־שחר כאלה.

הננו מגיעים מיד אל תיאורו של מעמד זה, בשעת הביקור, שהיה השני בשלושת ביקורי יוסף אצל אביו בימי חייו האחרונים. אולם בתחילה נשים־נא מבט כרגע על שבע־עשרה השנים שקדמו לו, השנים שבהן הסתגלו בני־ישראל אל ארץ גושן, רעו את צאנם, גזזו וחלבו, סחרו ונדדו, העמידו בני־בנים ושילשים ליעקוב והכינו את עצמם ליהפך להמון עם רב.

לעולם לא יוכל איש לקבוע בביטחון, כמה משבע־עשרה שנים אלה היו עדיין חלק משנות הרעב, שכן בלתי־ברור הוא, האם נמשכה הבצורת שבע שנים או „רק“ חמש. (אנו כותבים „רק“ במרכאות של לעג, הואיל ומבחינת משמעותן הגאה אין חמש השנים פחותות מן השבע.) כנאמר לעיל, הביאו תנודות מסויימות במידת התמדתה של הפורענות לידי ספקות במניין, בשנה השישית גאה המכלכל בעונת־השנה הקדושה, לפני המיים גבהו אצל מוֹף כחמש־עשרה אמות ולא פחות, נעשו אדומים וירוקים חליפות, כמנהגם בשנים הטובות, ואף דישנו יפה את הקרקע, — אבל בשנה שלאחרי זאת חזר היאור והידלדל ונעשה קלוש ביותר, ומשום כך נחלקו הדיעות לגבי שנתיים אלה, האם נוספות הן על חמש השנים הקדמות, שנות רזון־הצלעות, אם לא. מכל־מקום, בעת ההיא, כששאלה זו נדונה בכל המקדשים ובחוצות הערים, תם ונשלם מפעלו של יוסף בתיקון הקרקע, ועל יסודו הוסיף הדובר העליון של פרעה לנהוג את ממשלתו, וכן רעה את צאנו וגזז את חמישית הצמר.

לא נוכל לומר, כי תוך־כדי־כך הירבה להתראות עם אביו ועם אחיו, הם אהלו לא הרחק ממנו, בהשוואה אל ריחוקם קודם־לכן, אבל מסע הגון היה בכל־זאת בין קריית החנוט, היא עיר בירתו, ובין מקום מושב בית־אביו, והוא היה עמוס עסקי־ממשל וחובות בחצר המלך. המגע ביניהם היה רופף הרבה יותר משאפשר לדמות על־פי שלושת הביקורים האחרונים אצל אביו, שהיו תכופים זה לזה, ובבית־יעקוב לא הסילו בו דופי בשל כך; הכול הסכימו עמו בשתיקה.

ושתיקה זו היתה דובבת מאד, היא הביעה הבנה לגבי המעצורים החיצוניים. אך גם יותר מזאת.

מי שהאזין יפה אל שיחת הלחש שהתנהלה בין יעקוב ובין בכור-רחל בשעת התראותם הראשונה, בעומדם ביחידות בין מחנה השבעים ובין בני לווייתו של יוסף, יודע את טעמה החמור והנוגה של ההתאפקות ההדדית — כי אכן הדדית היתה —: הוא טעם הציות והיותור. יוסף היה המופרש, המורם והנסוג כאחד. — מופרד היה מעל השבט, ואין הוא עתיד להיות שבט. גורל אמו האהובה, גורל שנקרא בשעתו בשם „נכונות מזולזלת“, חזר והופיע אצלו בשינוי צורה ובנוסח אחר; ושמו: „אהבה מתאפקת“. הדבר היה מובן ומקובל-על-הדעת. וטעמו של זה גרם ליתרון הרבה יותר מן המרחק ומעומס-התפקידים.

כל השומע את המליצה, אשר בה פתח יעקוב את דבריו בשעה שפנה אל יוסף בבקשה מסויימת, את סילסול הלשון „אס-נא מצאתי חן בעיניך“, רואה כמעט בצמרמורת ובכלימה אפס-קצהו של המרחק שנגלע בין האב והבן, בין יוסף ובין יעקב, ויוכור, כשם שזכר יעקוב עצמו, את החלום הקדום בשדה-הגורן, אשר בו קדו והשתחוו לפני החולם גם השמש והירח יחד עם אחד-עשר הכוכבים. בלב האחים העירו חלומותיו הרון ושנאת-מוות והדיחו אותם למעשה הפלילי, וכמשא כבד העיק עליהם עונם. אך מוזרה המחשבה, אשר גם הם העלוה בלבם חרש בינם לבין עצמם, כי המעשה הפלילי מילא את תפקידו בכל-זאת והם השיגו את מטרותם. כי אס-נאמנם השתלשלו הדברים באורח בלתי-צפוי, ואם אף השתחוו אפיים ארצה לפני האח שנעשה ראשון בארץ תחתיות, — מכל-מקום לא על חנינם מכרהו, ולא רק אל העולם אלא גם לרשות העולם, — הוא אבד אבד, והירושח אשר הזקן עתיר-הרגש אמר לצוות לו בשרירותו, נשללה ממנו: נשללה מרחל האהובה וניתנה ללאה המזולזלת. האם לא היה כדאי לכרוע ולהשתחוות מעט בעבור זה?

„אס-נא מצאתי חן בעיניך“ — בראשון משלושת הביקורים דיבר כך יעקוב אל המתנפר היקר, לאמור, בימים שמרגיש היה, כי חייו הולכים וכלים ומתמעטים, וכדרך הירח, עומד הוא ברובע האחרון, כדרך הירח הנגרר אך באיחור-השעה, אדמדם, ממעל לאופק, זמנ-מה לפני התפסותו. הוא לא היה אז חולה, וידע, כי הקץ אינו בא עדיין כחתף. בהירה היתה ביקורתו על חייו ועל כוחותיו, וידע לאמור, מה שארית נמצאת עוד בידו, וידע, כי עוד מעט פנאי יש לו, אבל כבד הגיעה השעה להשמיע חפץ מסויים הקרוב ללבו והנוגע בו בעצמו באורח אישי ולקשור אותו על לבו של מי שיש בכוחו למלא אחריו.

על-כן שלח אל יוסף וביקש לקרוא לו, ואת מי שלח אליו? ודאי את נפתלי בן בילהה, את קל-הרגליים, כי קל ברגליו ובלשונו היה עוד נפתלי, על-אף שנותיו, שחייבים להזכירן, מאחר שהמסורת פורשת צעיף של חוסר-דייק גם על גיל האחים, אם יפה נתבונן, נמצא, שגיל האחים נע בין ארבעים-ושבע ובין שבעים-ושמונה; ובנימין, האישי הקטן, היה צעיר מזבולון — השלישי בגילו לפני יוסף — בעשרים-ואחת שנה, כי זבולון בן שישים-ושמונה היה. דבר זה ייזכר

כבר פה. למען דעת מראש, כי בעת שיעקוב אסף את בניו מסביבו, בשעה האחרונה, לברכה ולקללה, אל נשיאכם רוחכם לדמות שהאוהל התמלא בני-עלומים. אולם אנו חוזרים ומדגישים, כי בהיות נפתלי בן שבעים-וחמש עוד לא תש כוח השרירים ברגליו הארוכות ולא נתמעטה זריזות לשונו המפטפטת, ולא נפגמה תשוקתו לכונן שוויון דעת על-פני הארץ ולהעביר ידיעות מהכא להתם.

נערי, אמר יעקוב לאותו ישיש חסון, „לך-נא, רד אל העיר הגדולה, אשר בני רעה פרעה, חי שם, דבר אליו וכה תאמר לו: יעקוב אבינו מבקש להשיח עם הוד מעלתך בדבר נכבד, אל תבהיל אותה, פן יחשוב, כי כבר הולך אני למות. כי כה תאמר לו: אבינו הזקן שלום לו בארץ גושן לפי מידת זיקנתו ואינו חושב עוד להיפרד מעלינו. אך הגיעה השעה, לפי דעתו, להידבר אתך בעניין אחד הנוגע בו בעצמו. אף-על-פי שהעניין ההוא נמצא מעבר לתחום חייו. על-כן הואל בטובך לטרוח ולבוא אל יצועו, כי שם הוא מצוי עתה על-פי הרוב, לוא גם בישיבה, בבית אשר הכנת לו, סע, נערי, פסע בוריוזות, והגד לו כל זאת!”

נפתלי חזר כרגע על דברי השליחות ואץ לדרך. לולא התמהמה במהלכו כמה ימים, שכן יצא ברגל, היה יוסף מגיע מיד. כי הוא נסע במרכבה, ובני-לווייתו מועטים, אך עמו בא מעי-סאחמת, שנכבד היה בעיניו להיכלל בקורות הללו, ולא רצה לנתר על כך, שיילוהו על אדוניו. אולם הוא המתין בחוץ, יחד עם שאר אנשי הפמליה, עד ששהה יוסף אצל אביו באוהל, בחדר המגורים והשינה שהיה מרהט נאה, כי פה הצטמצמה מעתה במת-הקורות הללו, שהיתה לפניו רחבת ידיים. כי פה, על המיטה העומדת בירכתי האוהל, או בסמוך לה, בילה יעקוב את ימי חייו האחרונים, ודמשק בן אליעזר, המכונה בעצמו אליעזר, משמש לפניו — איש לובש כותונת-בד לבנה, ואיזור במותניו, שפניו פני-נעורים, אך ראשו קרח וקרחתו מיקפת זר של שער-שיבה.

לאמיתו של דבר היה אדם זה בן-דודו של יוסף, כי — אם נתבונן באליעזר, רבו של יוסף, נמצא, שהיה הלז אחיר-בן-אביו של המבורך, אך לא בן אמו, כי-אם בן שפחה. אולם מעמדו היה מעמד-של-שירות, אם-כי מורם מעל שאר אנשי החצר, כאביו כן התקרא גם הוא זקן-עבדיו של יעקוב והיה בן-משק ביתו, כשם שהיה יוסף בן-משק בית פרעה, והשחור מעי-סאחמת — בן-משק בית יוסף. אל השחור יצא דמשק אליעזר לאחר שבישר לאב, כי הגיע בנו; והיה משוחח עם בן מעלתו.

משנכנס מושל מצרים האוהלה, כרע על ברכיו והגיע את מצחו אל המחצלת ואל המרבד הפרוש על הארץ.

„לא כן, בני, לא כן, מיחה יעקוב מאחור, ממקום שבתו על יצועו, ושמיכת עור-כבש על ברכיו, בין שתי מנורות-חרס שעל-גבי שני תימורות-עץ. „נמצאים אנחנו בעולם, והישיש איש-הרוח נותן כבוד רב לגדולתו, ואיך יוכל להסכים לגילוי-רגש כזה. ברוך בואך, ברוך בואך אל התשוש מחמת זקן; הזהירות היא התנצלותי על שלא אקום לקראתך לחלוק לך כבוד אבהי, טליא מורם ודגול! קח-נא ספסלית, פה, אצלי, אוהבי, — זקן-עבדי אליעזר היה יכול להציג אותה

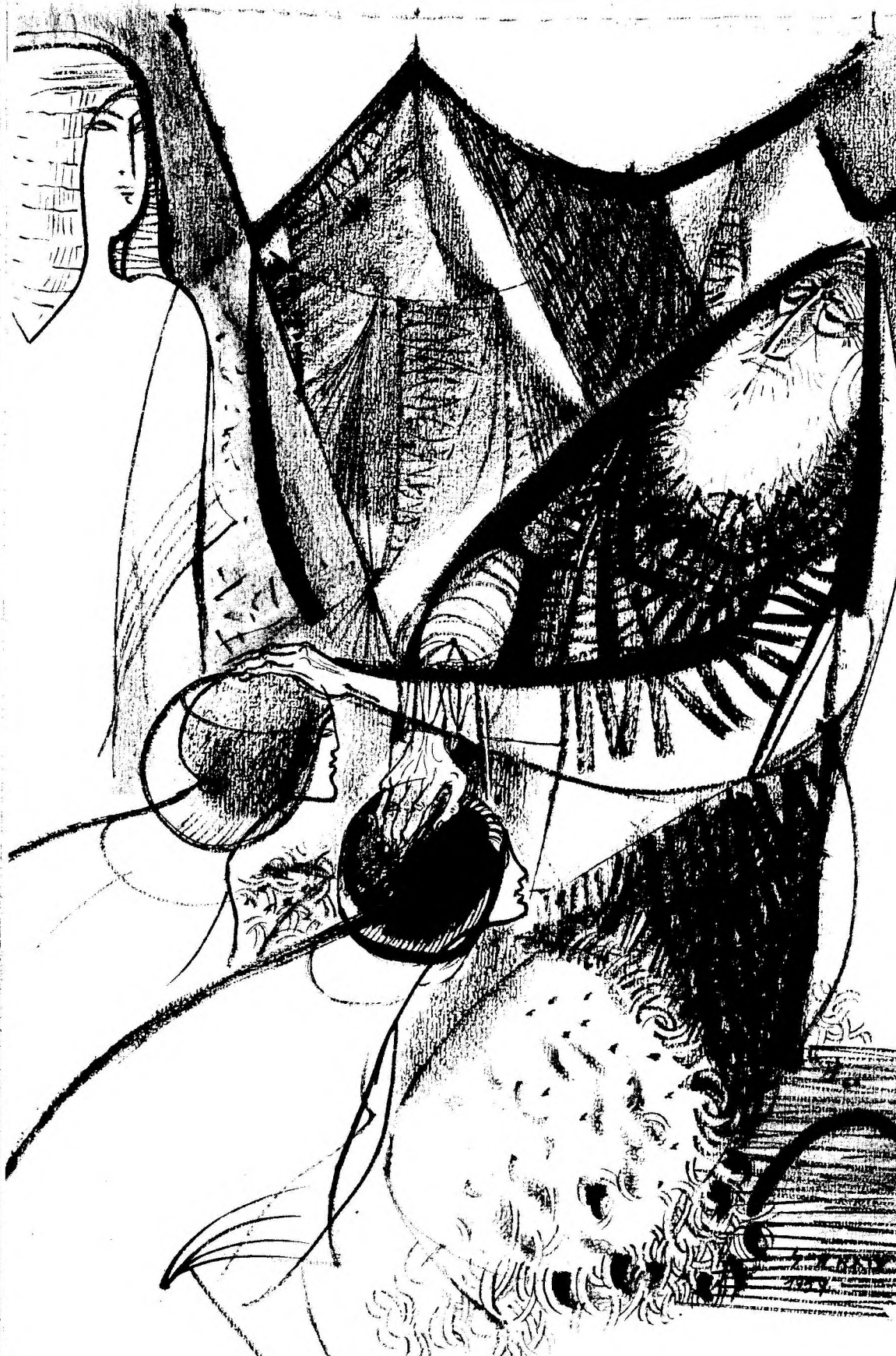
בשבילך לפני כניסתך, — לא כאביו הוא, לא כבעל-השידוכים שהארץ קפצה לקראתה, זה לא היה יכול לעמוד לימיני כשם שעמד הוא בעת דמעות-הדמים. אך איזו היא העת, שדעתי נתונה עליה? העת אשר בה אבדת לי. הוא מחה אז את פניי במטפת רטובה והוכיח אותי בחיבה על דברים שנפלטו מפי, כי דיברתי סרה על אדוניי. אך אתה חייתי. — אודך על שאלתך, שלום לי. הנער נפתלי בן בילהה הצטווה להגיד לך ולהבטיחך, שאין אתה קרוא אל ערש מיתתי, — רוצה לומר: ערש-מיתתי אמנם יהיה זה, יצוע זה, ולאט-לאט הוא מתחיל לסגל לעצמו תכונה זו, אך עדיין לא קנה אותה במלוא המידה, כי עוד יש בי כוח-חיים מועט ולא נס ליחי, ואינני אומר להסתלק מן העולם מיד, ובטרם אמות עוד תחזור ותשוב מפה פעם או פעמיים אל ביתך המצרי ואל עסקי המדינה. אמנם, חפץ אני ואנוס אני להשתמש בשארית כוחותי בקמצנות ובמידת חיסכון מדוייקת, כי עוד אודקק להם לרגל הזדמנויות שונות, ובייחוד עם קץ הקצים, ומוכרח אני למעט בתנועה ובדיבור. על-כן, בני, קצרה תהיה שיחתנו זו ותצטמצם בדברים הנחוצים והחשובים למעשה, כי לוא ביזבזתי כוחי בדברים בטלים, וחטאתי לאלוהים. וייתכן, שכבר דיברתי דברים טפלים. ואחרי אשר אבטא בפי את הדבר החשוב ושטחתי לפניך את בקשתי המפצירה, יכול אתה, באם עיתותיך בידך, לשבת אצלי בשקט עוד שעה קלה, ליד משכבי העתיד לשמש יצוע-מיתתי, רק למען שבתנו יחדיו; ובל תביאני לידי הוצאת כוחותי בדיבור פה. חרש אניח את ראשי על שכמך, עליך אישען, ואעלה במחשבתך, כי אתה אתה הוא, ואזכור, איך ילדתך לי היחידה-הכשרה בארם-נהריים, בחבלי-לידה אשר לא כדרך הטבע, ואיך אבדת לי ואיך מצאתיך שוב במידה מסויימת, כי לא כלא אלוהים רחמי ממני. אולם בעת שנולדת, והשמש במרום הרקיע, ושכבת בעריסת-הנדנדה סמוך אל היולדת הבתולה, שהיתה שרה שיר יגיעת-קץ בנשימתה הקצרה, אז ראיתי בכ נוגה של זיו ונועם, אשר ידעתי לפותרו לפי משמעותו, ועיניך שנפקחו עם נגיעתי בכך, היו כחולות או כעצם השמיים ונעשו שחורות רק לאחר-זמן, עם ברקת-עלולים בתוך שחורן, והוא שהיה אשם בכך, שנתתי לך פה באוהל, לאמור שם, לפני, את כתונת-התמונות, כתונת-הכלולות. אפשר אשוב ואדבר על מעשה זה עם קץ-הקצים, — עתה, מסתבר, מיותר הדבר ומתנגד לרוח החיסכון. מבקש היה הלב להבחין בין הדיבור הנחוץ ובין הבלתי-נחוץ, וקשה קשה מאוד להבחין. — הנה, אתה מלטף אותי, לשככני, לאות חסדך ואמיתך. עליהם אני רוצה להסתמך, — על חסדך ועל אמיתך רוצה אני לכונן את עתירתי אליך, עליהם אני רוצה לבנות את בקשתי המעשית, אותה אשמיע באוזניך, ולהימנע מכל דיבור-יותר, כי יוספ'אל, טליא שלי המורם, הגיעה העת, קרוב יום מותי, ואם-כי אינני מוכן עוד בהכנה אחרונה ללכת בדרך כל הארץ, בכל-זאת נכנס כבר יעקוב אל תחום-הזמן האחרון לפני מותו, זמן הצוואה האחרונה. ועתה, כי אאסוף את רגליי ואיאסף אל אבותי, אל-נא תקברני במצרים; אל יירע הדבר בעיניך, לא הפצתי להיקבר בארץ זו; וגם פה, בארץ גושן, במקום שבתנו, שאיננו כל-כך מצרי בתכונותיו, לא הייתי חפץ להיקבר. אכן ידעתי, כי אחרי מותו אין לאדם

משאלות, ואין חילוק, איה מקום קבורתו. אבל כל-עוד בחיים חיתו וחיות משאלותיה, בכל-זאת חשוב בעיניו שיעשה במת כמשאלותיו של החי. עוד זאת ידעתי, כי רבים מאתנו, אלפים במניינם, במצרים ייקברו, מהם שנולדו פה ומהם שנולדו בארץ האבות. אולם אני, אבי כולם ואביך אתה, לא אוכל להבליג על רצוני: להיות להם למופת בדבר הזה. עמהם באתי אל ממלכתך ואל ארץ מלכך, מאחר ששלח אותך אלוהים לפנינו לפלס לנו דרך; אבל במוות — משאלתי הוא להיפרד מעליהם. אם-נא מצאתי חן בעיניך, שים-נא ירך תחת יריכי, ככל-אשר עשה אליעזר לאברם, והישבע לי, כי תעשה עמי חסד ואמת, ולא תקברני בארץ המתים. כי עם אבותי ביקשתי לשכב ואליהם איאסף. על-כן תיקח את עצמותי ותוציא אותן ממצרים וקברתני בקבורתם במערה אשר בשדה המכפלה אשר על-פני ממרא. בחברון אשר בארץ כנען. שמה קברו את אברהם, שהורחב שמו להאדירו, אשר מלאך אדוניי בדמות-עו היניקוהו במערת הולדתו; ליד שרה הוא שוכב שם, אשת החיל, אשר זירפניה עלה למרום. שם שוכב הקורבן הנחשך, יצחק, שחיבלתו אמו בזקוניה, עם רבקה, אם הפיקחה-התקיפה של יעקב ועשו, שהחזירה הכול על מכוננו. ושמה קברתי את לאה, אשר ידעתי בראשונה, אם השישה. עמהם כולם אני רוצה לשכב, והיזהר ושמע את משאלתי ותסור למשמעתי ביראת-כבוד כראוי לבן, אף אם אראה צל של ספק-ושאלת-חרש חולף על מצחך. עיניי כהו מעט, כי כבר עומד הנני בתחום המוות ומבטי מעולף. אבל את הצל המרחף על פניך יפה ראיתי, יען-אשר מראש ידעתי, כי יחלוף שם, ואיך לא יחלוף? הן בדרך נמצא קבר אחד בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה, היא בית-לחם, שמה קברתי את האהובה עלי מכול על-פני האדמה. האם לא אצלה חפצתי לשכב, אם תשמע בקולי ותביאני הביתה, האם לא אצלה בדרך, עמה בלבד? לא, בני, לא כן חפצתי. אהבתיה, אהבתיה יתר על המידה, אבל לא על-פי האהבה נגזר הדבר ולא על-פי חפץ-הלב המדושן ברגש, כי-אם על-פי הגדולה והמשמעת. לא יאה לי שאהיה שוכב בדרך, כי עם אבותיו מבקש יעקב ועם לאה, אשתו הראשונה, אשר ממנה יצא הירוש. הנה, עתה מתקשרות עיניך השחורות בדמעות, גם את עיניך אני רואה עוד יפה, והן דומות כליל לעיניה של האהובה-ימכול, בלי שינוי. יפה הדבר, בני, שפה תדמה לה, בשימך את ירך תחת יריכי בחסד, לאות השבועה, כי שם תקברני על-פי הגדולה ועל פי המשמעת, במערת המכפלה.

ובכן נשבע יוסף, ואחרי אשר נשבע, השתחוה ישראל על ראש המיטת בתפילת הודייה. ואז ישב עוד המופרש שעה קלה אצל אביו, יושב על יצוע מיתתו, והישיש הניח ראשו על כתפו, נשען אליה, למען יחוס על כוחו וישמרנו לבאות.

אפרים ומנשה

כעבור כמה שבועות חלה יעקב. קדחת קלה האדימה את לחייו הישישות, נשימתו קצרה, והוא נשאר במיטה, יושב למחצה, נשען על כריו, להקל נשימתו. לא היה על גפתלי לרוץ ולהודיע ליוסף, כי הוא כבר כונן שירות שליחים בין

גושן ובין קריית־מושב, וכך קיבל פעמיים ביום ידיעה על מצבו של הזקן. וכשהוגד לו לבסוף: „הנה אביך חולה בקדחת קלה“, קרא לשני בניו ואמר להם בלשון כנען:

„היפנו, כי נוסעים אנחנו אל השפלה לבקר אצל אבי אביכם.“

והם ענו:

„אולם מועד יעדנו לציד־האילות במדבר, אדוננו אבינו.“

„השמעתם אשר הגדתי לכם“, שאל בלשון מצרי, „או אם לא שמעתם?“

„אנו שמחים מאוד לבקר את אבי־אבינו“, השיבו, והודיעו לידידיהם, טרזנים עשירים בעיר מוף, כי מטעמים משפחתיים אינם יכולים לקחת חלק בציד. גם הם עצמם היו ממין הטרזנים, ילדי תרבות מעודנת, מפורכסים בכחל ובשרק, מסולסלים, מבושמים, ציפורני־רגליהם כעין הצדף, מותניהם במחוכים, ושנצות צבעונין מתנופפים להם מסינריהם, מלפנים ומאחור ומן הצדדים. הם לא היו מושחתים, אף לא אחד מהם, ואין להטיל בהם דופי בשל טרזנותם, שהיתה צומחת מאליה, עקב מעמדם החברתי. מכל־מקום היה מנשה מייקר את ראשו עד מאוד, והתגאה על מוצאו מצד האם, בת כוהן־השמש, יותר מאשר על תהילת אביו. לעומתו היה אפרים, הצעיר ממנו, שעיניו עיני־רחל, נער עליו, ענוותן לפי המידה, כלומר, ככל־אשר ענווה ועליונות כרוכות יחד; שהרי הגאווה — לא ברצון היא צוחקת.

איש זרועו, המקושטת צמידים, נתונה על כתף אחיו לשם יציבות עמידתם במרכבה המקפצת, כן נסעו יחדיו בעקבות אביהם צפונה אל מחוז שפכי־האור. מעייסאחמת ליווה את יוסף, כדי שידיעותיו בחזקת רופא יעמדו מכל־מקום לשירות החולה בעת הצורך.

יעקוב נימנם בתוך כרו בשעה שהודיע לו דמשק־אליעזר, שיוסף בנו מתקרב ובא. מיד התאושש הזקן, ציווה את זקני־העבדים העומד תמיד לשרתו, שיושיבו במיטה; ורוחו רעננה.

„אם כבר מצאנו חן בעיני בני הדגול“, אמר, „והוא בא לבקר אותנו, לא נוכל להיכנע לפני קדחת של מה־בכך.“ הוא שיחרר את זקנו, זקן־הכסף, ופרש אותו על חזהו.

„גם האדונים הצעירים נוסעים עמו“, אמר אליעזר.

„יפה, יפה, כשר הדבר“, ענה יעקוב והזדקף בישיבתו, מוכן להקביל פני־האורחים.

לא עבר זמן רב, ויוסף נכנס עם הנסיכים, שנשארו עומדים בפתח, מברכים בנימוס נאה, בעוד אביהם מתקרב אל היצוע ונוטל את ידיו הלבנות של הישיש בידיו.

„אבא צדיק, אבא רחימי“, אמר, „באתי עם אלה, כי הגידו לי, שנחלית במחלה

קלה.“

„קלה וחלשה היא“, השיב יעקוב, „כמחלות הזקונים, מחלות קשות ומבלבלות לא ניתנו אלא לנער ולגבר חסון. בעוזו הן מתקיפות אז ומכרכרות עמהם עד הקבר, ודבר זה לא נאה הוא לימי הזיקנה. בלחש נוגעת המחלה הקלושה בזקן.

באצבע כחושה, למען ימכה. אבל אני לא אכבה עוד, גם הפעם לא אכבה. בני מחלה זו כחושה היא יותר ממני; היא הוטעתה עלידי רובימי ובשגגה באה, וקצרה ידה. גם מביקורך השני ליד יצועמיתתי שוב תשוב אל ביתך, מבלי שיהיה זה יצועמותי. בפעם הראשונה קראתי לך, וביקשתיך לבוא ולעמוד לפני. הפעם מרצונך באת. אבל עוד פעם אחת אשוב ואקרא לך, למען תבוא לביקור שלישי ואחרון, למועד האשכבה.

„חלילה! שנות־גיל מרובות נועדו עוד לאדוני אבי“

„איך זה ייתכן, ילדי? די בכך, שלא באה שעתי כרגע, שעת היאספי. אך נימוסי־החצר מדברים מתוך גרונוך, אולם אני עומד בתחום פרקמיתתי, ולא נאה לזה המליצה המסולסלת, כי רק החומרה והאמת מתאימות לו. גם על האיסיפה הקרובה־לבוא עתידות הן להשתרר, ורק הן; מראש הגדתי לך.“

יוסף הרכין ראשו.

„השלום לך בני נוכח פני האלוהים ונגד פני אלהי הארץ? שאל יעקוב. רואה אתה, עד כה חלשה המחלה, חלשה ממני, עד שיכול אני להרשות לעצמי את השאלה לשלום זולתי. על־כל־פנים רק לשלום האהובים עלי. האם ביד חרוצה אתה לוקח את מכסת־החומש מאת בני הארץ? לא כשר הדבר, יהוסיף; כי לאדוניי בלבדו צריך החומש להינתן ולא לכל מלך. אבל ידעתי יפה, בני המורם, ידעתי. האם מקטיר אתה לפעמים גם קטורת לפני השמש והכוכבים, ככל־אשר מוזמן לך הדבר בגלל משרתך?“

„אבי היקר —“

„הן ידעתי, טליא, הטלה המודה, הן ידעתי יפה! ומה־נעים בואך אלי בלא קריאתי, לפי יצר־לבבך הטוב, בין הביקור הראשון לבין השלישי, לראות את הזקן, על־אף עיסוקך המתמיד עקב משרתך וחובות־הקטרה מרובות כל־כך! יש בדעתי לעשות את ביקורך שעת־כושר לקידומו של דבר, אשר על־אודותיו לא דיברנו עוד מאז חזרת והופעת לי בשדה, בני האובה, — אז הגדתי לך בלחישתה על אוזנך, אהובי, כי זה רצוני: לחלק אותך ביעקוב ולהפיצך בישראל, ולפלג אותך ביקשתי לפלגי שבטי־נכדים, למען יהיו בני בניה של האהובה כבניה של לאה, ואתה תהיה כאחד מאתנו, ותעלה אל מעלת האבות, לקיים מה שנאמר: בהר מרום ישראל אשתלנו.“

יוסף הרכין ראשו.

„הנה מקום נועד בכנען, פתח ישראל בעיניים נשואות כמתנבא, משולהב מחמת הקדחת. אשר היטיבה עמו באשר הדליקה את דמו, „מקום בכנען ושמו לזו שצובעין בה תכלת את הצמר; אך לא לזו ייקרא עוד המקום, כי־אם בית־אל וא־סג־אלה, בית הראש המורם. כי שם נראה לי אֵל שדי בחלומי, בשנת לילה בגילגל, וראשי מורם על האבן, — למעלה, בראש הסולם, שהוא הגשר בין השמיים ובין הארץ, אשר מלאכי אלוהים היו עולים ויורדים בו בקול נגינה עריבה, שם נראה לי בדמות מלכות, בירך אותי בסמל החיים והשמיע תחומים מופלגים לקול הכינורות והבטיח לי אהבת־יתר עצומה, ויאמר אלי: הנני מפרך והרבותיך

נתתיך לקהל עמים ואין מספר לזרעך באהבתי אותך. על־כן, יהוסיף, שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה, אפרים ומנשה, — לי הם, כראובן ושמעון יהיו לי, ובשמי ייקראו; ומולדתך אשר תוליד אחריהם לך יהיו, על שם אחיהם ייקראו בנחלתם, וכמהם כבניהם. כי נידחת מכסאך בקרב שנים־העשרה, אך בחסד הוֹכֵן לך הכיסא עם שלושת המעולים.”

פה התכוּן כבר יוסף להציג לפניו את הנסיכים, אבל הזקן התחיל עוד לשאת חזון על רחל, וחזר שוב על המעשה, כיצד מתה עליו בבואו מפדן־ארם, בארץ־כנען, בדרך, בעוד כבדת ארץ לבוא אפרתה, ואיך קבר אותה שם, בדרך אפרת, היא בית־לחם. דברים אלה נאמרו תוך כדי דברים אחרים; סמיכות־הפרשיות היתה רופפת מאוד ולא היתה קרבה רבה בין אלה ואלה, לבד אם התכוון להעלות את רוח האהובה־היחידה, שתעמוד לימינו בשעה זו, או שביקש לזַעַד לבני רחל מקום־קבורה מקודש, המיוחד להם בלבד, שכן מערת המכפלה עתידה היתה להיות מקום של תפילה לשאר השבטים, או אולי רצה להצדיק מראש את התעלולה ואת התמורה שהיה בדעתו לחוללן, ובלי ספק מהרהר היה במעשהו זה ימים רבים קודם־לכן, — דעת המפרשים חלוקה בדבר כוונתו בהזכרת רחל, אבל אנו סבורים, שלא היתה לו שום כוונה מיוחדת, אלא משיח היה בחמודה, הואיל ומצוי היה אצל דיבורים נמלצים וחגיגיים ואצל קורותיו, ועוד, שברצון רב היה מפרזו בדיבורים על רחל כשם שהפרזו בדברו על האלוהים; ולבסוף, כי מתיירא היה פן לא תבוא עוד לידו שעת־כושר לספר עליה, ולא רצה לנתר על־כך בשום פנים.

אחר־כך, משקבר אותה בדרך לאחרונה, הביט סביבו, הרים את ידו אל עיניו ושאל:

„מי אלה?”

כי העמיד פנים כאילו עד הנה לא נתן כלל את דעתו על הנכדים, והפרזו על אייכולתו לראות.

„בניי הם, אבי רחמי צדיקיי, ענה יוסף, „הנודעים לך, הבנים אשר נתן לי אלוהים בזה.”

„אם כן”, אמר הישיש, „קחם־נא אלי ואברכם.”

וכי כיצד היה עליו לקחתם? פרחי־הגדולה כבר התקרבו ובאו מעצמם, במותניהם החגורים, והחוו קידה בדרך־ארץ של הידור רב. הזקן נידנד ראשו בציוצי־לשון קלים.

„נערים חמודים, ככל־אשר אראה”, אמר, „נאים וחמודים נגד פני אלוהים שניהם גם יחד. שחרג־נא אלי, ילדי חמד, למען אוכל ללטף את דם־הנעורים שבלחייכם בפי בן מאת־השנים! האם אפרים הוא זה, שאני מנשק לו עתה, או מנשה? אכן, אין הבדל, אם מנשה היה הראשון, הרי זה אפרים, שאני מנשק עתה את לחיי ואת עיניו, הנה, פניך ראיתי”, פנה עכשיו אל בנו, בעוד זרועותיו מחבקות את אפרים, „אשר לא פיללתי, ועתה הראה לי אלוהים גם את זרעך. האם הפרנוה, אם נאמר, כי מקור־חסד הוא, ואין קץ לחסדו?”

„חלילה“, ענה יוסף בפיוזור הנפש; כי השגיה על בניו, שיעמדו כסדר הולדתם לפני יעקב, מאחר שהזקן גילה, כי איננו מבחין ביניהם.
„מנשה“, אמר בלחש לבכור, „תן דעתך. פה! ואתה, אפרים, שמור על הסדר, שמה!“

ואז לקח את זה בימינו וקירב אותו אל יד שמאלו של יעקב, ובשמאלו לקח את מנשה והעמידו כנגד יד ימינו של יעקב, למען יבוא הכול על מקומו בשלום. אך מה ראו עיניו בהשתוממות, באירצון, ובבדיחות דעת שקטה? הנה: אביו, פניו מורמות בסימאון, הניח את יד שמאלו על ראשו המורכב של מנשה, שיפל את ידיו, והניח את ימינו על ראש אפרים, עיניו תלויות בחלל, במבט עיוור, ומיד פתח ודיבר ובייך, בטרם יוכל יוסף להתערב. אל האל המשולש קרא, אל האב, הרועה והמלאך, שהוא יברך את הנערים וייקרא בהם שמו ושם אבותיו אברהם ויצחק, למען ידגו לרוב בקרב הארץ. כן, כן; כן יהיה. עלי ברכה, קלחי כסילון ממעיניו של לב נדיב, דרך שתי ידי, על ראשכם, אל בשרכם ודמכם. אמן.

לא יכול יוסף להפסיק את דברי הברכה, ובניו אף לא ידעו מה נעשה להם. הם הסיתו כלל את דעתם, והיו זועפים מעט, בייחוד מנשה, יען אשר הפסידו את צידה האנלית בגלל הטכס הזה. הם אך הרגישו את היד המברכת, איש על ראשו, ואילו יכלו לראות, כי הידיים משופלות היו, וכי יד ימין מונחת על ראש הצעיר ויד שמאל על ראש הבכור, גם אז לא נחשב הדבר בעיניהם, ואומרים היו בלבם, שכך סדר הטכס על פי מנהגי שבטו של סבא מארץ נכר. ובעניין זה לא היו טועים לגמרי. שהרי יעקב, אחיו של השעיר, חזר כמסתבר על דברים שהיו מעולם, והיה מחקה. הוא חיקה את העיוור באוהלו, את אביו, שנתן לו את הברכה לפני בוא האח האדום. בלי תרמית ברכה לא יכון הדבר בעיניו. התמורה הכרחית היא, ועליכן החליף לפחות את ידיו, כדי שתהיה יד ימינו על ראש הצעיר והוא יהיה האח המיומן. עיני אפרים עיני רחל היו וככל הנראה דרכי-נועם דרכו יותר מדרכי אחיו — וגם זה גרם. אך עיקרו, שהוא היה הצעיר, כפי שהיה הוא עצמו, יעקב, הצעיר, והחליף בעזרת עורות גדיי העיזים. בעוד הוא משפל את ידיו, היו באוזניו הומים פסוקי הלחש שליחשה אמו אשת-החיל בעת שהכינה אותו — פסוקים, שבמרחק רב יותר היה מקורם, ועתיקים-קדומים יותר היו מחילופיו שלו עצמו: „אחתול את הילד, אחתול את האבן, ימושנו האדון, יאכל האב, יעבדון אחי שאולת-חתי.“

יוסף, כאמור, דעתו היתה בדוחה עליו, אבל הוא גם נעלב — גם זה וגם זה. חוש התעלולים היה מפותח בו, אבל בחזקת איש מדינה ראה חובה לעצמו להציל את אשר ניתן עוד להציל מבחינת הסדר והצדק. עליכן, לאחר שסיים הזקן את ברכתו, אמר מיד:

„סלח לי, לא כן, אבי! הצגתי לפניך את הנערים כיאות. לוא ידעתי, כי אומר אתה לשפל את ידיך, כי אז הצגתים באורח אחר. המותר להגיד לך: את יד שמאלך שמת על ראש מנשה, והוא הבכור, ואת יד ימינך על ראש אפרים, שנולד אחריו? האור הקלוש שבאוהל אשם בדבר, ובגללו, במחילת כבודך, הברכת מעט

את הברכה. האין את נפשך לתקנה מהר, להחליף את ידיך ולהשיבן כסדרן, ואולי אך תחזור ותענה „אמן“ בלבד? כי הימין אינה מיומנת לאפרים — חלק מנשה הוא.”

ובאומרו כן, אחז גם את ידיו של הזקן, שהיו עדיין מונחות על ראשי הבנים וביקש להסירן בדרך-ארץ ולערוך אותן כמשפט. אבל יעקוב מיאן להסיר את ידיו ממקומן.

„ידעתי בני, ידעתי“, אמר. „ואתה הנחנא, כי כן יהיה. אתה מושל על ארץ מצרים וקובץ את חמישית היבול, אבל בדברים אלה אני המושל, וידע אני, מה המעשה שעלי לעשותו. אל יצר לך: גם הוא“ (הוא הגביה מעט את ידו). „יהיה לעם וגם הוא יגדל; ואולם אחיו הקטון יגדל ממנו וזרעו יהיה מלוא-הגויים. כאשר עשיתי כן עשיתי, ואף זה רצוני, כי למשל יהיה בישראל וכה ירכו איש את ריעו: „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה.“ זכור זאת, ישראל!“

„כמצוותך“, אמר יוסף.

אולם הנערים הזיחו את ראשיהם והוציאו אותם מתחת ידי-הברכה, מעכו את ידיהם במותניהם, החליקו את תלתליהם, והיו שמחים על שיכלו לחזור ולעמוד בזקיפות קומה. החילוף נגע בהם אך מעט מאוד, — ובצדק מבחינה זו, שחזיון-הקודש שעשאם לבני יעקוב וכמו גם לצאצאי-לאה, שינה מעט מאוד את צורת קיומם האיש. הם בילו את חייהם כבני-אצילים מצריים, ורק בניהם, או אולי נכון יותר לומר, בני בניהם, צירפו את עצמם יותר ויותר אל העברים, בין על-ידי הפולחן הדתי ובין על-ידי הנישואים, וכך היו קבוצות אחדות מיוצאי-ירך-המשפחה, שחזרו ונדדו מן פְּמֶת לכנען, מתייחסות על אפרים ועל מנשה. אבל גם מבחינת עתידה ופעולתה של אחיזת-יד יעקוב לא היתה אדישותם של הצעירים הללו בלתי-מוצדקת, לפחות במידה שהיא נוגעת בהמון קהלם של אלה שנקראו בשמם, בימים הבאים. כי מחקרינו הוכיחו, שבמרום שיגשוגם מנו אנשי מנשה כעשרים אלף נפש יותר מאשר אנשי אפרים. אבל יעקוב זכה בתרמית-הברכה שלו.

לאחר הטכס הזה היה צַיִף וַיָּגַע, ורוחו לא שפויה עוד לגמרי. אף-כי יוסף ביקש ממנו שישכב, נשאר במצב של ישיבה מוגבהת במיטתו, והודיע לבנו אהובו על חלקת-אדמה שהוא מוריש לו, שכם אחד על אחיו, אשר לקח מיד האמורי „בהרבו ובקשתו“. אפשר התכוון לחלקת-הגיר לפני העיר שכם, אשר קנה מאת חמור מופה-השיגרון נוכח השער במהיר מאה קשיטה — ובכן, כלל וכלל לא בהרב ובקשת? מעולם לא חיבב כלים כאלה ומעולם לא השתמש בהם, וגם בבניו הטיל דופי על-אשר השתמשו בהם בשכם — ומטעם זה עצמו ספק היה, האם יש עוד תוקף למקנה-הקרקע שנערך אז, והאם יכול עוד יעקוב לצוות על „שכם“ אחד זה. על-כל-פנים עשה את הדבר במצב של רפיון, ויוסף הודה לו, כשמצחו מונח על ידי אביו; הוא הודה לו על הירושה המיוחדת, נרגש מחמת אות-אהבתו וגם בגלל התופעה המופלאה, שדווקא החולשה מביאה את הזקן לידי בילבול-דעת זה:

לראות את עצמו כגיבור־מלחמה. לדעתו יש להכיר בכך סימני הקץ המתקרב, והחליט לבלתי שוב הפעם למזף, כִּי־אם להישאר בעיירה הסמוכה פא־פּוֹס ולחכות שם לקריאה אל האסיפה האחרונה.

ברכת יעקוב

„היאספו, בני יעקוב! היקבצו ושמעו אל ישראל אביכם, שמעו ויגיד לכם, מי ומי אתם, ומה יקרה אתכם באחרית הימים!“

זאת הקריאה אשר שיגר יעקוב מאוהלו אל בניו, בעת אשר הבין, כי הגיעה השעה להשמיע את צוואותיה, כי חייו היו נתונים בכף ידו והוא ידע בדיוק את מידת הכוחות שנותרו לו, הכוחות שיוכל עוד להשקיע בהשמעת דברי הצוואה בטרם ימות. על־ידי אליעזר זקן־העבדים, הזקן־הצעיר, השמיע את קריאתו; באוזניו הגידה בתחילה, וציווהו לחזור עליה כמה פעמים, למען יידענה דמשק, לא רק לפי תוכנה, כִּי־אם גם כלשונה, דבר דבור על אופניו.

„אל תאמר, בואו“, אמר לו, „כִּי־אם, היאספו; ואל תאמר, התיצבו לפני ישראל, כִּי־אם, היקבצו! ועתה חזור על הדברים ואשמע עוד פעם ואל תשכח את כפל־הלשון, מי ומי אתם ומה יקרה אתכם! סוף־סוף, יפה! יראתי פן הוצאתי רב מדי מכוחתי להדרכתך, ובכן, מהר!“

ודמשק אור את אדרתו וישא רגליו וירץ אל כל רוחות השמיים, במהירות רבה, עד שדומה היה כאילו קפצה הארץ לקראתו, עשה את כפות ידיו אפרכסת לפני פיו וקרא:

„היקבצו, בני־ישראל, והיאספו מכל עבר, למען תבואכם הטובה עד קץ הימים!“

אל היישובים היה רץ, אל השדות ואל המכלאות, אל מכלאות המלך, אשר חמשת האחים ממונים עליהן וגם אל השאר, אץ רץ הנה והלום דרך אחר וביצות, עד שניתו על רגליו הצנומות המיים העכורים, כי הימים ימי שפל היאור, ביום החמישי לחודש הראשון בעונת החורף — המכונה אצלנו תחילת תשרי, ובדלתא ירדו גשמי־שפע כתום חום־שלה־הקיץ, כך חזר וקרא בין כפות ידיו על־פני השדה ואל תוך המשכנות:

„כולכם יחד, היאספו בני יעקוב, והיקבצו מסביבו למען אחרית הימים!“
גם אל פא־פּוֹס הסמוכה היה רץ, במקום מלוגו של יוסף בבית השופט, שבפתח שערו עמדו שומרים בגלל זה, וקרא בחוסר־דיק מביש את הדברים אשר קבע וערך יעקוב בקפדנות לדורות עולם, אבל פעולתם היתה שלימה על־אף הסירוס, ועוררו מרוץ מבהל בכל עבר, גם רעה־פרעה הזדרו ויצא לדרך, מיהר אל בית אביו, ועמו מעי־סאחמת בן משק ביתו, וגם סקרנים מרובים מעוברי אורחות ששמעו את הקריאה וביקשו לחבוק ידיים.

אחד־העשר היכו לאחיהם בפתח, ליד מסך האהל, הוא בירך אותם במתינות, במבצע של חשיבות ועצבות, נשק לבנימין, האיש הקטון בן ארבעים־ושבע השנים,

והיה משיח עמהם עוד מעט בחוץ, בלחש, על-דבר מצב אביהם, ועל כך, שכלל-הנראה מתכונן הוא להסתלק מן העולם ולצוות לביתו. הם השיבו לו בעיניים מושפלות ובפיות קפוצים במקצת, כי כרגיל יראים היו מפני כוח-ניבו של הזקן ומפני חומרת-שעת-מיתתו של האב-העריץ המתקדש, שלא יחוס עליהם ככל-הצפוי, וכולם הגיבו בלבכם בנוסח המקובל בקרב הבריות: „רחמי שמיים! רעה נגד פנינו!”

שרירי פניו העזים של ראובן, אותו מגדל-עדר בן שבעים-ושמונה, היו מתוחים בויעום. הוא נחפו עם בילה, ואין ספק שיהיה עליו לשמוע את התוכחה בצורה רבת-רושם לרגל השעה החגיגית; וכנגדה הוא לבש כבר שריון. והנה שמעון ולוי, שהשמו בימי נעוריהם את שכם בגלל אחותם, באורח פרא. — ימי המעשה כימי עולם כבר, אבל מובטחים היו גם הם, שהדבר ייזכר להם בלשון חגיגית, ולבשו שריון גם הם. והנה גם יהודה, שבא על כלתו בשגגה, — לא היה בלבו צל של ספק, שהזקן יתאכזר ובחומרת-מוות ידון אותו ויזכיר את חטאו, בייחוד, מאחר שהוא עצמו היה מאוהב בה במקצת. פה היו כולם, וכולם יחדיו — לבד בנימין, המונהג כחבל — כולם יחדיו מכרו פעם את דמוזי. יעקוב לא יירתע, ואפשר ששעת-כושר תהיה לו זאת להשמיע מליצת-שיר ולשאת משא גם על העניין הזה, — הם ציפו, ובציפיתם היקשו את עורפם. בייחוד היקשו את עורפם בני-לאה, כי איש מהם לא סלח מעולם לאב, שאחרי מות רחל לא בלאה בחר להיותה לו ראשונה ואהובה, אלא בבילה, שפחת רחל. גם הוא אינו נקי מכשלונות, וכל ימי חייו התנהג בשרירות-לב כפונת-רגש. במעשה יוסף, אמרו בלבכם ברוח מרי, היה הזקן אשם ממש כמותם, ועליו לזכור זאת בטרם יעשה את שעת-מיתתו שעת-כושר להטיף להם מוסר. הסיצור, יראתם מפני המחזה לבשה קשיות-עורף; היא שגרמה לכך, שיהיו מעלים על תווי פניהם אותות של היעלבות מפני הצפוי להם בפנים; ויוסף ראה ודיבר על לבם בחיבה, מהלך מאיש אל איש, נוגע בו בסבר פנים יפות ואומר:

„הבה וניכנס איפוא אליה, אחים, ונשמע ברוח נמוכה את המאמר המיועד לאיש איש מאתנו, באהבתו אותנו. הבה ונשמע באורך-רוח, אם יהיה בו צורך! כי אם-אמנם מן הדין הוא שהאלוהים יתנהג באורך-רוח עם בן-האדם, והאב עם בנו, בכל-זאת, אם תיעדר מידה זו, חייב הבן לגלות אורך-רוח נוכח חולשות הגדול, ולמחול. נלך, הוא ישפוט אותנו במידת האמת, וכולנו נקבל את חלקנו; האמינו לי, גם אנכי.”

כך נכנסו אל האוהל בזהירות, יוסף המצרי נכנס יחד עמהם, אבל לא כראשון, אף-על-פי שביקשו להניח לו, שייכנס בראשם; אלא עם בנימין הלך אחריו בני-לאה, אך לפני בני השפחות. מעי-סאחמת, בן משק ביתו, נכנס גם הוא עמהם, במקצת בזכות היותו מצוי בתוך סיפור הקורות הללו מכבר, ואף מילא תפקיד בעיטורו, ובמקצת גם משום שהאסיפה היתה פומבית במידה רבה, כפי שהתברר, ורשאי היה לכאורה כל-אדם להשתתף בה: חדר-המיתה היה מלא כולו בעת שהתייצבו בפנים שנים-העשר, כי יחד עם הכרזו, הוא דמשק-אליעזר.

הקיפו את מיטת האדון עוד מספר משרתי־פנים מן המטפלים ביעקוב, ומקרב צאצאיו עמדו רבים או שכבו על־פניהם במרחב האוהל. ואף נשים עם ילדיהן, בהם עוללים, יונקי־שדיים, נמצאו בפנים. נערים ישבו על ארגזים מסביב ליד הקירות, ולא תמיד התנהגו כהלכה, אִם־כי כל מעשה־משובה דוכא מיד. נוסף על כך פתחו לרווחה את המסך שבפתח האוהל, וכל־אלה שנדחקו לפני הבית, אנשי החצר ופורצי־הגדר שבאו מן העיירה פא־כֹּס, המון רב, יכלו להביט פנימה בלי מעצור ונעשו כביכול שותפים באסיפה.

מאחר שהשמש נסתה לערב, והקהל החיצון הלז הצטייר על רקיע־ערבית תפוף, הוא עשה רושם כמחנה צללים, ולא על נקלה ניתן להבחין בפני־יחיד. אבל אורי־הנגד היוצא משתי מנורות־השמן שניצבו על כנים גבוהים אצל שני קצות המיטה מניח לנו בכל־זאת לראות בלא ספק דמות אחת בולטת שם בחוץ: זקנה כחושה בכסות שחורה, בין שני גברים רחבי־כתפיים המעוררים תשומת־לב; ושער שיבתה עוטה צעיף. אין ספק, זו תמר, תמר התקיפה, עם שני בניה החסונים. היא לא נכנסה, כִּי־אם בחוץ שהתה, פן יזכיר יעקוב במשא־צוואתו את אשר חטא יהודה עמה. אבל היא ניצבה במקום, נכונה — ועד מה היתה נכונה, בשעה שיעקוב מתכונן להוריש את הברכה לאיש, אשר זנתה עמו בדרך כדי להעלות את עצמה לדרך! גם בלי אורי־המנורות הזורע מבפנים לא היתה נעלמת מעיניו צליליתה הגאה על־גבי רקיע־הערבית הצבעוני־הקודר.

זה שהורה אותה פעם לדעת את נתיבות העולם ואת סיפור־הקורות הגדול, אשר בו השתלבה, האיש, אשר זימן את אסיפת הצוואה, יעקוב בן יצחק שלקח את הברכה לפני עשו, שוכב היתה, נשען על כרים, תחת עורי־אל, בנרתי האוהל, על מיטתו, שליט על מלוא הכוחות הדרושים לו עדיין; על חוורון השעווה שבפניו עלה גון־דימדומים קל עם נוגה האח המבוערת בסמוך לו. מראהו היה ענוג ורב, קישור לבן, שרגיל היה להתעטר בו בעת הקרבת קורבן, נענד על מצחו. פאות־זקנו הלבנות הסתלסלו מתחת לצניף, ירדו ברוחב שווה והתערבו על־פני חזהו בזקן־שיבתו, שהיה צפוף וצחור מתחת לסנטר והולך ונעשה אפור ודליל יותר; ובזקנו הצטייר פיו העדין, ההוגה והמר במקצת. מבלי שנסב את ראשו, היו עיניו עם תפיחות־הבלוטות מתחתן, מופנות לצדדין, וכך נחשף לובן צהבהב רב מגלגלי העיניים. העיניים הללו תרו אחרי שנים־עשר הבנים, הנכנסים במניינם המלא — עד מהרה נפתח לפניהם משעול אל המיטה בקרב קהל העומדים. דמשק והמשרתים המטפלים נסוגו משם; והבנים שהולדו מעבר לנהר פרת יחד עם הקטן שנולד בארצו של אברהם ואמו מתה בעת הולדתו, השתחוו אפיים ארצה התקהלו אחרי־כן מסביב לראש האב. דממה השתררה, וכל העיניים מוסבות אל שפתיו החיוורות של יעקוב.

הן נפתחו כמה פעמים, כמו לשם בחינתן, בטרם יביעו מלים, ובלחשי־גיעה החל לשאת מידברותיו. לאחר שעה קלה השתחרר דיבורו וקולו נישא בצלילות מלאה, ולא דעך ולא נחלש אלא לבסוף, בברכו את בנימין.

„שלום בואך, ישראל“, אמר, „גלגל העולם, אזור המסילה, מצודת הרקיע,

האפודה הערוכה במזלות הקודש! הנה, כה תסור למשמעת, וכן התקהלת בעוד רוח, ותתקבץ במניינך המלא מסביב ליצוע־מיתתי, למען אשפוטך באמת ואגידך את אשר ימים ידברו, וקץ־שנים יודיע חוכמה. השבח לך, חוג־בנים, על אשר תסור למשמעת, והתהילה על אומץ רוחך! ברוך תהיה מברכת יד האב ההולך בדרך־כל־הארץ וישר חילך בקהלך יחדיו. ברוך תהיה ברוב־אונים ומבורך עד עולמי עולמים! זכור ושמור: את אשר אגיד לך, לכל איש ואיש במקומו, ברכת קהלך כולו חופפת עליו.

פה נפסק נאומי, ורק שפתותיו נעות זמַן־מה, קולו לא יישמע, כמדבר אל נפשו. אז התעצמו פניו, הוא הזיה את עור מצחו, כמטיל אימתו על החולשה: גבות עיניו התעזזו.

„ראובן!“ נשמעה הקריאה מפיו.

מגדל־העדר יצא מקרב האחים, פוסע על רגליו־עמודים המשונסות, שער ראשו כולו שיבה, פניו מגולחות למשעי ואדומות ומעונות כמתייפחות, כפני ילד המצפה לנזיפה: עיניו דלוקות־העפעפיים מיצמצו במהירות מתחת לגבות הלבנות וקצות השפתיים נמתחו כלפי מטה בהריפות מרה כל־כך, עד שבשני הצדדים נוצרו הפיחות־שרירים עבות. כך כרע על ברכיו בפאת המיטה והרכין את ראשו. „ראובן, בני בכורי“, ענה ואמר יעקוב, „אתה כחי וראשית אוני; ית־שאת ית־רעוץ היו לך, עליון היית בחוג, מקורב לכהונה ומקורב למלוכה. משגה היה אֶל־נכר הודיע לי בשדה, בחלומי, חזת באשה צורבת, נער־כלבים עם רגליים נאות היושב על אבן אחת, והוא הולך בשגגה עם הבלתי־מיועדה, בלילה העיוור, אשר הכול שווים בקרבו ואינו יודע דבר על חילוקי אהבה. כך הולדתי אותך, ראשוני בלילה סוער, עם הלא־מיועדה, עם אשת־החיל, בטירוף־דעת הולדתך, ולה נתתי את הפרה, כי מומרת היתה, והצעף — צעיף התמורה, ואור היום הראני, כי אך הולדתי תחת אשר דימיתי לאהוב, — אז התהפכו בי לבי וקרביי, ולנשמתי אמרתי נואש.“

שעה קלה שוב לא הובנו דבריו; רק בשפתיים חדלות־קול דיבר עוד לנפשו זמַן־מה. אז חזר הצליל בקולה, חזק משהיה לפני־כן, והוא מדבר לפרקים — לא אל ראובן, כי־אם על־אודותיו בגוף שלישי.

„פחו כמיים היה“, אמר, „כמיים הזידונים, הפורצים מתוך יורה רותחת. אֶל יהיה ראשון, ולא העמוד התיכון בבית, יתרון אֶל יהיה לו. כי עלה על משכבי אביו, אז חילל יצועי עלה. כי את כנף אביו גילה וישימהו לצחוק, עם החרמש קירב אל אביו ובזדון־לבו התעלל באמו. חם הוא וחם נקרא, ההולך עירום וחשוף, וכנחש הקדמוני ביצע מזימתו וכמשפט בהמות־היאור השלים חפצו. — התשמע, ראשית אוני, את הדופי אשר אשים בך? ארוך אתה, בני, ארוך תהיה במחסה הברכה! נלקח ממך משפט הבכורה, נמאסת מפהן והוסר מעליך כתר המלוכה. כי לא כשר אתה להנהיג, ולארץ הושלכה בכורתך. על ים־הבורית מושבך וגבולך עם מואב. מפעלותיך אין־אונים ופירות ביתך דלי־מראה, אורך גדול־בניי על בואך בקהל באומץ־לבבך וכאיש חיל התייצבת לשמוע המאמר. כמגדל־עדר דימיתך

וכעמודי־היכל רגליך אשר תהלך בהן אנה ואנה, כי בעוצם כוח וכגבר־אנל מסכתי אוני בסערת הלילה. מאַרְת־אב עליך והיית שלום!¹
הוא שתק, וראובן הזקן נסוג אחור אל קרב הקהל, כל שרירי־פניו נמתחו בהדרת־כבוד וזעפת, נסוג בעיניים מושפלות כאורח אמו, עת הצפינה את פזילתה מתחת לשמורותיה.

„האחים ו! תבע עתה יעקוב, הבנים התאומים, אשר לא ייפרדו בשמיים ו! שמעון ולוי השתוחחו על המיטה. גם הם היו כבר בני שבעים־ושבע ושבעים־ושש (כי תאומים לא היו, רק בלתי־נפרדים), אך על מראיהם, מראה אנשי־זרוע, שמרו ככל אשר לאל ידם.

הוא שתק, וראובן הזקן נסוג אחור אל קרב הקהל, כל שרירי־פניו נמתחו עצמו מהם, מעמיד פנים כמתיירא מפניהם. „כלי־חמס ינשקו, לא הפצתי דעת אותם מאומה. לא אהבתי כזאת, הוי הפראים. בסודם אַל תבוא נפשי בקהלם אַל תיחד כבודי. כי באפם הרגו איש וברצונם עיקרו שׁור, על־כן קללת עליבים על ראשם תיפול, ואבדנם נחתם לפניי. מה הדבר שהגדתי להם? ארור אַפם כי עז וצברתם כי קשתה! הוא הדבר אשר הגדתי לכם. ארורים תהיו, בנים חביבים, ארורים תהיו במחסה הברכה. מפורדים תהיו ומובדלים איש מעל אחיו, למען לא תעוללו אוון יחדיו, לעולמי עולמים. פוץ ביעקוב, לוי, בני! ואתה שמעון החזק, גורל ונחלה פלוך בכל־זאת, אך צופה אני, כי לא תעמוד נחלתך בגבולה ותתחלק בישראל. בסתר בזרעתיים תהיה ערוך, כוסכת־תאומים, כדבר חזיונו של המברך! היסוגו אחור ו!

וכן עשו, בלתי נרעשים כמעט מחמת משפטם. הן מראש ידעו ומכבר, ולא ייחלו לטוב מזה. אף שהושמע גזר־דינם עוד פעם בעצרת־קודש ובאוני כול, לא איכפת להם, כי בין כה זכה ידעו כולם את הצפוי לתאומים, ועל־אף הכול נשארו „ישראל“, — הדחתם התחוללה במחסה הכוללת. ולא זאת בלבד; כמוהם ככל־קהל־השומעים — עזה אמונתם, כי היותם נידחים תפקיד הוא ככל־תפקיד אחר, וחין־ערכו שמור לו: כל מעמד, מעמד של כבוד הוא; זאת היתה השקפתם, וכן השקפת כל הנוכחים. ונוסף על כך, הן ברור ומבורר היה, שחלק מדברי אביהם לא עליהם נאמר כלל, כִּי־אם על תבנית־המזל „תאומים“. במקצת מחמת נטייה מבטן־ומלידה אל הסמלי, ובמקצת מתוך המבוכה הנוצרת על־ידי החולשה, אשר לה התמכר בחגיגות בשל אותה אהבה למשמעות הסמלית, עירבב אותם עד היסוד בדמות התאומים והבליע בהם זכרונות בבליים, שידועים היו לכול, אפילו לנערים היושבים על הקמטרים. באופן ברור ובמחשבה תחילה היה לעיתים מחליף אותם, את האחים הסוערים באַפם ובחרונם בגלל אחותם, בדמות גילגמש ואַאבני* משיר־הגיבורים, שטרפו את שור השמיים ובגלל זדונם זה קוללו על־ידי איש־תר. הם עצמם, אם־כי השתוללו באכזריות חימה בעיר שכם, לא התעסקו כלל בשוורים, ולא יכלו להיזכר, האם באמת עיקרו שור מעולם; רק יעקוב הסמיך את מעשיהם מראשיתם, ומאז כפעם בפעם, אל עיקור השור.

* אַאבני הוא אנניו. —

כלום אפשר לתאר כבוד גדול מזה: להיות מוחלף בכניאָלים ובשמש ובירח? זוהי הדחה, שיכול אדם לקבלה בשביעת-רצון גם נוכח קהל רב, ומידת פגיעתה האישית אינה אלא מחצית הפגיעה; מחציתה השנית — שעשועי דמיון.

מוטב שנודיע פה מיד, כי סמלים ורמזים מתחום האיציטגנינות חזרו והתערבבו במשפטי יעקוב על בניו, ויחד עם יסוד העילוי חוללו גם מידה מסוימת של חיסור דיוק אנושי. הדבר נעשה בכונה ומחמת חולשה, ובכונה בתוך החולשה. גם במשא על ראובן אפשר היה להרגיש משהו מן הרמז אל מזל הדלי.

יהודה, שהגיע תורו עתה, ואשר בברכתו האדירה והמכריעה הידלדלו כוחותיו של הישיש עד כדי-כך, שאנוס היה אחרי-כן לקרוא אל האלוהים ולבקש את ישועתו, כי ירא פן לא יוכל להגיע עד הקץ, ובייחוד, פן לא יוכל להגיע עד יוסף, — יהודה, איפוא, נקרא מאז ומכבר „אריה“, אבל נאום הצוואה המוקדש לו טיפה את התואר הזה באורח כה בלתי-נלאה והיה מציג את יהודה המעונה בכונה כה ברורה בדמות לביא, עד שלא יוכל איש לבלי להכיר את סמיכות-הסמל השמימית. אצל יששכר הבהיק חלק ניכר מדמות ה„סרטן“ — תבנית הכוכב „עזריים“, העומדת במזל זה, הוסמכה באורח קוסמי אל שמו העממי: „חמור גרם“. בברכת דן הרגישו כולם בנוכחות מזל „מאזניים“, סמל המשפט והדין, אם-כי גם השפיפון הנושך השתלב בתוך תמונתו; ודמות האלה השלוחה של נפתלי, נתחלפה, באופן ברור לרוב השומעים, ביסוד ה„טלה“. יוסף עצמו לא יצא מכלל זה; אדרבה, העילוי הכוכבי בא אצלו על חיזוקו במידה כפולה, כי ה„בתולה“ וה„שור“ הופיעו באופיו חליפות. לבסוף נקבע תוארו של בנימין, בהגיע תורו, על-ידי העקרב, שכן הורם כבוד הצדיק הקטן בחזקת זאב טורף רק בגלל קרבתו של כוכב „הזאב“ אל זנב-העוקץ.

ניפור היסוד האישי, באמצעות הגיוון הכוכבי-האגדתי, היה פה ברור ביותר, והוא שהקל על התאומים הנכונים-לקרבות, לשאת את הגזירה בשלוות-רוח. הם חיו בימים קדמונים, אך שוב גם בתקופה מאוחרת למדי, שהיתה מבחינה מסוימת עמוסת נסיונות, כגון למשל הניסיון, שאין לסמוך בלי-תנאי על גילויי-הקץ והנבואות שבפי ההולך-למות. מבטם של מסתלקים הצופים עתידות, מבט רב-רושם והדור-בכבוד הוא; אפשר גם לתת בו אימון, אבל לא יתר על המידה, כי לא תמיד יתאמת לגמרי, דומה, כי את המצב המולידו, מצב שהוא כבר מחוץ לתחום הארצי, יש להעריך גם כמקור-מישגים. גם יעקוב שגה שגיאות חגיגיות — ליד ראיית דברים נכוחה, שלא החטיאה. צאצאי ראובן באמת לא התעצמו ביותר, ושבט-שמעון היה תמיד זקוק למשען; וסופו, שהתבולל ביהודה. אולם לגבי עתידו של לוי נסתם מבט-מיתתו של יעקוב, — כפי שידוע לנו, המצויים בתוך הסיפור, אבל גם מחוץ לקורות הללו, — כי לימים הגיע זרע-לוי עד למעלת הכיבוד הרמה ביותר באשר רכש לו את זכות הכהונה. נבואת ההולך-למית נכשלה בהדרת-כבוד לגבי נקודה זו, וגם לגבי נקודות אחרות. על זבולון הוא אמר, כי לחוף נמים ישכון „והוא לחוף אוניות“; וזרכתו על צידון. הדבר היה קרוב למציאות, כי נודעת היתה חיבתו היתירה של בן זה לים, וכן להיטותו לריח-הזפת. אולם נחלת שבטו לא

התפשטה בכל־זאת עד תכלת הים וגבולה לא היה אצל צידון. ירושתו נמצאה בין הים ובין נַמְת־הגליל, אך בינו ובין הים היה שבט אשר, ובינו לבין נַמְת־הגליל ישכון נפתלי.

בשבילנו — רב ערכם של שגינות־רואה אלה. כלום לא נמצאו פיקחים מפולפלים, הטוענים, כי ברכות יעקוב חוברו אחרי תקופת יהושוע, ולפיכך עלינו לראות בהן „נבואות לאחר מעשה“? על דיבורים כאלה אפשר להשיב רק במשיכת כתף — לא רק משום שנוכחים אנו אצל יצוע־מיתתו של יעקוב, שומעים באוזנינו ממש את דבריו, אלא גם משום שדברי־נביאות, המופצים רק על יסוד המצבים הקיימים כבר בתולדות, דברי־נבואות הפונים לאחור, לא קשה להם להימנע משגיאות. ההוכחה הברורה ביותר למקוריותה של נבואה היא תכונת־המשגה הדבקה בה. —

וכך אפוא קרא יעקוב ליהודה, — והיה זה רגע אדיר, ודממה עמוקה השתררה גם בחוץ, לפני האוהל, כמו אצלנו, בפנים. אך לעיתים רחוקות מאוד יקרה, שקהל רב כל־כך יהיה אסור בחבלי דממה כה עמוקה, חדל־תזיע־זניע. הישיש הקדמוני נשא את ידו החיורת לעומת הבן הרביעי, וזה, נכלם מלכתחילה עד לעמקי נפשו, השח את ראשו השב, בן השבעים־וחמש, — בעוד אביו מרים את אצבעו כנגדו, מורה עליו ואומר:

„יהודה, אתה הוא!“

כן, הוא האיש, המיוסר; האיש, אשר לפי רגשי לבו בלתי־ראוי הנהו מכול־וכול; עבד האדונית, שלא התאוה לתאוה, אבל היא התאוותה לו; הוא, החוטא והחסידי. כסבורים הבריות: הן בגיל שבעים־וחמש לא ייתכן, שכפיי־ת־היצר ושיעבוד־התאוה יהיו חזקים עדיין במידה מופלגת; אבל טעות בידם. הללו ממשיכים קיומם עד ליציאת הנשמה. אכן, אפשר שכבר קשה מעט חודו של חץ, אבל מעולם לא קרה, שהאדונית תוציא את העבד לחופשי, נכלם עד עומק נפשו השתוחח יהודה מתחת ליד הברכה, — אך מה מופלא הדבר! ככל אשר גאו הדברים ממעל לראשו, וככל אשר ירד שמן הייעוד על ראשו מקרן השפע, הלכה נפשו וגברה באיל, הוסיפה וקיבלה תנחומים וכה דיבר אל עצמו בגאוה הולכת וגוברת:

„אם־כן, ברור, על־אף הכול, לבסוף לא כל־כך רע הדבר, ולפני הברכה לא היה זה מכשול, ככל־הנראה, אפשר שלא בתומר־הדין הוא נדון, — והטהרה אשר עליה ערגה נפשי, לא היתה כה הכרחית לכיבוש הישע; אמנם־כן, הכול משתייך אליו, כל ייסורי התופת, מי מילל ומי פילל, הן על ראשי נוטף השמן, בחמלת אלוהים עלי, אני האיש!“

ולא נטפים ירד השמן, כי בורמים עזים והומים. בלי־חשך כמעט השפיע יעקוב את ברכתו על יהודה, עד שהתקפחו אָחיו אחרי־כן ולא זכו לשמוע, כי־אם דברים קצרים ומטושטשים שנאמרו בקול רפה.

„יהודה, אתה! ידך בעורף אויביך, — ידוך אחיך, ישתחוו לך בני אביך. זבני אימהות כולן יהללו אותך, המשוח!“

אחרי־כן הופיע הלבאי. זמן רב לא נשמעו כִּי־אם דברים לביאיים, ותמונות־
 לביא צויירו באדיר. גור־ארית היה יהודה, כפיר בן־לביאה. ליש מרחם אמו. מִטְרָף־
 עלה הטורף, נושף ושואג בקול רעם. אל הר ישימונו ישכון, שם כרע, רבץ,
 יתנשא מלך בני־שחל וכן לביאה נוהמת. ומי יקימנו? אין מרהיב עוז בנפשו!
 פליאה דעת: הבנים שביקש האב להעניק להם ברכה, היה מפאר כאנשי־חמס, אנשי־
 זרוע, ולעומת־זה היה מוכיח את אלה, אשר לא רצה לברכם, ומזכיר להם, כי
 כלי־חמס מְכֻרְתִּיהֶם. כשם שראה את עצמו מתוך מצב רפיונו, בתפקדו של
 איש־חיל חוגר חרב ודורך קשת, כן העלה עתה על נס את בניו, בראש־לכול את
 יהודה בעל־הייסורים ולבסוף עוד גם את בנימין הקטן, ומציג אותם כחיות טרף,
 כשואפי דמים ולוחמים עזי־נפש. מפליא הדבר: חולשתם של רכי־הלב ואנשי־
 הרוח היא חולשת נטייתם לגבורה.

ובכל־זאת, בברכת יהודה, לא גבורת־המשיסה היתה מגמת־פניו של יעקוב.
 הגיבור שאליו כיוון ואת דמותו העלה בהגיגו מכבר, לא ממין זה היה, לא מאלה
 אשר על תפארתם השואגת מתרפקת החולשה, — כי שילו היה שמו. מרחק רב
 הפריד בין האריה לבינו; על־כן חולל הזקן המברך את המעבר: הוא שילב את
 מראה־פניו של מלך גדול, על כסאו יושב המלך, שרביט־המחוקק נשען לבין
 רגליו, והוא לא יסור משם, ולא יילקח ממנו, עד בוא "הגיבור", עד כי יבוא שילו.
 בשביל יהודה, המלך עם שרביט המחוקק בין רגליו, היה שם־הבטחה זה חדש
 לגמרי, — ובאוזני הקהל כולו היה בו משום הפתעה, והכול היטו אוזן בהשתוממות.
 רק אחת היתה שם, אחת בקהל כולו, שידעה את השם וציפתה לו בכיסופים.
 בהיסח הרצון נמשך מבטנו חוצה, אל דמות צלליתה, — זקופה עמדה שם, בגאווה
 אפילה, בעת שהשמיע יעקוב את שם זרעה, מיהודה לא יסור החסד, והוא לא
 ימות, ועינו לא תימק, בטרם תתנשא גדולתו מעלה מעלה, כי ממיצו ייצא הזרע
 אשר כל העמים יידבקו בו, שר השלום, איש הכוכב.

אשר התחולל על ראשו הנכלם של יהודה, היה למעלה מכל הצפוי. אישיותו —
 או דמותו השבטית — התערבבה, בין על־פי מחשבה תחילה ובין מתוך בילבול
 הדעת, או אולי בגלל שניהם כאחד, משמע, על־ידי שהבילבול נוצל במחשבה
 תחילה לשם חזון שירה נשגבה, — התערבבה והתמזגה בדמות שילו, עד שלא
 ידע איש, האם ביהודה דובר או במיעד המובטח, בשעה שהפליג יעקוב בחזיונות
 שפעי הברכה והחסד. הכול היה כטובל ביין — ועיני המאזינים הכלילות מזהרורי
 תירוש. ואיזו ארץ היתה זו, אדמת ממלכתו של המלך! — ארץ, אשר בה אוסר
 אדם לגפן את בהמתו, ולשוריקה בן־אתונו. האם על גבעות היין אשר עם חברון
 דיבר, או על כרמי עין־גדי? אל קרייתו, "הוא" רוכב על חמורו ועל עזר בן
 אתונות — ולמראוהו הכול המו כמו מיין אדום והוא עצמו דומה לאל־הכרמים
 השותה שיכור, הדורך בגת, מסוגר ומשולהב: דם־ענבים ניתז על בגדו ועסיס
 הגפן על לבושו. יפה היה בדורכו פורה לבדו ויוצא במחול הגת, — יפה מכל
 אדם: לכן כשגו ואדום כדם ושחור כעץ הובנים...

קול יעקוב דעך. ראשו נרכן, והוא מציץ מלמטה. עד מאוד הפריז על המידה

הוציא את אוננו על ברכה זו בפורנות יתירה. דומה היה כמתפלל על חידוש כוחותיו. יהודה, שראה, כי כבר תמה ברכתו, נסוג אחור, נכלם ומשתאה על־אשר היעד־טהרה אינו אפוא ממשול, כמסתבר. התימהון בקרב הקהל, — עקב ההכרזות והגילויים החדשים לחלוטין, הכלולים בברכה זו, וכמורכן בגלל חזון שילו, — היה עצום ורב, וכמעט שלא ניתן להשתרר עליו. לחישה שואנת הילכה בין הנאספים, בפנים ובחוץ כאחד. בחוץ נשמע אף דיבור רוטן; נשמעו קולות מרוגשים החוזרים על השם שילו. אבל כל רחש נאלם מיד, משחזר יעקוב והרים את ראשו ואת ידו.

שם זבולון עלה על שפתותיו.

זה הניח את ראשו תחת היד; ומאחר ששמו נגזר מ„זבול“, שפירושו „בית מעון“, איש לא השתומם על כך, שיעקוב מנעד לו את ביתו ואת מגוריו: זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אוניות ונרכתו על צידו. די לו במנה זו, הן תמיד היתה זאת משאלתו, והדברים נאמרו עליו בסגנון חיוור למדי, כמצוות אנשים מלומדה.

יששכר...

יששכר יהיה דומה כחמור גרם, הרובץ בין המשפתיים. כוכבי־העזרים שבדמות מזל סרטן שושביניו הם, אף־על־פי־כן לא ניכר ביעקוב שמחמת הייחוס מצפה הוא לגדולות מן הבן הזה. בקיצור הלשון היה מספר עליו, בלשון עבר, שפירושו עתיד. יששכר ראה את המנוחה, כי טובה היא, ואת הארץ, כי נצמח. הוא היה חזק ובעל שוויון־נפש. לא איכפת לו, שיהיה נותן את עצמותיו לשאת משאות כמותם חמורי השירות. הדבר נראה לו נוח, נוח לו לשרת, ויט שכמו לסבול. כל אלה ליששכר. הוא גובל עם הירדן, כן נגלה ליעקוב במראה, די לו. ובכן, הלאה, אל דן.

דן אוהו במאזני משפט, ובדעת חריפה ידון. כה שנון הוא בלשונו וברוחו, עד שיזדמה לשפיפון המפיש מסתרו. הברכה על ראשו של בן זה היתה שעת כושר ליעקוב להטיף ל:וכחים שיעור קצר, באצבע מורמה, בתורת בעלי החיים: בראשית, בהיות אל עוסק בבריאה, עשה בניווגים. משורש נחש נצא צפע — ופריו שרף מעופף. דן הוא שפיפון. נחש עלי דרך הוא, שפיפון עלי אורח, אשר לא על־נקלה יתן אדם את דעתו עליו, כי בעפר הסתתר ומלא הוא עוקבה. גבורתו של דן התלבשה בלבוש העוקבה. את עיקבי סוס האויב הוא נושך ויפול רוכבו אחור. כן ברכתו של דן בילהה.

„לישועתך קיוויתי אדוניי!“

משהגיע עד כאן, השמיע יעקוב אנחה וביטא עתירת־תחנון זו, מחמת הרגשת אפיסת הכוחות ובגלל הפחד, פן לא יבוא לידי סיום. כה רבים היו הבנים אשר הוליד בחייו, עז שמספרם בשעתו האחרונה עלה כמעט על כוחותיו, אבל בישועת אל מבטחו, הוא יעזרנו ויתגבר.

הוא קרא לגד החסון, שבגדיו תפורים סוחרות.

„גדיאל, גדוד מתגודד עליך, אך לבסוף עתיד אתה לגוד; התגודד, גדי שלי! — יבוא אִשְׁרִי“

אשר, חובב המעדנים, שמן חלקו, למן ההר ועד גבול צור. העמק — ארץ דגן ויצהר, הנותנת פת שמנה, שם הוא טובל בשמן רגלו, והוא מלא מעדני מלך. ממנו מעיין הנעימות והחן, נכבד גם הוא. אִשְׁרִי, מקומך מובטח לך. כי בת השיר ממך יצאה וחמודות הבשורה על פיה, התהילה לך לפני אחיך נפתלי, הקרוא עתה להניח ראשו בצל ידי.

נפתלי אילה שלוחה, פוסחת על־פני פחת; וצביה מדלגת. הוא בדהרתו ימהר, צפיר־עיונים הוא בעושו, משלח קרניו ומוזק לרוץ. גם לשונו חרוצה, נושאת בשורה לאוץ, ועד מהרה יבשילו פירותיו בעמק כינרת. פירות המקדימים להבשיל, נפתלי, יתמלאו עצי גנך; והצלחתך כרגע, אף כי לא רבה להפליג, זאת הברכה וזה חלקך.

גם בן זה נסוג, כי תמה ברכתו.

בעיניים עצומות נח הזקן, בדממה עמוקה סנטרו מונח על חוזהו. כעבור זמן מה גיחך. הכול ראו את בת־שחוקו, ונרגשו, כי ידעו את הקריאה שהיא מבשרת. היתה זאת בת־צחוק מאושרת, אף ערמומית, וגם מעט עצובה, וערמומית בגלל זה, שהאהבה והרוך הענוג הבליגו בה על האבל ועל הויתרון.

„יוסף“ אמר הישיש. ואיש בן חמישים־ושש, שהיה פעם בן שלושים וגם בן שבע־עשרה ובן תשע, והיה מוטל בעריסה, והוא טלה בן רחל, בן הזמן הזה, יפה־מראה, בכסות צחורה מצרית, על אצבעו טבעת־השמיים אשר לפרעה, איש בן־חסד, השתוחח מתחת ליד המברכת החיוורת.

„יוסף, נצר מטעי, בן הבתולה, בן החמודה, בן פורת עלי עין, גפן אדרת אשר זמורותיה משתרגות עלי שור, ברוך אתה לי! לך תקופת־הזיוי, בכור־שור בהדרו, ברוך תהיה לי“

דברים אלה אמר יעקוב בקול הנשמע לאוזן, כנאום פתיחה חגיגי, למען ישמעו כולם. אולם אחרי־כן הנמיך את קולו כמעט עד כדי לחישה, מתוך רצון ברור לצמצם את קהל־השומעים בשעת הברכה הזאת, אם גם לא להרחיקו כליל. רק הקרובים אליו ביותר שמעו את הפרידה מעל המופרש; העומדים במרחק מה תפשו רק פרטים מועטים; אל המתגודדים בחוץ לא הגיע לפי־שעה דבר. רק אחרי־כן חוזרים היו על הכול, מפיצים ומבררים את הברכה.

„אהובי אתה“, דובבו השפתיים המחייכות בכאב. „בלב אמיץ לך ניתן היתרון למען האהובה היחידה, אשר בך חיתה, ואשר עיניה עיניך ובהן הבטת כפי שהביטה היא לקראתי ליד הבאר עת הופיעה לי בראשונה בקרב צאן לבן, ואני גללתי את האבן בעבורה, — ולי ניתן לנשק אותה והרועים צהלו ברינה: לוי, לוי, לוי, בך נצרתי אותה, בך, בן יקיר לי, כאשר חטף אותה ממני האדיר; בהן מראך היא שכנה, ומה מתוך מן הפפל, מן הפוסח־על־שתי־הסעיפים? אכן, ידעתי שהפפל — לא מיסוד הרוח הוא, אשר בו נתמוך יתדוטינו, ידעתי כי הבל־עמים הוא, ובכל זאת כשלתי נכנעתי לפני קסמו העצום־הקדמון. היוכל אדם להיות תמיד וכליל

מסור לרוח ולסור מן ההבל? הנה גם אני כפול הנני, יעקוב ורחל גם יחד. אני רחל שהלכה ממך בקושי, אל האדמה שתבעה אותה, כי-כן גם אני נתבע היום לנטוש אותך — כולנו נתבעים. גם אתה, גילי ודאגתי, גם אתה הגעת כבר עד מחצית הדרך המוליכה אל האדמה ההיא, והן קטון היית פעם, ונער היית, והיית מיכלל כל חן בלבבי — רציני היה לבי, אבל רק, על-יכן חלש היה נוכח החן. אל הנשגב נקראתי ואל מראה צוקי יהלום, ובסתר לבי אהבתי את חמודות הגבעות.

דבריו פסקו לרגעים אחדים, והוא שחק בעיניים עצומות, כאילו נדדה רוחו אל נוף-הגבעות הנחמד, אשר תמונתו עלתה בלבו עם ברכת יוסף. משחזר והמשיך לדבר, נדמה כמי ששכח כי ראש יוסף מונח מתחת לידו, כי גם על-אודותיו דובר שעה קלה כדבר על אדם שלישי.

„שבע-עשרה שנה היה חי בשבילי, ועוד שבע-עשרה נוספות בחסדי אלוהים; בין כה ובין כה נמצאת סימורתי ונמצא גורלו של המופרש. לחינו ארבו, — סיכלות היא, כי חינו ופיקחותו אחד הם בקרבו, וכך הוביש את תאוותו. מצודדות לב-מכול הן הבנות הצועדות עלי חומה ומגדל ובחלונות, לשור אחריו, אך התשורה לא ניתנה להן. נימררוהו נרובו, נישטמהו בעלי חיצים — חיצו לשונם שילחו בו, אולם אמיץ כוחו: ותשב באיתן קשתו, ויפוזו זרועי ידיו; וידי אבירי-יעקוב החזיקוהו. לא תחדל הפליאה מזכרון שמו, כי הוא השכיל והצליח בדרך אשר אך מתי מספר הצליחו בה: מצא חן ושכל טוב בעיני אלוהים ואדם. נדירה היא הברכה; כי על-פי המרבית מוצג אדם לפני הברירה: מצוא חן, — או בעיני האלוהים או בעיני האדם; אך הוא, רוח ביניים נאווה הוצקה בו, וימצא חן בעיני שניהם. אל תתנשא, נלדי, — האם עלי להזהירך? לא; כי ידעתי, חוכמתך תנצורך, ולא ירום לבבך. כי אמנם חמודה היא הברכה, אך לא הנעלה והחזקה בברכות. הנה חייך היקרים פרושים לעיני ההולך-למות באמיתותם. מישחק ובת-קול המישחק היו הם, שעשועי-חן של קירבה וחיבה, הנוגעים בצליל הישע, אך לא מיוז עדים כליל ולא קרואים. תערובת העליצות והעצבות אשר בחייך, מחוללת את לבי באהבה, — איש לא יאהבך כך, בני, אם יראה רק את זוהר חייך ולא כלבבי לב-אב. הרואה גם את עצבותם. על-יכן כה אברכך, המבורך, בכל כוח לבי, בשם אדוניי, אשר נתן אותך ולקח, ושוב נתן, למען יקחני עתה ממך תמים. ברכות אביך יעלו מעל לברכות הוריי, אשר על ראשי. ברוך תהיה כהייתך מבורך, ברכות שמיים מעל וברכות תהום רובצת תחת, ויקלחו מעייני ברכתך מן שדי השמיים ומרחם הארץ! ברכה, ברכה, ברכה לראש יוסף, בשמך ישישו כמשוש על השמש, כל יוצאי חלצריך. תזרום השירה כנהר איתן לשיר על משחק חייך, תתחדש השירה בכל דור דור, כי משחק קודש היה, ואתה סבלת ויכולת לסלות. כן אסלח לך גם אני, מחלתי על הסבל אשר הבאת עלי, ואלוהים ימחול לכולנו!”

תמו דבריו והוא משך את ידו מעל ראשו של זה.

כך נפרדים חיים מעל חיים, והאחד שובק חיים; אך עוד מעט קט גם החיים הנותרים הלך ילכו.

יוסף נסוג ועמד בקרב אחיו. הוא לא הפריז באומרו, כי גם הוא יקבל את חלקו וגם הוא יישפט ברוח צדקו של ההולך למות. יוסף אחז את בנימין בידו והגישו, כי הישיש בושש לקרוא לו. ניכר ברורות, שהגיע עד סוף כוחותיה, ויוסף אנוס היה להוליך את היד המברכת אל קודקוד אחיו הקטן, כי מעצמה לא היתה מוצאת עוד את הדרך. אמנם, גם הזקן ידע יפה, שזהו הצעיר באחים, המצפה עדיין למאמר פיו, אבל הדברים שמילמלו שפתותיו הדועכות, לא התייחסו על אישיותו של הקטן. אפשר שיחולו עוד לעתיד-לבוא על צאצאיו. בנימין, כך שמעו האוזניים המאזינות, — בנימין זאב יטרף, בבוקר יאכל עד, ולערב יחלק שלל. לבו התחמץ למשמע ברכתו.

מחשבתו האחרונה של יעקב היתה נתונה שוב למערה, היא מערת המכפלה, אשר בשדהו של עפרון בן צוחר; ולמשאלה: להיקבר שם עם אבותיו. "כן ציוויתי עליכם", נישף. "מחירו ניתן, ארבע מאות שקל-כסף שקל אברהם לבני חת, כסף עובר..." ופה השתיק אותו המוות, פשט את רגליו, שקע בעומק המיטה וגווע, כי תמו חייו.

וגם הם כולם עצרו את חייהם מעט, ואת נשימתם, ברגע שהדבר התחולל. אז ניגש מעי-סאחמת, בן משק ביתו של יוסף, שהיה רופא, והתקרב בשלווה אל היצוע. הוא הניח את אוזנו על הלב השוקט, התבונן בפה קפוץ וברצינות אל נוצה קטנה, אשר קירבה עד השפתיים שנאלמו, ואשר לא זעה, והצית לשון אש קטנה לפני בבת-העין, אשר לא נעה. אז פנה הרופא אל יוסף ואמר: "הוא נאסף."

אך יוסף רמו לו בתנועת-ראש אל עבר יהודה, לאמור, שימסור הודעה ליהודה ולא לו. ובעוד שאיש חסיד זה התייצב שם וחזר על הודעתו: "הוא נאסף", ניגש יוסף אל המיטה ועימץ את עיני המת: כי על-כן שלח את מעי אל יהודה, — למען יוכל לעשות זאת. אז הניח את מצחו על מצח אביו וישא את קולו בבכי. יהודה היורש ציווה לעשות את כל הראוי לעשות: שייקראו מקוננים ומקוננות, שרים ושרות עם המתללים בחלילים; שיטהרו את הגוייה, שימשחווהו בשמן ויעטוהו בתכריכים. דמשק-אליעזר העלה אש והקטיר קטורת באוהל: נטף, שחלת מי-סוף, חלבנה, ולבונה מעורבת במלח; ובעוד ענני הניחוח מקיפים ומכסים את המת, זרם כל הקהל חוצה, התערב בעומדים בפתח האוהל, הלכו משם יחדיו, מבררים ומפרשים את המאמרות ואת צוואתו של יעקב לשנים-עשר בניו.

ויחננו את ישראל

וכך זרם סיפור זה, גרגר אחרי גרגר, בשקט ובהתמדה דרך מיצר הזוכית; ולמטה נערמו גרגרי-החול, ורק מועטים עוד אלה שנותרו בחלל העליון. אין שור לכל קורותיהם, אלא זה אשר יתרחש במת. אולם זה — לא דבר של-מה-בכך הוא; שמעו עצתי, התבוננו בכוונת-הלב, איך נשפכים אחרוני הגרגרים הזעירים ואיך ינחו על הגל שהתקבץ למטה. כי הדבר אשר התרחש בגווייתו של יעקב היה יוצא כליל מגדר הרגיל, מעשה של הידור כבוד, אשר אין דומה לו כמעט. מעולם

לא הובא לקבורה שום מלך במלכים כי עקוב החגיגי, על־פי מצוות יוסף ועל־פי הסדר אשר קבע.

לאחר מות האב הוא הניח לאחיו יהודה, יורש־הברכה, שישיע את פקודותיו הראשונות, העראיות; אך מיד לאחר־מכן נטל הוא עצמו את הדבר בידו, כי רק הוא היה מסוגל לדאוג לכל הדרוש, והוא קבע את ההוראות, אשר מועצת־האחים שנערכה מיד מילאה את ידיו לבצען. הדבר היה הכרחי על־פי הנסיבות; מצוותו וצוואתו של יעקוב חוללו את הנסיבות הללו, ויוסף שמח בכל לבבו על הסכמת אחיו, כי אורה מחשבתו של המופרש — מצרי היה; ותשוקתו הלוהטת לקדש מיספד לאביו, ולאפוף את גוויתו במיטב הכבוד והיקר, הודרכה מאליה אל אורח־המחשבה המצרי.

יעקוב לא רצה להיקבר בארץ האלים המתים, על־כן השביע את בניו שיקברוהו בבית, במערה. לשם כך הודקק להלווייה למרחקים, אשר יוסף ביקש לשוות לה גדלות למעלה מכל מידה, והיא דרשה זמן להכנתה: זמן להצטייד לדרך, זמן להלווייה הנעלה עצמה — והוא מסע שבעה־עשר יום לפחות.

לשם כך הוצרכה הגווייה להישמר, — להישמר לפי אומנות מצרים, להימלח ולהיחנט, ואילו עלול היה הנפטר לדחות מעצמו מנהג זה, כי אז הוכרח להתיר את הנדר אשר נדרו לו: להובילו הביתה אל קבורת אבותיו. מתוך הציווי, לבלתי קבור אותו במצרים, השתמע אורח־הקבורה המצרי, להיותו ממלא ברוב פאר ומלופף כחגוט־אוסיר, — מעשה, שיש בו אולי פגיעה ברגשותינו. אבל אנחנו לא חיינו במצרים ארבעים שנה כיוסף, ולא היינו ניזונים מעיסיה ורעיר נותיה של ארץ מורה זו, הוא, במכאוב, הפיק שמחה ונחמה מצוואת אביו, שהרשתה לו להתנהג בגווייה היקרה על־פי גימוסיה־הכבוד המובחרים־למהדרין כמשפטי המדינה, ולשוות לה קיום באמצעים היקרים מכל יקר.

על־כן, אך חזר אל ביתו במוף, במקום שהיה עושה את ימי אבלו, שלח לגושן אנשים, אשר האחים קראו להם „רופאים“, אך לא הרפואה היתה מלאכתם, כי־אם אומני־חנוטים היו ואמני־הנצחה, והם הזריזים והמומחים שבמקצועם, אשר לא במקרה היו יושבים בעירו של האל התנוט. עמהם באו הרשי עץ ואבן, צורפים וכל העושים במלאכת מחשבת, שהקימו מיד בית־אומן ליד משכן־הצמר, בעוד „הרופאים“ מתעסקים במת בפנים, כלשון האחים: סכו אותו בשמן המשחה.

אבל לא זה היה שמה הנכון של עבודתם. בברזל מעוקל חלצו את מוחו דרך נחירי האף ומילאו את הגולגולת מיני בשמים. שכין חבשי, העשוי אבן־געש, מושחו וממורט, שהיו אוחזים בו בעדינות מופלגת, באצבעות ממושקות, שימש בידם לבזיעת הבטן משמאלה, ובפתיחה זו הרחיקו את המיעים, שנועדו לשמירה בתוך כדי־בהט מיוחדים, עם דמות־ראשו של הנפטר על מכסה הכלי. את חלל הגוף שטפו והדיחו ביין־תמרים, ובמקום הקרביים הכניסו את מיטב הסמים, מור וקליפת־בושם מיונקות שורש־ההדס. הם עבדו בהנאה, דרך מומחים, כי המוות היה שטח אומנותם, ושמתם על מראה האיש, שגופו טהור ונאה כך הרבה יותר משהיה בעת שתשכון בו הנשמה.

אחרי־כן תפרו בזהירות את החתך, נתנו את הגווייה בתוך אמבטי במרחץ מלח־נתר, ושם הניחה שבעים ימים שלמים. בימים האלה היו עורכים משתה ושמחה, אוכלים ושותים, אך את משכורתם קיבלו כל הימים. לאחר שתמו ימי המרחץ והמת הומלת, יכלו להתהיל בליפוף, שהיא עבודה חשובה מאוד. תחבשות בוך, ארבע מאות אורכן, מרוחות בקומוס־דבק, רצועות־כד בלי קץ, אשר העדינות שבהן היו קרובות ביותר אל הגוף — בכל אלה כרכו את יעקוב, סביב סביב, רצועה ליד רצועה ורצועה מעל לרצועה, וביניהן הצמידו אל הצוואר הצפוד צווארון־זהב וגם על החזה הניחו תכשיט העשוי זהב מרוקע: תבליט דמות נשר פורש כנפיים.

כי בין כה ובין כה התקדמו בעבודותיהם גם אנשי המלאכה שבאו יחד עם הרופאים, והוסיפו נוי על נוי: רצועות־מקשה מריקועי־זהב, שם המת חרות עליהן ותהילות לכבוד שמו — נמתחו על־גבי רצועות הליפוף, סביב סביב, על הכתפיים, על אמצעית הגוף, על הברכיים, וכמרכן העבירו אותן רצועות־זהב לאורך הגוף, מאחור ומפנים.

ולא די בכך; מי שהיה פעם יעקוב ונעשה עתה גולם־תכשיט בר־קיום במוות, לאהר שהיטהר מכל תכונה נפסדת, נעטף מכף רגל ועד ראש בלחות דקות וגמישות של זהב טהור, וכך הושם בארון, אשר חרשי־העץ והצורפים והגלפים הכינהו בינתיים לפי המידה בדיוק: בצלם דמות אדם, מעוטר בשפע של אבני־חן ונטיפות זכוכית. כך נחה דמות בתוך דמות, חלק הראש של החיצונית היה חטוב מעץ ומצופה מסווה העשוי ריקועי־זהב עבה; על סנטרו נשא את זקנו של אוסיר. כך נעשה ליעקוב, ברוב פאר וכבוד, אס־כי לא לפי רוחו, כיאם ברוח בנו שניטע באדמת נכר. אבל כן ראוי שיעשה: לפי רחשילבו של מי שנושא בגופו קרביים חיים, כי המת לא ירגש, ואין חילוק.

כדי להאציל על אביו הדרת־קודש במילוי משאלתו האחרונה וכל הכרוך בה, עשה הדגול — עוד בזמן הכנתה של הגווייה למסע — צעדים, להפוך מסע זה מאורע המעורר תשומת־לב, הראוי להיכתב לזיכרון: מסע ניצחון רב. לכך נדרשה לו הסכמת פרעה, אולם בגלל מנהגי אבלותו וההזנחה בשמירת חיצוניותו הנאה במשך כמה שבועות, לא יכול להופיע בעצמו לפני האל, על־כן שליח שלח אל עיר האופק שבמחוז הארנבות וכך ביקש מאת ילדו היפה של אתון את הרשות ללוות את צלם־המוות אשר לאביו אל מעבר לגבול, אל ארץ בית־קבורתו.

בן משק ביתו מעי סאחמת היה האיש, שבידו הפקיד מלאכות זו, ולוא אף למען תת לאיש החסיד הזדמנות להיות שותף בקורות הללו עד הקץ. לבד־זאת יכול היה לסמוך על שלוות־רוחו ועל נאמנותו במילוי התפקיד המדיני הכלול בשליחותו, על־צד־היות־טוב. כי הדבר הנדרש היה: להשיג מאת פרעה פקודות, שאי־אפשר היה לבקשן ממנו במישרים, אלא רק לקרבן אל דעתו; הדבר הנדרש היה: להפיק ממנו הוראות לעריכת הלוויית־מלכות חגיגת־מפוארת לאבי עבדו הראשון, או, בלשון אחרת: לתת בלבבו את הצו לעריכת „מסע אדיר“. שוב אנו רואים, עד־מה היו מחשבותיו של טלה רחל מורגלות כבר באורחות

חיי־מצרים. „המסע האריך“ היה רעיון מצרי מיוחד־באופיו. רעיון הגרוטסס חביב על עם כַּמֶּת, ואל צוואת יעקוב הסמיך יוסף מיד לא רק את החנוטים לפי כל פאר הגינונים העליונים, אלא גם את תוכנית המסע האדיר, אשר על־אודותיו יהיו עתידים להשיח ולספר בארצות עד מעבר לנהר פרת ועד איי הים. תהלוכה זו צריכה להתחרות עם מסעי־המלאכיות המפורסמים ביותר, שנשלחו אי־פעם הוצהר לארץ, אל בבל, אל ארץ מיתאֲנִי או אל מלך־המלכים פתושיל בארץ החיתים. למען תהיה ראויה להיכתב בספר דברי־ימי הממלכה, זכר לדורות אחרונים.

ראשית בקשותיו והקטנה שבהן היתה, כי יואיל פרעה לתת לו חופשת שבעים יום, למען יוכל להצטרף אל אחד־עשר אחיו ובניו ובני־אחיו וללוות את אביו אל מעבר לגבול, אל מקום קבורתו, ולהובילו בדרך־הכבוד אשר הוא התווה להלוויה. אך לא די בכך, כי כזאת לא היתה עדיין תהלוכה אדירה, מסע מלכות; ורק כך ביקש הבן החילוני הזה להביא לקבורה את אביו, — לערוך לו הלוויית מלך. את פרעה יש להביא לידי כך, שירשה את הדבר, שיצווה לעשותו; את רבי המדינה, החצר והצבא הוא צריך להפקיד על ההלוויה; ובעיקר, גם כוח צבאי כל־שהוא לשמירה במסע הממושך במדבר; ופרעה תפש את העניין וכן ציווה לאחר שבך המשק דיבר לפניו, כן ציווה, במקצת מתוך ריגוש־לב ומתוך המשאלה להוכיח את אהבתו ואת חסדו לעבדו הנאמן ביותר, אשר כה הרבה להיטיב עמו, ובמקצת מתוך החשש, פן לא ישוב יוסף לבסוף, באם ירשו לו לנסוע אל ארץ מכורתו בלי ליווי כוח צבאי מצרי.

העובדה, כי אמנם מתיירא היה מְנִי ברצינות, וכי גם יוסף עשה חשבונו על־סמך יראתו זו, מסתברת ברורות מתוך המלה, אשר דבר־המסורת שמה בפי לרגל המשא־ומתן אשר ניהל עם החצר:

„ועתה אעלה־נא ואקברה את־אבי ואשוב־ה.“

אפשר שהשמיע הבטחה זו מעצמו, לקדם פני החששות; אך ייתכן כמרכּוֹן, כי פרעה תבעה ממנו, על־כל־פנים קיים ועומד היה בין האדון ובין העבד החשה, פן ישתמש יוסף בנסיעת־חוץ זו, ולא ישוב; ורצוי היה בעיני פרעה לנהוג בחסד ובוהירות גם יחד, ולהבטיח את עצמו כנגד אפשרות הסתלקותו של האיש אשר אין־לרתמורה — על־ידי ליווי־כבוד מצרי רב ועצום.

אדוני הכתרים גם הוא לא היה עוד צעיר ביותר; שנות חייו היו למעלה מארבעים, וחייו היו ענוגים ועצובים. גם במוות התנסה כבר: אחת מבנותיו, השנייה בשש הבנות, מִכְת־אתוֹן, דלת־הדם שבכולן, מתה עליו בהיותה בת תשע שנים ואַחֲז־נ־אתוֹן, אבי־הבנות, התמוגג בדמעות הרבה יותר ממלפתו נפר־נפרד־ אתוֹן. הוא הרבה לבכות בדרך כלל, גם בלי פגיעת המוות, הדמעות ביצבצו מעיניו בכל רגע, שכן בודד היה ואומלל, ויקר־תפארת קיומו, בקרב הידור התרבות שהקיף את חייו, עוד הוסיף על רגישותו לבדידות ולזרות סביבתו. אמנם ברצון היה חוזר ואומר, כי מי שקשים חייו ראוי שיהיו חייו גם טובים. אבל אצלו הצטרפו הדברים רק תוך כדי דמעות; כי טוב היה חלקו יותר מדי, עד שלא יכלו חייו להיות גם קשים, ולכן היה מרבה לבכות על עצמו. עביבת־בוקר, גוהת־הפּוֹ, היא מלכתו,

וכן בנותיו השקופות, אנוסות היו תמיד לנגב את דמעותיו במטפחת ברוך מעל פני־הנער שלו, המזקינות כבר.

את שמחתו ראה בהקרבת קורבן־פרחים לקול שירת־מקהלות בחצר־הפאר שבמקדש הנהדר, שבנה באח'ת־אתון, עיר הכירה היחידה, לאביו שבשמיים, אותו ידיד־טבע רך־לבב — וגם אותו דימה המלך בנפשו כמרבה בכי. אבל שמחתו ערבה על־ידי חוסר אימון ביושר־לבכם של חצרוניו, שהתפרנסו ממנו וקיבלו את „התורה“, אולם, כפי שהוכח בכל עת מבחן, לא הבינוה ולא היו מסוגלים להבינה. איש לא היה מסוגל להבין, ואף לא במידה הפחותה ביותר, את התורה על־דבר אביו שבשמיים, שהיה רחוק עד־איך־תכלה ועם זאת דואג בחסד ענוג לכל עכבר קטן ולכל תולעת זעירה, אשר דיסקית החמה שימשה לו רק סמל של פירוש, אך לבנו אהבו, „אח־גי־אתון“, גילה סוד עיקרו בלחישתו; איש לא ירד — הוא לא התעלם מעובדה זו — איש לא ירד לסוף דעתו באמונת־אומן. לעם הארץ התנכר המלך מכבר והיה ירא מפני המגע עמו.

עם כוחות־הדת של ממלכתו, עם המקדשים ועם אנשי הכהונה, ולא רק עם אמון, כִּי־אם גם עם שאר אלוהי הארץ הקדמונים והמקודשים מקדם, פרט לבית־השמש אשר באוֹן, היה חי במחלוקת לאין מרפא, ומתוך קנאה מציקה לגילוי תורתו השיאוֹ וצרו לצווי דיכוי ולפקודות הרס — ושוב, לא רק כנגד אמון־רע, כִּי־אם גם נגד אוסיר, אדוני המערב, נגד איסת האֵם, נגד אנפו, חנוב, טחוז, סותח, ואף נגד פֶּתַח רב־האמנים, וכך הרחיב את התהום בינו לבין ארצה, בעלת ההרגלים המושרשים במעמקי הרוח, בעלת הנטיות השמרניות והנאמנות ליסוד הקדמוני, וכל זה הפך אותו לנוכרי המסתגר בתפארת מלכותו.

הפלא הוא, שעיניו החולמניות, האפורות, הפקוחות רק למחצה, היו כמעט תמיד מאדמות מחמת הבכי? גם בשעה שהיה מעי־סאחמת מדבר לפניו בשליחותו של יוסף ומרצה לפניו את בקשת־החופשה של אדוניו יחד עם הידיעה על פטירת יעקוב, מיד נתן קולו בבכי — הוא היה תמיד נכון לכך, ודמעותיו חשו גם בעילה זו.

„מה־מאד מעציב הדבר!“ אמר. „הוא מה, האיש כביר־הימים? הדבר מוזעזע את הדי־מלכותי. הוא ביקר אותי, אזכור יפה, בעודו בחיים, ועשה בי רושם לא מועט. בימי נעוריו היה איש־תעלולים, יודע אני מעשי־משוכות שלו, עם עורות ועם מקלות, — הוד מלכותי עלול היה אף היום לצחוק עליהם בדמעות. אם־כן, הגיעו חיינו עד קץ תכליתם, ודודי החביב, הממונה על כל ברכות השמים, התייתם איפוא? מה־מאד עצוב, עד איך־סוף! האם יושב הוא ובוכה, אדוניך, ריעי האחד־היחיד? ידעתי, לא זרזת לו הדמעות, על־נקלה הוא נותן קולו בבכי, ונפשי תתעטף עלי בזוכרי אותו בעבור זה, כי אות לטובה ולאהבה הוא תמיד כגבר. גם בהתודעו אל אחיו ואמר „אני הוא“, בכה בכה, יודע אנוכי. וחופשה הוא מבקש? חופשה לשבעים יום? זה רב מדי לקבורת אבי, אף אם איש־תעלולים גדול היה כמוהו. האם הכרח הוא, שיהיו שבעים יום? כה קשה לי בלעדיו! אולי קל יותר מאשר בימי הפרות הבריאות והרוזות, אבל גם בעיתות אלה,

שהן שליוות יותר, יקשה עלי מאוד להיות בלעדי, המנהיג בשמי את ממלכת השחור, כי הוד מלכותי מבין בדבר אך מעט מן המעט, — ענייני היה תמיד האור העליון. הה, מה מועטה הכרת-הטובה על מפעלי, — לזה, הדואג לאדמה השחורה, ירחשו בני-אדם יתר תודה מאשר למבשר האור. אל יעלה על דעתך, כי נוטר אני קנאה לאדוניך האהוב! כפרעה יהיה הוא, שליט על הארצות, עד קץ ימי, כי נעלה מכל ברכה ותודה היתה עזרתו להוד-מלכותי האומלל, לאמור, במידה שאפשר היה לעזור לי.”

הוא חזר ובכה מעט, ואמר:

„מאליו מובן, עליו לקבור את אביו המצויין במידות, את איש-התעלולים הנוק, בכל דיקדוקי הכבוד; עליו להוליכו חוצה לארץ בליוויית בניו ואחיו ובני-אחיה, הקיצור, בליוויית כל זרע-הזכרים שבביתו, — הן יהיה זה מסע שלם, דומה יהיה למסע-יציאה, ובעיני בני-האדם ייראה הדבר כמו יוצא הוא ממצרים עם ביתו, לשוב אל מקום מקורו, מרושם מטעה כזה יש להימנע. הדבר עלול לחולל מהומות בארץ ומעשים מרדניים, באם יחשוב העם, שהמכלכל מסתלק ויוצא, — סבור אני, שהדבר הזה עלול לעורר בלב העם התמרמרות יותר מיציאת הוד מלכותי מן הארץ, לוא עשיתי כן בגלל תוגת-לבי על כפיות-הטובה. שמעני, ידידי: וכי איזה מסע עשוי זה להיות, אם רק בנים ובני-בנים יצטרפו אליו? לפי דעתי אין ברירה כל-עיקר, והלוויה זו משמשת עילה מספקת לגמרי לעריכת מסע אדיר. עליו להיות מן האדירים ביותר שיצאו מאז ומעולם חוצה לארץ, ובאורח הגיגי כזה עליו גם לשוב משם הביתה. כי מה טובי, אם אך אעשה את בקשתו של המכלכל, ריעי האחד-יחיד, מבלי שאפליג ואתן לו רב-יתר על בקשתו? אמור לי: שבעים וחמשת הימים מעניק לך פרעה, ומכסה פניך בנשיקות פיו, למען תקבור את אביך בכנען, ולא רק ביתך ובני-ביתך וכל עבודתם יסעו אתך ללוות את המת, כי-אם מסע אדיר יצווה פרעה לערוך, ושמנה-וסולתה של מצרים יובילו את אביך אל קבורתו; את כל חצרי אפקוד, כן ציווה אחי-ג'אתון להגיד לך, את רמי-המעלה שבעבדיי ואת נשואי הפנים שבכל הארץ, נציבי המדינה וכל כבודתם, ועמהם רכב ופרשים, מחנה כבד מאוד. כל אלה יילוו עליך, אישון עיני! וכל אלה ילכו אחרי הארון, לפניך ואחריך ומימינך ומשמאלך, ואף הם ילווך בשובך אלי אחרי אשר הנחת את המשא היקר במקום המבוקש.”

מסע אדיר

זהו המענה שהביא עמו מעי-סאחמת בשובו מאח'ת-אתון אל יוסף, ובהתאם לכך יצא דבר המלך ונעשו כל ההכנות. הזמנות שכמוהן כפקודות, שפורסמו על-ידי פקיד-ארמון רם מעלה, המתקרא „יועץ-פנים לראיון הבוקר ולצווי הסתרים”, יצאו על-ידי רצים דחופים אל כל עבר, ונקבע היום, אשר בו חייבים להיוועד כל המזומנים להשתתף בתהלוכת-המסע מכל מחוזות הממלכה,

ולהתאסף במדבר, סמוך למוף. טרחת-כבוד כבדה נפלה בחלקם של עבדי פרעה וגדולי ביתו ורבי המדינה בכל ארץ מצרים. אבל לא נמצא איש שיהיו לדחות את הכיבוד, ולא עוד, אלא נמצאו נושאי-משרה, אשר לא כוּבְדוּ בהזמנה ובשל-כך אנוסים היו לסבול קינטוריהם הזדוניים של המוזמנים, עד שחלו מחמת רוב צערם. לכוונן את סדרי המסע האדיר, אשר פלוגותיו וחלקיו יזרמו אל מקום המפגש שבגי'א-המדבר, לא היתה משימה קלה כל-עיקר: היא נמסרה בידי מפקד-גדודים אחד, שנקרא „שליש במרכבת המלך, רם בצבא“, אך לשם הזדמנות זו ולימי המפעל הזה ניתן לו התואר „עורך מסע-ההלוויה האדיר של אוסיר יעקוב בן יצחק, אבי נודב-הצל אשר למלך“. שר-גדודים זה ערך את תוכנית תור המעלות שבתהלוכה על-יסוד רשימת המשתתפים שבידו, והוא השתלט במקום ההתקהלות על מהומת העגלות והמרכבות, בהמות הרכיבה והמשא. ועשאה למשטר של נוי מודרג בבהירות. תחת פקודתו עמד גם עם-הצבא המתלווה על המחנה לשמירתו.

סדר המסע היה כדלקמן.

פלוגת חיילים, מחצצרים ומתופפים הלכו בראש, אחריהם רומי-קשת נוביים, אנשי לוב המושי חרבות דמויות-חרמש; ונושאי-רמחים מצריים פתחו את המסע. אחרי אלה הלך פאר חצרו של פרעה, במספר רב ככל-האפשר (אך מבלי להניח את אישיותו של האל בלי שירות אצילה): ריעי המלך וריעי-יחיד, נושאי מניפה לימין המלך, פקידי הארמון בעלי דרגא ותואר של „עליון הסתרים ויועץ סתרי צווי המלך“, אישים רמי מעלה כגון שר האופים ושר המשקים אשר להוד מלכותו, רבי-שרי-הטבחים, פקיד מלתחת המלך, ראש הגיהוץ וראש התכבוסת בבית המלך, נושא הסנדלים של פרעה, רבי-הגלבים שהיה כמרכון יועץ סתרים אשר לשתי העטרות, וכן הלאה.

המונם של מלחכי-פינכה אלה זכה לנסוע לפני המיטה; ומשהגיעה התהלוכה לארץ גושן הוכנסה המיטה אל תוך המסע ומפה ואילך התנוססה מקרבו להבהיק. דמות-ארנו של יעקוב בעלת פני-הזהב וזקן-הסנטר, המתנוצצת בזיו אבני-החן, הוצגה על דרגש, הדרגש על-גבי מגררה מוזהבת, וזו — על עגלה בעלת גלגלים מחופים יריעות אשר שנים-עשר שוורים לבנים לתומים אליה; וכך התנוודד תפץ-המשלוח הנעלה, לעיתים לקול שיר-הגהרהי מלווה קול חלילים וקינת המקוננות והמקוננים שמלאכתם בכך, ההולכים בעקבותיו: לפני ביתו של הנפטר, לפני בתי קרובי משפחתו, כפי הסדר. הנה יוסף עם בניו וכל עבודת ביתו ובראשם זקן עבדיו מעי-סאחמת; ואחריו אחד-עשר אחי יוסף עם בניהם ובני-בניהם, — כל אשר בשם גבר ייקרא בישראל הלך אחרי הארון, וגם כל המשרתים המקורבים למת, כגון אליעזר וקן-עבדיו עם עבודתו שלו, וכך התמשכה שורת בני הלוויה מקרב אנשי הבית והיתה ארוכה ורבה מאוד, — אך מה רב מספר המתלווים ההולכים בעקבותם!

כי עתה באה פקידות-הממשל הגבוהה אשר לשתי הארצות: נציבי מצרים העילית והתחתית, הכפופים ליוסף, ראשי פקידות הפנסקים של בית הכלכלה.

אנשים כגון אביר רועי הבקר וכל הבהמה שבארץ, שהיה מתעטר גם בתואר „ראש הקרניים הטלפיים והנוצות“, רב צי־הספינות, פקיד־הפנים האמיתי ושומר מאזני בית־האוצר, המפקח הראשי על האורוות והרבה שופטים אמיתיים ורבי־יסופרים. מי ימנה את כל התוארים והכהונות, אשר נושאים ראו את עצמם מכובדים על־ידי ההזמנה להשתתף בהלוויית אביו התנוט של יוסף המכלכל חוצה לארץ! אנשי־צבא, מחצצים ונושאי ניסים הלכו שוב אחרי עם־הפקידות. ולבסוף הצטרפה שיירה שלימה של נושאי סבל, עם הצרורות והאוהלים, קרונות האפסניה עם הפרדים והנהגים, כי מי יוכל לחשב את כל מלאי המשקה והמאכל שנצרך לתהלוכה רבה זו היוצאת למסע דרך המדבר!

מחנה כבד מאוד, — בצדק מספרת כך המסורת; נדמה־נא בנפשנו את השלשלת ההומה של מרכבות פאר ושאר אמצעי הנסיעה, את שלל צבעי הנוצות ואת ברק פלי־הנשק, את קולות הנשיפה וקישקוש הגלגלים והמצעד, נהם הבהמה ונעירת החמורים, קולות המצלתיים והתופים והקינות הלמודות, אשר מקרבם התנוססה אל על דמות הארון ובתוכו הנוסע החנוט, שהשתרר על הכול. יוסף היה מרוצה, לבי־אביו סבל פעם את אבידתו בארץ מצרים, ולמדוה־לבו הוכרח עתה כל ארץ מצרים לתת כבוד בשאתה על כתפיה את יעקוב המת אל קברו.

כך השתלשל המסע המפליא, המעורר השתוממות בכל עבר, כך התפתלה נתיבתו בשעות הבוקר אל עבר הגבול, והתקרבה אל קטעי הדרך הקשים שיש להבקיע אותם, כשמבקשים לצאת משדות חפצי אל מחוזות המזרח של פרעה, אל ארצות החורי והאמורי. בתחומו העליון של מדבר־ההרים, הוא סיני, נמשכה הדרך, והמסע בחר לו כיוון, שהיה בו משום הפתעה לכל היודע את מטרותו: הוא לא פנה אל הדרך הרגילה, הקצרה ביותר אל עזה, בשפת־הים דרך ארץ־פלשתים, דרך באר־שבע לחברון, אלא נכנס אל בקעה, המוליכה מדרום לנמל עזתי מזרחתה, דרך עמלק ואדום, אל קצהו הדרומי של ים המלח. את הים הזה הקיף, עלה עם חופו אל שפך הירדן ועוד מהלך רב שבעמק הנהר, ומשם, מארץ גלעד וממזרח, עבר את הנהר וכן נכנס אל ארץ כנען.

הקפה עצומה היתה זאת בשביל המסע האדיר של הלוויית יעקוב; היא האריכה את זמן־הנסיעה עד פעמיים שבעה־עשר יום; ומטעם זה ביקש יוסף שבעים יום לחופשתו, — ועדיין לא הספיקה לו גם זה, כי נתארכה אף למעלה משבעים־וחמישה ימים, אשר העניק לו פרעה באהבתו.

אולם דרך ארוכה זו מתופנת היתה עמו מראש, וכן הודיע מיד את כוונתו למנהיג המסע, אותו שר־גדודים, וזה הסכים, כי אכן טובה היא עד מאוד. כי דאגתו היתה, פן תהיה כניסתו של כוח מצרי כזה אל הארץ מפאת עזה, בדרך הצבאית, עם אנשי חיל חמושים לרוב, מעוררת התרגשות, אי־הבנה וקשיים, ועל־כן יפה היה בעיניו לבכר את הדרכים הצדדיות, השקטות יותר. אולם בדעתו של יוסף היה מהלך מקיף זה נושא משמעות של כבוד. שום תוספת זמן ועמל לא נראתה בעיניו יקרה למדי בשביל הרמת קרנה החגיגית של ההלוויה;

לעולם לא היתה ארוכה מדי כל נתיבה, אשר בה הוכרחה מצרים הגאה לשאת על כתפיה את גוויית אבינו. על־כן ביקש את הארכת הדרך וכן ביצע אותה בפועל. אחרי שהקיפו את ימה של סדום והלכו מרחק־מה כנגד כיוון זרמו של הירדן, פגעו במקום אחד, הסמוך אל שפת הנהר ושמו גורן האטד, שנקרא כן על שם הגורן שהיתה שם לפני ימים רבים, גדורה במשוכה של סבך־שיח קוצני, האטד, אך עתה נמצא שם מקום־יישוב מאוכלס יפה. לא הרחק מיישוב זה, על החוף, התפשט כר־דשא מרווח, שם פשטו והקימו מחנה לעיני אנשי המקום המתבוננים בסקרנות. שבע ימים חנו שם, ערכו בכי־והי, המתחדש יום־יום, עבודת מיספד בת שבעה ימים, ונשאו קינה וזעקה מרה, שעשתה רושם רב על בני המקום — וכך היתה כוונת המיספד, כי גם כל הבהמה עתה אָבל. „מחנה כבוד מאד“, אמרו האנשים המשתאים בצימצום גבות העיניים, „אבל כבוד זה למצרים!“ מאז קראו את שם המקום „אָבל מצרים“ אשר בעבר הירדן.

אחרי עריכת תחנת־כבוד זו חזר והסתדר המסע, עבר את הירדן במעברה, שאנשי המקום התקינוה לשם הילוך בטוח יותר לרגל עסקיהם, עלידי הנחת גזעי עץ ואבנים באפיק הנהר. המגררה עם הארון בדמות־יעקוב הורדה מעל העגלה ושנים־עשר הבנים יחדיו נשאוה על בדים בחצותם את המיים. אז נמצאו בתחום ארצם, ועלו מעמק הירדן הערפילי אל הרמות הרעננות יותר. על גפי ההרים נסעו נסעו בדרך הסלולה יפה, וביום השלישי הגיעו עד עיר חברון.

קריית־ארבע — מוקפת חומה היתה בשיפוע ההר; ורבים מאנשי העיר ירדו במהרה, לראות את כל הפומבי הרב, המתקרב אל סביבה זו עם סבל־המשא הקדוש וכובש את השטח בעמק, שם נמצאת מערת־הסלע הסתומה, מערת המכפלה, אחוזת הקבר הקדמונית. הטבע יצרה, אך ידי־אדם בינוה והרחיבה — ומבחוץ לא היתה עוד כפולה, כי פתח אחד נותר בה. אולם, אם נפרצה פירצה בתומה הסוגרת עליה, כשם שנעשה עתה, אז נפתחה ניקבה מעוגלת, המוליכה למטה, וממנה הסתעפו מחילות שנסתמו בשני לוחות־אבן, והן הוליכו אל שתי מערות־כוכים קטנות, מקומרות; על־כן ייאמר: מערת „המכפלה“.

אם נזכור, מי ומי הם שמצאו בית עולמם בהדרי־סלע אלה, יחווירו פנינו, כשם שהחווירו פני האחים משנפתחה לעיניהם המערה הכפולה. לא כן המצרים, לבם לא נרעש, ואף ייתכן שאחדים מהם עיוו את חוטמם למראה מלאכת־קבר זה חדלת הנוי. אך כל־אשר בשם ישראל יכונה, החווירו פניו.

הניקבה והמחילות היו צרות ונמוכות מאוד, ורק שני אנשים מבית יעקוב, זקן־עבדיו והמישנה, וגם הם רק בדוחק רב, יכלו להוריד את החנוט אל מערת הכוכים — וכבר נשכה, באיו מן השתיים הניחוהו, בימינית או בשמאלית.

לוא יכלו עפר ועצמות להשתאות, כי אז קמה פליאה עצומה בתוך המערה למראה היורד החדש, שצורתו הוטבעה עלידי מנהגי־נכר אויליים. אולם כך, אדישות מחלטת היתה שוררת שם, ושני נושאי הארון נחפזו לחמקו בקומה כפופה מתוך מיקסם־המק, דרך הניקבה, אל מקום רחוקת־החיים המתוקות. שם

עמדו כבר עבדים מוכנים למלאכה, בידיהם כף-הסיידים וכלי הטיח, וזרע היה שוב סגור המלון, אשר לא יקבל עוד שום יצור.

סגור הבית, הסתלק האב, — ועשרה אנשים זוקפים עיניהם במבט סמור אל הלִבְנָה הסותמת את שארית הפתח. מה היה להם? הם מביטים, והם כה עפורים ולועסים את שפתותיהם. מבטי סתר הם שולחים, מבטים פזולים, אל האחד-עשר, ומשפילים את עיניהם. ברור לגמרי: הם מתייראים. עוזבים הם לנפשם, נטושים עד להעיק. הלך האב, האיש בן המאה, אבי בני-השבעים הללו. עד עתה היה עדיין נוכח, אם כי בדמות-חנוט, עתה נסתם הגולל, ולפתע נמס לבבם. ולפתע דומה להם, כאילו היה הוא להם מגן ומחסה, רק הוא בלבד, והוא שעמד במקום שאיש אינו עומד ודבר אינו עומד כבר, ביניהם לבין הגמול.

הם התגודדו יחדיו והתלחשו, כערוב היום, בדימדומים. הירח עלה, תמונת הנצח הופיעו ברקיע, ולחלחות-הרים צוננת עלתה מן האדמה בין אוהלי אנשי לווייתו של יעקוב. אז קראו לבנימין, האח השנים-עשר, בן-רחל הקטן.

„בנימין, רחשו שפתותיהם המשותקות, „הקשיבה, זהו הדבר. דבר עמנו מפי אבינו שנאסף אל עמיו, דבר אל יוסף אחיך, ואתה האיש, אשר יאה לי שיגידנו. כי זמן מועט לפני מותו, בימיו האחרונים, בעוד יוסף אינו בקרבנו, ציווה אבינו לאמור: אחרי מותי, כה תאמרו לאחיכם ליוסף בשמי: אנה, שא־נא פשע אחיך וחטאתם, כי רעה גמלוך, ועתה שא־נא לפשע עבדי אלהי אביך. כי ביניהם וביניך הפצתי להיות, ככל־אשר הייתי בחיי כן גם במותי, וזאת צוואתי וזאת בקשתי האחרונה, שלא תעשה להם רעה כִּי־אם תעקור מלבבך את הנקמה על מעשים נושנים, גם בעת אשר לא אהיה עוד למראית־עין. הנח להם לגזוז את צאנם ואתה אַל תפגע בהם!“

„האם אמת הדבר?“ שאל בנימין. „אני לא הייתי נוכח שם באומרו זאת.“ „לא היית נוכח בדבר מן הדברים“, ענו לו, „ועל־כן אַל תדבר! קטון שכמותך, אין עליו להיות נוכח בכל דבר. אבל הן לא תמאן מלהביא אל אחיך, אל יוסף רב־החסד, את מבוקשו ואת רצונו האחרון של אבינו. לך מיד דבר אליו! ואנחנו הולכים בעקבותיך ומחכים לתשובתך.“

ובכן הלך בנימין אל הדגול היושב באוהלו ואמר במבוכה: „יוסף־אל, מחל לי, שמטריח אני עליך, אך אחינו מבקשים להודיעך מפי. כי אבינו, בשוכבו על יצוע־מיתתו, השביע אותך בקודש, שלא תיגע בהם לרעה ולא תגמול להם אחרי מותו את המעשים הנושנים, כי גם אחרי־כן רוצה הוא לעמוד ביניכם למחסה ולהסיר מעליהם את נקמתך.“

„האם אמת הדבר?“ שאל יוסף, ועיניו התקשרו בדמעות. „קרוב, שאין הדבר כה אמיתי לאמיתו“, ענה בנימין.

„לא, כי הן ידע, שאין זה נחוץ“, הוסיף יוסף, ושני נטפידמעה ירדו מעל עפעפיו.

„האם ניצבים הם אחריך לפני הבית?“ שאל.

„שם הם מחכים“, אמר הקטן.

„אם כן, נצא־נא אליהם“, אמר יוסף.

והוא יצא חוצה, עמד תחת זהרורי הכוכבים וקרני אור הלבנה: שם היו האחים; ויפלו לפניו ארצה ויאמרו:

„הננו עבדי אלוהי אביך ועבדיך, כולנו. אנא שא־נא איפוא את רשתנו, ככל־אשר הגיד לך אחיך, ואל תגמול לנו כגודל כוחך! כאשר סלחת לנו בחיי יעקוב כן תסלח גם אחרי מותו!“

„אנא, אחים, אחים יקרים!“ אמר והשתוחח אליהם בזרועות פרושות. „מה הדבר הזה בפיכם? כמו הייתם מתייראים, כך אתם מדברים — וכה תבקשו, כי אסלח לכם! התחת אלהים אני? שם למטה, נאמר, כי כמוני כפרעה, אך הוא, אס־אמנם אל ייאמר לו, איננו, כ־אם יצור חמוד ומסכן. אם מחילה אתם מבקשים ממני, נראה, כי לא תשכילו ולא תבינו את כל סיפור הקורות, אשר בקרבנו אנו נמצאים. לא אשים בכם דופי בגלל זה. אפשר שיהיה אדם בקרב סיפור קורות, ולא יבין לו. ייתכן, כי כך ראוי; ייתכן, כי פשעי הוא, שידעתי תמיד יפה, מה מתחולל על הבמה. האם לא מפי אבי שמעתי, בעת תתו לי את ברכתו, כי רק מישחק ובת־קול־מישחק היו חיי? והאף אמנם הזכיר, בצוואתו לכם, האם הזכיר את הרע שהתחולל בינכם וביני? לא, כי החריש ולא דיבר, כי הן גם הוא עצמו היה בתוך המישחק, במישחקו של אל. תחת מחסה כנפיו אולצתי לגרות אתכם להרע, במשובת־ילדות משוועת, ואלוהים חשבה לטובה, למען עשות כיום הזה להחיות עם רב, וכך יכולתי להגיע אל פרקי כמעט. אך אם נדרשת המחילה בינינו, בקרב בני־אדם כמונו, הן אני הוא האנוס לבקש מחילתכם, כי אתם הוכרחתם לשחק את תפקיד הזדון, למען יתחוללו כל הדברים האלה. והאמנם אוחז בידי את כוחו של פרעה, רק בגלל אשר לי ניתן, למען אקח נקם מכם על שלושת ימי מוסר הבאר, ואהפוך שוב לרעה את אשר הפך אלוהים לטובה? א־ל־נא, כי צחוק הוא בעיני! כי אך לצחוק יהיה האיש האוחז בשבט השלטון, רק בגלל אשר ניתן לו, נגד המשפט ונגד התבונה. ואם עדיין לא היה לצחוק, הלא כן יהיה בעתיד, ובעתיד אנו דבקים. הינחמו! מחר נקום ונצא לדרך, כרצון אלוהים, לשוב אל ארץ־מצרים הנואלת.“

כך דיבר אליהם, והם צחקו ובכו יחדיו, וכולם הושיטו את ידיהם אליו, כי עומד היה בקרבם, נגעו בו, והוא אף־הוא חיבב אותם בידי. ובזה תם ונשלם סיפור־המעשה היפה שהומצא בדמיון־קודש, מעשה יוסף ואָחיו.

הפרשיות בספר :

ספר רביעי : יוסף המשביר

★

9 פתיחה, בפמליה של מעלה

★

פרשה ראשונה : הבור השני

19 יוסף מכיר את דמעותיו

26 שר בית הסוהר

38 חסד ותבונה

44 שני הסריסים

53 תולעת נוקרת

57 יוסף פותר חלומות

★

פרשה שנית : הזימון

63 נבי־נפ־נזם

68 הבלדר

72 על האור ועל האופל

78 חלומות פרעה

★

פרשה שלישית : המרפסת בסגנון פרתים

91 התודעות

97 בן המערה

110 פרעה מתנבא

118 „אינני מאמין“

126 מאושר עד־בלידי

134 איש נבון וחכם

★

פרשה רביעית : עת הפורקנות

142 שבע או חמש

144 ההפזה

147 אוצר טמון

152 אדון על ארץ־מצרים

157 אורים ותומים

161 העלמה

167 חג כלולותיו של יוסף

172 עננים

פרשה חמישית : תמר

- 178 הרביעי
184 עשתורת
186 תמר לומדת דרכי העולם
192 אדיר הפצה
195 „לא בנו!“
199 גז הצאן

*

פרשה שישית : מישחקי קודש

- 205 בין מיים למיים
207 יוסף שמח בחלקו
211 הם באים
219 החקירה
231 „דמו הנה נדרש“
236 הכסף אשר בשקיהם
241 מניין חסר
245 יעקוב נאבק על מעבר יבוק
250 גביע הכסף
252 נישוח הדסים או סעודת האחים
262 הזעקה החנוקה
265 באמתחת בנימין
269 אני הוא
276 אל תרגזו
279 פרעה כותב ליוסף
284 איך נפתח ?
286 הבשורה

*

פרשה שביעית : נמצא הבן האובד

- 300 אֵלֶכָה וְאֶרְאֶנּוּ
303 שבעים נפש
305 שאוהו !
307 יעקוב מורה וחולם
310 על האהבה המתאפקת
316 הקבלת פנים
319 יעקוב עומד לפני פרעה
323 עבד רב־תעלולים
331 על פי המשמעת
336 אפרים ומנשה

- 342 ברכת יעקוב
353 ויחנטו את ישראל
358 מסע אדיר

*

ה צ י ו ר י ם ב ס פ ר :

יוסף פותר חלומות
עמ' 48

חלומות פרעה
עמ' 80

בן המערה
עמ' 112

יהודה ותמר
עמ' 192

סעודת האחים
עמ' 256

באמתחת בנימין!
עמ' 272

האהבה המתאפקת
עמ' 320

אפרים ומנשה
עמ' 336